

RAPORT

O STANIE ZACHOWANIA ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH W WOJEWÓDZTWIE LUBUSKIM

**Zabytki wpisane
do rejestru zabytków
(księgi rejestru A i C)**

RAPORT

O STANIE ZACHOWANIA ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH W WOJEWÓDZTWIE LUBUSKIM

Zabytki wpisane
do rejestru zabytków
(księgi rejestru A i C)

NARODOWY INSTYTUT
DZIEDZICTWA
NATIONAL HERITAGE BOARD OF POLAND

Wydawca:

Narodowy Instytut Dziedzictwa
ul. Kopernika 36/40, 00-924 Warszawa
tel.: 22 826 02 39, 22 826 93 52
e-mail: info@nid.pl
www.nid.pl

Opracowanie wykonane zostało w ramach *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014–2017*, przyjętego uchwałą Rady Ministrów nr 125/2014 z dnia 24 czerwca 2014 r. (Cel szczegółowy 1: *Wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce, Kierunek działania 6*)

Redaktor naczelny:

dr hab. prof. PW Małgorzata Rozbicka

Redaktor prowadzący i koordynacja prac nad Raportem:

Maciej Warchoń

Autorzy tekstu Raportu:

Oddział Terenowy NID w Zielonej Górze
Krzysztof Garbacz
Krzysztof Słowiński

Redakcja językowa i korekta:

Beata Stadryniak-Saracyn

Projekt i opracowanie graficzne:

Magdalena Piotrowska-Kloc, Printomato

© Narodowy Instytut Dziedzictwa

Warszawa 2017

SPIS TREŚCI

I.	WSTĘP	9
II.	ZAŁOŻENIA METODYCZNE WERYFIKACJI REJESTRU ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH (KSIĘGI A I C) W LATACH 2009-2017	13
III.	PREZENTACJA ZASOBU ZABYTEKÓW WPISANYCH DO REJESTRU	25
1.	Tło historyczno-kulturowe	25
2.	Prezentacja zabytków nieruchomych na terenie województwa	26
3.	Prezentacja zabytków archeologicznych na terenie województwa	33
IV.	CHARAKTERYSTYKA STANU ZACHOWANIA ZASOBU ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH WPISANYCH DO REJESTRU	57
1.	Opis zabytków województwa w odniesieniu do stanu zachowania obiektów	57
2.	Analiza stanu zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru, tendencje i kierunki zmian stanu zachowania zasobu	62
	A. Obiekty o różnym stanie zachowania, niezaliczone do grup wyodrębnionych z zasobu w trakcie prowadzonej weryfikacji rejestru zabytków w latach 2009-2015	62
	B. Obiekty zaliczone do grup w trakcie prowadzonej weryfikacji rejestru zabytków w latach 2009-2015	68
3.	Analiza stanu zachowania zabytków obszarowych wpisanych do rejestru	90
V.	CHARAKTERYSTYKA STANU ZACHOWANIA ZASOBU ZABYTEKÓW ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU	95
1.	Opis zabytków archeologicznych na terenie województwa w odniesieniu do stanu zachowania obiektów	95
2.	Analiza stanu zachowania zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru, tendencje i kierunki zmian stanu zachowania zasobu	109
	A. Obiekty o różnym stanie zachowania, niezaliczone do grup wyodrębnionych z zasobu w trakcie prowadzonej weryfikacji rejestru zabytków	109
	B. Obiekty zaliczone do grup w trakcie prowadzonej weryfikacji rejestru zabytków	114
VI.	PODSUMOWANIE I WNIOSKI	133

Szanowni Państwo,

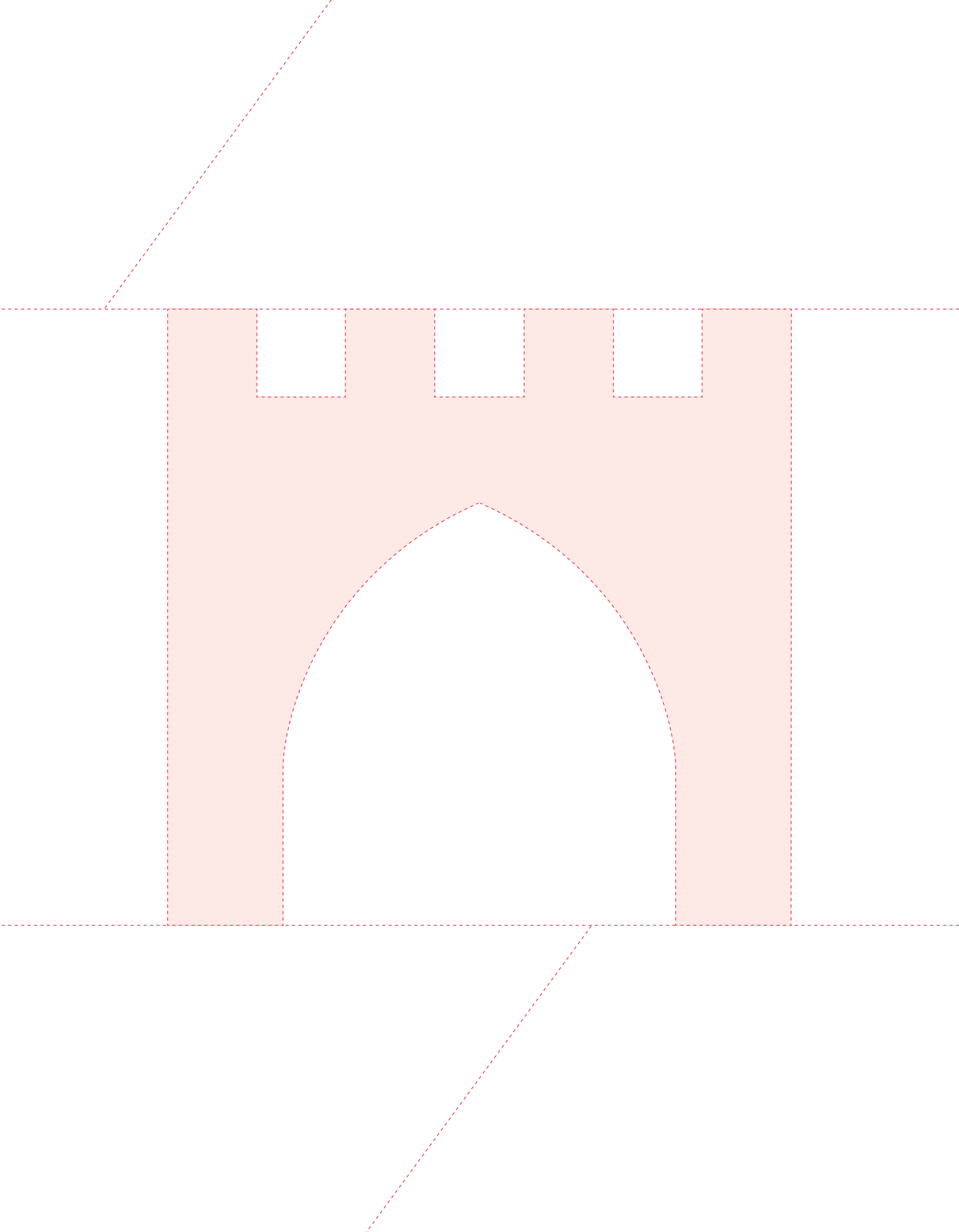
Oddajemy w Państwa ręce *Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomych w województwie lubuskim. Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C)*, będący szczegółowym uzupełnieniem *Raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce*, który Narodowy Instytut Dziedzictwa opracował w ramach *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014–2017*. Raport powstał na podstawie całościowych danych dotyczących szeroko pojętego stanu zachowania zabytków nieruchomych na terenie województwa (księgi A i C), zgromadzonych przez Instytut w latach 2009–2017 podczas terenowej weryfikacji zabytków nieruchomych. Publikacja zawiera szczegółową prezentację zasobu zabytków wpisanych do rejestru z wyodrębnieniem zabytków wpisanych na listę Pomników Historii i Listę światowego dziedzictwa UNESCO. Przedstawia diagnozę stanu ich zachowania w odniesieniu do poszczególnych powiatów zlokalizowanych na terenie województwa oraz zaobserwowane tendencje i kierunki postępujących w tym zakresie zmian, omawia też rodzaje i skalę istniejących i przewidywanych zagrożeń.

Niniejszy Raport jest pierwszym kompleksowym opracowaniem wieloaspektowo omawiającym, w oparciu o aktualną wiedzę o zasobie zabytków wpisanych do rejestru, stan zachowania zabytków nieruchomych w województwie. Pozostaję z nadzieją, że wyniki wieloletniej pracy naszego Instytutu uznają Państwo za materiał, który stanowi solidną podstawę do określenia niezbędnych działań mających na celu poprawę stanu obiektów zabytkowych, a tym samym zwiększenie szans na ich zachowanie dla przyszłych pokoleń.

dr hab. prof. PW Małgorzata Rozbicka
Dyrektor Narodowego Instytutu Dziedzictwa

WSTĘP

I. WSTĘP

Niniejszy *Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomych w województwie lubuskim* zaplanowany został jako uzupełnienie *Raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce*, którego opracowanie przewidziano jako jedno z zadań *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014–2017*. Realizację Krajowego programu koordynuje Generalny Konserwator Zabytków, działający z upoważnienia i w porozumieniu z Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz podległy mu Zespół MKiDN ds. Krajowego Programu przy Departamencie Ochrony Zabytków.

Jednostką odpowiedzialną za przygotowanie *Raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce* oraz przeprowadzenie niezbędnych działań badawczych ustanowiony został Narodowy Instytut Dziedzictwa¹, państwowa instytucja kultury wpisana do rejestru instytucji kultury prowadzonego przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Zadaniem NID jest m.in. gromadzenie, zarządzanie i udostępnianie dokumentacji zasobu rejestru zabytków oraz krajowej ewidencji zabytków, tworzenie baz danych o zabytkach i przygotowanie oceny stanu zasobu dziedzictwa kulturowego². Na poziomie regionalnym NID reprezentowany jest przez szesnaście oddziałów terenowych, którym powierzono opracowanie raportów wojewódzkich o stanie zachowania zabytków na terenach poszczególnych województw.

W Raporcie dokonana została prezentacja zasobu zabytków nieruchomych (księgi A i C) objętych wpisem do rejestru w województwie, z uwzględnieniem specyfiki regionalnej oraz wyodrębnieniem zabytków wpisanych na listę Pomników Historii i Listę światowego dziedzictwa UNESCO. W dalszej kolejności przedstawiono diagnozę stanu zachowania zabytków w danym regionie, określono tendencje i kierunki postępujących zmian, rodzaje i skalę zagrożeń. Jest to próba oceny poszczególnych problemów, poparta aktualnym rozpoznaniem i wynikającymi z niego danymi statystycznymi, uzyskanymi w wyniku przeprowadzonej weryfikacji terenowej rejestru zabytków nieruchomych: zabytków architektury i budownictwa, założeń zieleni oraz zabytkowych cmentarzy w latach 2009–2015, zabytków obszarowych w latach 2015–2016 oraz zabytków archeologicznych w latach 2009–2017³.

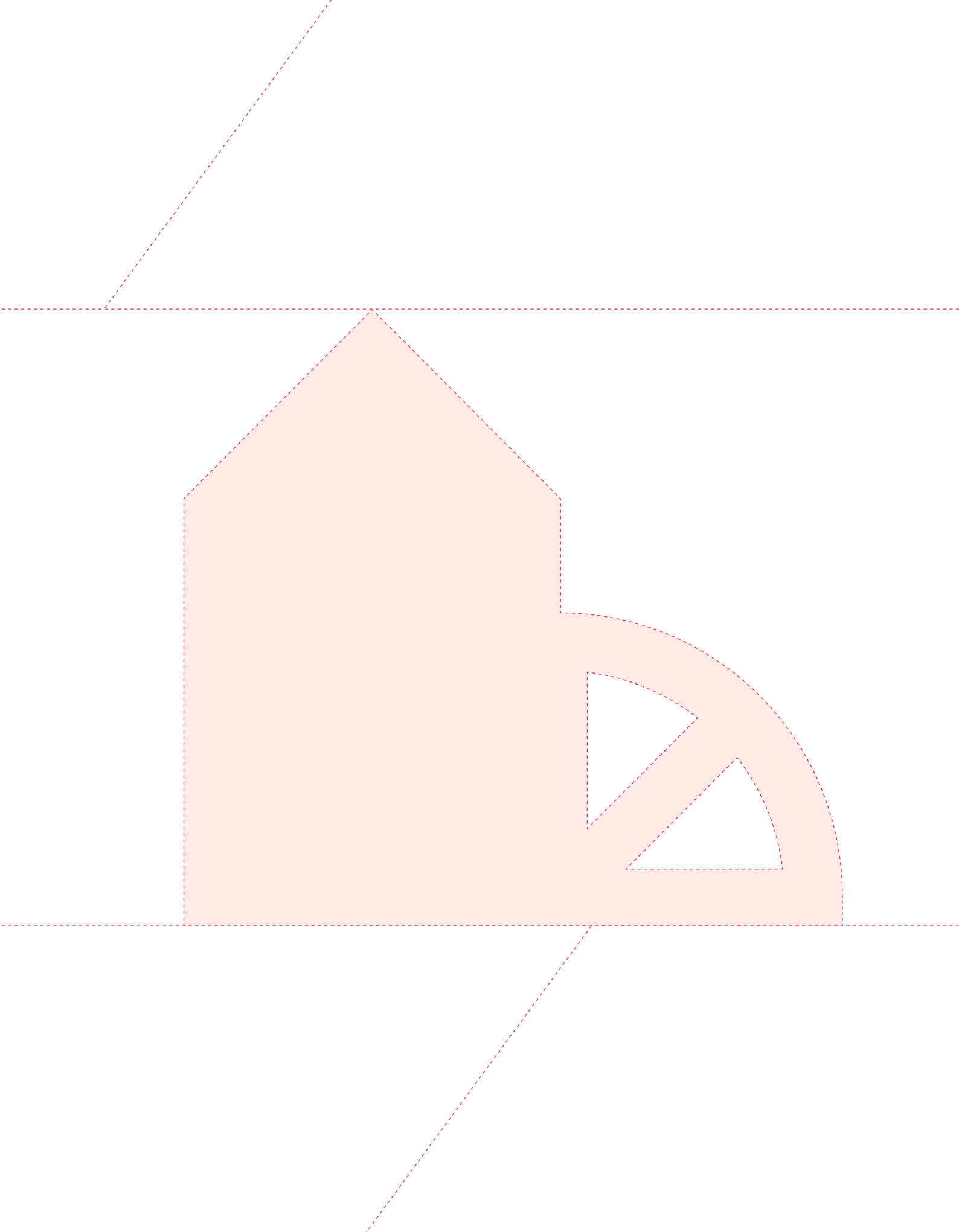
¹ Dalej zwany: NID.

² Regulamin organizacyjny NID, załącznik do Zarządzenia nr 2/2014 Dyrektora Narodowego Instytutu Dziedzictwa z dnia 30 stycznia 2014 roku w sprawie nadania regulaminu organizacyjnego Narodowemu Instytutowi Dziedzictwa.

³ W sposób szczegółowy informacje dotyczące historii, zakresu i metodologii prowadzonych weryfikacji terenowych rejestru zabytków przedstawione zostały w *Raporcie o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce*.

**ZAŁOŻENIA METODYCZNE
WERYFIKACJI
REJESTRU ZABYTKÓW
NIERUCHOMYCH
(KSIĘGI A I C)
W LATACH 2009-2017**

II. ZAŁOŻENIA METODYCZNE WERYFIKACJI REJESTRU ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH (KSIĘGI A I C) W LATACH 2009–2017

Podstawą zestawień statystycznych wykorzystanych w Raporcie są dane z ogólnopolskich baz rejestru zabytków nieruchomych prowadzonych w Dziale Ewidencji i Rejestru Zabytków oraz Dziale Dokumentacji i Baz Danych o Zabytkach NID. Dane pozyskane z bazy danych Działu Ewidencji i Rejestru Zabytków były podstawą weryfikacji rejestru zabytków w zakresie architektury i budownictwa, założeń zieleni oraz zabytkowych cmentarzy, natomiast geoprzestrzenna baza danych NID została aktywnie wykorzystana w obszarze związanym z weryfikacją zabytków archeologicznych wpisanych do księgi rejestru C oraz do weryfikacji zabytków obszarowych.

Baza danych Działu Ewidencji i Rejestru Zabytków NID tworzona jest na podstawie treści dokumentów administracyjnych ustanawiających ochronę prawną zabytków wpisanych do rejestru. Uzupełnieniem informacji dotyczących cech zabytkowych znajdujących się w niej obiektów były ustalenia poczynione na podstawie aktualnej wiedzy o obiektach, istniejącej dokumentacji oraz weryfikacji terenowej rejestru przeprowadzonej w latach 2009–2015. Głównym celem bazy jest ustalenie zasobu wpisanego do rejestru oraz zgromadzenie o nim jednolitych informacji pozwalających na jego charakterystykę i uzyskanie scalonego obrazu statystycznego zasobu zabytków w Polsce. Jednakże trudności w przedstawieniu zasobu wpisanego do rejestru istnieją już na poziomie materiału źródłowego, czyli decyzji ustanawiających prawną ochronę zabytków⁴. Dokumenty administracyjne, wydawane od niemal

⁴ Szerzej aspekt ten omówiony został w *Raporcie o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce* w części poświęconej charakterystyce aktów administracyjnych ustanawiających ochronę konserwatorską zabytków wpisanych do rejestru.

90 lat w oparciu o kolejne akty prawne dotyczące prowadzenia rejestru zabytków⁵, nadal obowiązują, chociaż zmieniło się znaczenie prawne i rozumienie niektórych terminów określających przedmiot ochrony, a podejście konserwatorskie w wielu obszarach uległo znacznej ewolucji. Dokumenty te odzwierciedlają preferencje poszczególnych urzędów oraz zmieniający się na przestrzeni czasu sposób określania przedmiotu ochrony prawnej. Dlatego tworzą zbiór bardzo niejednorodny, szczególnie pod względem sformułowań stosowanych w treściach decyzji dotyczących przedmiotu ochrony, ale też poziomu szczegółowości we wskazaniu zabytków objętych ochroną. Niejednoznaczność określenia przedmiotu wpisu do rejestru zabytków oraz bardzo częste niezgodności w treściach samych decyzji (rozstrzygnięciach, uzasadnieniach i załącznikach) – powodują trudności z uzyskaniem jednoznacznych ustaleń, co właściwie stanowi przedmiot wpisu do rejestru, jaki jest status ochrony zabytku oraz jakie są jego cechy historyczne i wartość zabytkowa. Powyższe nieprawidłowości oraz cechy dokumentów administracyjnych ustanawiających zakres ochrony konserwatorskiej zabytków – wobec możliwości przyjęcia różnych zasad ich interpretacji – mogą w konsekwencji prowadzić do rozbieżnych danych o zabytkach w wykazach poszczególnych instytucji sprawujących ochronę (wojewódzkie urzędy ochrony zabytków) bądź gromadzących dane i wiedzę o zabytkach (NID).

Mając na względzie powyższe rozbieżności i zróżnicowanie dokumentów w prowadzonej w NID krajowej bazie zabytków wpisanych do rejestru, zrezygnowano ze ścisłego zapisu sformułowań użytych w rozstrzygnięciach poszczególnych decyzji administracyjnych. W celu uzyskania scalonego, jednolitego obrazu statystycznego zasobu wpisanego do rejestru zabytków w skali całego kraju, przyjęto stałe dla całego zbioru zasady interpretacji treści decyzji o wpisie do rejestru zabytków w zakresie:

- wskazania zabytków wpisanych do rejestru, zwłaszcza wobec zabytków stanowiących części składowe obiektów złożonych lub zespołów historycznych oraz elementów układów urbanistycznych i ruralistycznych bądź też obszarów ochronnych,
- stosowania ogólnopolskiej terminologii określania obiektów,
- ogólnopolskiej kategoryzacji zabytków stosowanej od 1996 r. (w NID, a wcześniej w Ośrodku Dokumentacji Zabytków i Krajowym Ośrodku Badań i Dokumentacji Zabytków), tj. podziału zasobu na rodzaje funkcjonalne.

Powyższa metodologia bazy rejestru znalazła odzwierciedlenie w publikowanych statystykach Raportu. Uwzględnione są w nich, wskazane w treści decyzji zabytki:

- wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, tj. obiekty wymienione jako przedmiot ochrony w rozstrzygnięciu decyzji,
- stanowiące części składowe zespołów historycznych określonych w rozstrzygnięciu decyzji (zespołów rezydencjonalnych, kościelnych, klasztornych, obronnych, przemysłowych, zabudowy mieszkalnej, gmachów użyteczności publicznej itp.), tj. obiekty wchodzące w skład

⁵ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami (Dz.U. z 1928 Nr 29, poz. 265 ze zm.), ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury (Dz.U. z 1962 Nr 10, poz. 48 ze zm.), ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2014, poz. 1446 ze zm.).

zespołów wyszczególnione w treści decyzji jako posiadające wartości zabytkowe objęte ochroną⁶,

- będące elementami historycznych układów urbanistycznych i ruralistycznych (w tym m.in. zabudowa wyszczególniona w treści decyzji jako posiadająca wartości zabytkowe objęte ochroną),
- które w decyzjach są określone w sposób uogólniony, lecz została określona ich liczba (np. „trzy budynki gospodarcze wchodzące w skład zabudowy folwarku”).

W statystykach nie zostały natomiast uwzględnione „zespoły” rozumiane jako związane ze sobą funkcjonalnie grupy obiektów wpisane jedną bądź kilkoma decyzjami (np. zespoły dworsko-folwarczne, linie kolejowe, zespoły cukrowni), w tych przypadkach liczone były wyłącznie ich elementy składowe. Zasada ta przyjęta została ze względu na zróżnicowany sposób dokonywania wpisu do rejestru zespołów i ich elementów składowych oraz trudności w jednoznacznym uznaniu zespołu za objęty ochroną prawną dla obiektów wpisanych do rejestru na podstawie starszych dokumentów, gdy stanowisko konserwatorskie w tym zakresie różniło się od obecnego. Nie zostały też uwzględnione, niekiedy wymieniane w decyzjach, „części budynków” (np. kaplice stanowiące integralne części kościołów, bramy w ciągu ogrodzeń). Jednocześnie w przypadku decyzji niejednoznacznych, rozstrzygnięcia i załączniki zwykle interpretowano w taki sposób, by ująć w bazie wszystkie wymienione w dokumentach objekty.

W zestawieniach statystycznych Raportu zabytki przedstawione zostały w podziałach zgodnych z ich lokalizacją administracyjną, ze stanem własności oraz z cechami historycznymi w odniesieniu do stanu zachowania oraz sposobu użytkowania. Wyodrębnione na potrzeby opracowania cechy historyczne to:

- funkcja pierwotna zabytku w podziale na 11 kategorii (sakralne, obronne, mieszkalne, zabytkowa zieleni, cmentarze, gospodarcze, folwarczne, przemysłowe, rezydencjonalne, użyteczności publicznej oraz inne),
- materiał, z którego wzniesiona została zasadnicza część zabytku, dominująca w jego strukturze, w 9 kategoriach (DREWNIANE WIEŃCOWA I INNE – objekty drewniane konstrukcji wieńcowej, sumikowo-łatkowej, szkieletowej wyłącznie z wypełnieniem drewnianym oraz inne, DREWNIANE SZKIELETOWE – objekty konstrukcji szkieletowej drewnianej z wypełnieniem innym niż drewniane, MUROWANE CEGLANE, MUROWANE KAMIENNE, ZIEMNE, GLINOBITKA, BETONOWE, METALOWE oraz RUDA DARNIOWA),
- czas powstania obiektu odnosi się do najwcześniejszej zidentyfikowanej fazy powstania części zabytku, zachowanej niekiedy również w formie reliktu. W zestawieniach statystycznych nie są uwzględnione kolejne fazy budowy często determinujące obecny wygląd zabytku.

⁶ Wyjątkowo, w przypadkach zbyt ogólnego określenia przedmiotu ochrony w treści decyzji (np. zespół klasztorny lub dworski) doprecyzowywano na podstawie ustaleń merytorycznych, jakie objekty wchodzi w jego skład, i informacje te uwzględniano w bazie danych, by utrzymać jednolity dla kraju poziom szczegółowości informacji. W tym przypadku zapis informacji o poszczególnych obiektach, np. pochodzących z różnych faz budowy, pozwala na ujęcie ich w statystykach na równi z tymi, które są wyszczególnione w treści precyzyjniejszych decyzji, dotyczących analogicznych założeń zabytkowych.

Poza tym brano również pod uwagę:

- lokalizację w granicach jednostek administracyjnych (województwa i powiaty),
- rodzaj własności zabytków w 6 kategoriach (państwowe, samorządowe, prywatne, kościołów i związków wyznaniowych, inne oraz mieszana).

Dane zawarte w bazie Działu Ewidencji i Rejestru Zabytków NID stały się materiałem wyjściowym do weryfikacji terenowej rejestru zabytków (księga rejestru A), rozpoczętej w 2009 r. i prowadzonej przez oddziały terenowe NID do 2015 r. Podjęcie działań przy weryfikacji rejestru zabytków początkowo związane było z realizacją jednego z głównych postulatów *Raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych* z 2004 r. – uporządkowania rejestru zabytków poprzez m.in. skreślenie obiektów nieistniejących oraz przeniesionych do muzeów (skansenów). Zasadniczym celem przeprowadzonej weryfikacji było określenie faktycznego zasobu chronionych prawem zabytków nieruchomych. Dodatkowymi celami było sprawdzenie i uzupełnienie informacji zawartych w bazie danych NID o poszczególnych zabytkach, zwłaszcza dotyczących ich materiału, chronologii i aktualnego stanu własnościowego, oraz zebranie nowych informacji poszerzających zakres dostępnych danych i sporządzenie dokumentacji fotograficznej. Nie przewidziano natomiast szczegółowej oceny stanu technicznego poszczególnych obiektów, jak też analiz mających na celu określenie koniecznych korekt granic i zakresów ochrony konserwatorskiej. Jako materiał uzupełniający weryfikację opracowano również spisy obiektów proponowanych do objęcia ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków.

Weryfikacja rejestru zabytków nieruchomych objęła obiekty wpisane do rejestru zabytków nieruchomych (księga A) przed wrześniem 2008 r. Składała się z dwóch etapów: analizy gabinetowej dokumentów administracyjnych⁷ i materiałów ewidencyjnych⁸ oraz lustracji terenowej. Podlegały jej zabytki architektury i budownictwa, założenia zieleni oraz cmentarze. Z weryfikacji rejestru w pierwszym etapie prac wyłączone zostały zabytki obszarowe (układy urbanistyczne i ruralistyczne)⁹.

W celu określenia stanu chronionych prawem obiektów nieruchomych zdefiniowano 7 grup weryfikacyjnych, z których 6 odnosi się do obiektów figurujących w rejestrze zabytków i skoncentrowanych jest na ich stanie zachowania. Były to obiekty:

- nieistniejące (rozebrane, spalone, zburzone, których zarówno historyczne istnienie, jak i obecne nieistnienie nie budzi wątpliwości),
- które utraciły wartości zabytkowe (w wyniku daleko posuniętej dezintegracji substancji zabytkowej lub niszczącej przebudowy utraciły wartości, dla zachowania których zostały wpisane do rejestru zabytków; do grupy tej kwalifikowane są również obiekty o wątpliwej zasadności wpisu, co do których zachodzi podejrzenie, że w chwili objęcia ochroną takowej wartości nie posiadały),

⁷ Na tym etapie porównywano m.in. zapisy w udostępnionych wyciągach z bazy z dokumentami administracyjnymi, przede wszystkim decyzjami o wpisie do rejestru zabytków.

⁸ W miarę potrzeby także dokumentacji specjalistycznej i innych materiałów udostępnionych przez wojewódzkich konserwatorów zabytków.

⁹ *Sprawozdanie krajowe z weryfikacji rejestru zabytków nieruchomych, prowadzonej przez Oddziały Terenowe NID. Lata 2009–2010*, „Kurier Konserwatorski” 2012, nr 12.

- zagrożone, które jednak nie utraciły jeszcze wartości zabytkowych (zachowały wartości zabytkowe, dla których wpisano je do rejestru zabytków, lecz ich dalsze trwanie jest zagrożone z jakichkolwiek przyczyn),
- przeniesione do skansenów (pozostają w rejestrze zabytków mimo fizycznego przeniesienia ich do skansenów i wpisania do inwentarza muzealnego),
- translokowane (przeniesione w inne miejsce po dacie wpisania ich do rejestru zabytków),
- niezidentyfikowane w terenie (wskazanie ich w terenie na podstawie danych i opisów zawartych w decyzji o wpisie do rejestru jest niemożliwe).

Osobną grupę weryfikacyjną stanowiły obiekty proponowane do wpisu do rejestru zabytków.

Pozostałe zabytki – które nie zostały zaliczone do żadnej z grup weryfikacyjnych, które w czasie prowadzonej lustracji terenowej nie były zagrożone zniszczeniem i nie utraciły posiadanych wartości zabytkowych oraz nie wymagały podjęcia pilnych działań konserwatorskich – natomiast mogły znajdować się w zróżnicowanym stanie zachowania, od złego do bardzo dobrego.

Dla obiektów zaliczanych do wymienionych wyżej grup weryfikacyjnych sporządzano tzw. kwestionariusze – ujednoczone dokumenty, zawierające oprócz podstawowych informacji o zabytku uzasadnienie kwalifikacji do danej grupy, m.in. krótki opis jego stanu i wskazanie przyczyn zagrożenia bądź zniszczenia. W przypadku obiektów, które utraciły wartości zabytkowe i nieistniejących, starano się również określić czas ich zniszczenia.

Dzięki jednolitości metodologicznej i zakresowi zlustrowanych obiektów – pomimo możliwych zastrzeżeń dotyczących aktualności danych i subiektywnych kryteriów oceny stanu zachowania – rezultaty podjętych działań weryfikacyjnych mogły stać się podstawowym materiałem źródłowym dla opracowania Raportu¹⁰. Zgromadzone w trakcie weryfikacji materiały, oprócz zakładanego wskazania obiektów, które powinny być wykreślone z rejestru zabytków, oraz uzupełniania i aktualizacji informacji o pozostałych zabytkach, posłużyły jako podstawa ogólnej oceny stanu zachowania zabytków nieruchomych w województwie oraz diagnozy istniejących zagrożeń. W trakcie weryfikacji zgromadzono materiał pozwalający na analizę przyczyn zniszczenia obiektów nieistniejących i o utraconych wartościach zabytkowych oraz rodzajów występujących zagrożeń. Zarówno pozyskane dane statystyczne, jak i uwagi zawarte w kwestionariuszach i opisach zasobu zabytkowego poszczególnych powiatów stały się przedmiotem pogłębionych analiz, mających na celu ocenę stanu zachowania zabytków w skali województwa, wskazanie występujących zagrożeń oraz przyczyn niszczenia zabytków, a także opisu zależności pomiędzy charakterystyką obiektów (funkcją pierwotną, podstawowym materiałem, chronologią), ich sposobem aktualnego użytkowania i lokalizacją a stanem zachowania i stwierdzanymi zagrożeniami.

Wyłączenie z prowadzonej w latach 2009–2015 weryfikacji rejestru zabytków obszarowych spowodowało konieczność uzupełnienia na potrzeby Raportu weryfikacji o tę grupę

¹⁰ Opracowanie Raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce było jednym z zadań Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014–2017, którego założenia opracowano w 2013 r., a więc już w końcowym okresie prowadzonej weryfikacji rejestru zabytków nieruchomych przez NID.

zabytków nieruchomych. Prace przygotowawcze do weryfikacji zabytków obszarowych prowadzone były w NID od 2011 r. w ramach Zespołu ds. Wpisów Obszarowych. Prace zespołu koncentrowały się na analizie samych decyzji i załączników do tych dokumentów, a także analizie precyzji określenia w nich przedmiotu, granic i zakresu ochrony oraz wartości obszaru wpisanego do rejestru, tj. tych elementów, które stanowią o kompletności dokumentu z punktu widzenia dzisiejszych wymagań formalnoprawnych. W czasie prac określono 4 grupy typologiczne zabytków obszarowych: układ urbanistyczny, układ ruralistyczny, zespół zabudowy i krajobraz kulturowy, do których przyporządkowano obszary objęte weryfikacją rejestru zabytków. Efektem prac zespołu była redakcja ankiety weryfikacyjnej zabytków obszarowych, składającej się z części A – rozpoznanie stanu prawnego; i części B – rozpoznanie terenowe. Forma i struktura ankiety pozwoliły na selektywne przeglądanie i sporządzanie zestawień statystycznych na potrzeby różnych analiz dotyczących tej grupy zabytków.

Część Raportu dotycząca zabytków obszarowych oparta została na weryfikacji przeprowadzonej przez pracowników oddziałów terenowych NID w latach 2015–2016. Weryfikacją objęto zabytki obszarowe wpisane do rejestru przed 2014 r.¹¹ Celem weryfikacji była próba uporządkowania rejestru poprzez zdefiniowanie przedmiotu ochrony poszczególnych zabytków obszarowych, w odniesieniu do zasięgu ochrony i wyznaczonych granic wpisu, rozpoznanie stanu zachowania, zdiagnozowanie zagrożeń mających wpływ na utratę wartości zabytkowych oraz desygnowanie wad formalnoprawnych decyzji wpisujących obszary do rejestru zabytków. Proces weryfikacji pod względem metodologicznym prowadzony był podobnie jak w przypadku zabytków nieruchomych, w oparciu o zestandaryzowaną ankietę weryfikacyjną. Prace prowadzono dwuetapowo.

W pierwszym etapie obejmowały one analizę dokumentów (decyzji, orzeczeń) pod względem poprawności, kompletności i zawartości merytorycznej oraz analizę dokumentacji naukowych i konserwatorskich dotyczących poszczególnych obszarów, których treści mogłyby przybliżyć przedmiot ochrony i jego granice w sytuacji, gdy decyzja takich danych nie zawierała.

Na tym etapie prac przedmiotem rozpoznania były: aktualne dane administracyjne zabytków obszarowych, przedmiot ochrony, strefa ochrony konserwatorskiej, sformułowanie zakresu ochrony zawarte w decyzjach lub w przywołanych dokumentacjach historycznych, materiały graficzne dołączone do decyzji (oryginalne i „interpretacyjne”) oraz korekty decyzji przeprowadzone w wyniku postępowań administracyjnych prowadzonych przez Generalnego Konserwatora Zabytków i wojewódzkich konserwatorów zabytków. Analiza zebranych informacji pozwoliła wyłonić te zabytki obszarowe, dla których do określenia przedmiotu ochrony, jego granic i zakresu ochrony zachodzi konieczność opracowania dodatkowych studiów historyczno-konserwatorskich.

Drugi etap polegał na lustracji w terenie zabytkowych obszarów wskazanych w decyzjach (o ile decyzje je określały) pod kątem oceny, czy przedmiot ochrony posiada rozpoznawalne

¹¹ Materiałem wyjściowym do weryfikacji był wyciąg z bazy danych rejestru zabytków nieruchomych prowadzonej w Dziale Ewidencji i Rejestru Zabytków NID, zaklasyfikowany jako „urbanistyka” według stanu na 2014 r., który był przedmiotem badań Zespołu ds. Wpisów Obszarowych.

granice w terenie i czy wiarygodny jest przekaz historyczny zawarty np. w układzie urbanistycznym. Dokonywano także oceny stanu zachowania wartości w poszczególnych grupach typologicznych obszarów:

- wartości historycznych – w zakresie stopnia zachowania nieprzekształconej autentycznej substancji, funkcji wewnątrz urbanistycznych/ruralistycznych i charakteru historycznej koncepcji przestrzennej,
- wartości artystycznych – w zakresie stopnia zachowania charakteru i zasad kompozycji z uwzględnieniem współczesnego zagospodarowania i zabudowy, np. po zniszczeniach wojennych, charakteru i typu rozplanowania historycznego, cech stylistycznych zabudowy i walorów krajobrazowych,
- wartości naukowych – w zakresie stopnia zachowania reprezentatywności obszaru dla regionu, epoki, stylu, a także miejsca związanego z wydarzeniami historycznymi.

Ocenie poddano również stan zachowania wszystkich elementów kompozycyjnych: elementów historycznego rozplanowania, tj. rysunku planu z okresu lokacji (sieć ulic, placów, dróg oraz parcelacji), historycznej zabudowy, jej autentycznej substancji i formy, usytuowanej według określonych zasad kompozycyjnych, tworzących wewnątrz urbanistyczne/ruralistyczne, komponowanej zieleni itp., oraz ekspozycji zabytkowego obszaru, tj. istniejących panoram, dominant, akcentów kompozycyjno-architektonicznych i krajobrazowych.

Planowane jest przeniesienie wszystkich danych z wypełnionych ankiet weryfikacyjnych zabytków obszarowych do aplikacji stworzonej przez NID w geoprzestrzennej bazie danych, z możliwością ich udostępnienia wojewódzkim konserwatorom zabytków w celu zapoznania się i zainicjowania ewentualnych korekt decyzji posiadających wady formalnoprawne. Korekta ta mogłaby polegać np. na wskazaniu do skreślenia z rejestru zabytków części obszaru, który utracił wartości (propozycja takiego obszaru określona w ankiecie weryfikacyjnej w formie graficznej), i doprecyzowaniu granic zabytku pozostającego w tym rejestrze.

Dane dotyczące zabytków archeologicznych (księga rejestru C) przedstawione w Rapocie, zebrane zostały w trakcie weryfikacji zabytków archeologicznych prowadzonej w latach 2009–2017. Weryfikację przeprowadzili pracownicy NID z oddziałów terenowych oraz dawnego Działu Archeologii (po reorganizacji struktury NID: Zespołu ds. Zabytków Archeologicznych, Zespołu ds. Ekspertyz i Analiz Zabytków Archeologicznych oraz Zespołu ds. Standardów Badań i Ochrony Dziedzictwa), a także wykonawcy zewnętrzni z instytucji badawczych i muzealnych, archeologicznych firm prywatnych oraz archeolodzy prowadzący samodzielną działalność. Weryfikacja początkowo objęła wyłącznie wpisy do 2010 r., a jej koniec przewidziany był na 2012 r. Jednak w związku z nierównomiernym rozpoczęciem i prowadzeniem prac w poszczególnych województwach – termin weryfikacji uległ wydłużeniu. Wydłużenie terminu prowadzenia prac pozwoliło jednocześnie na powiększenie zbioru weryfikowanych zabytków do wszystkich wpisów wykonanych do kwietnia 2016 r.

Weryfikacja wykonana została według jednolitego kwestionariusza, a pozyskane dane oraz uwagi zebrano w zestandaryzowanych ankietach weryfikacyjnych. Mimo to nie dało się uniknąć wielu trudności opisowych, wynikających zarówno z różnorodnych zmiennych, jak i subiektywnej oceny poszczególnych osób wykonujących weryfikację. Niemniej jednak dostarczone

dane – dzięki częściom opisowym ankiet weryfikacyjnych zawierających uzasadnienie przedstawianych ocen – pozwalają na dokonywanie analiz stanu zachowania zabytków zarówno dla poszczególnych powiatów, jak i całego województwa. Dane z ankiet zostały przeniesione do aplikacji stworzonej na potrzeby osadzenia ich w środowisku geoprzestrzennej bazy danych oraz dalszych analiz.

Proces weryfikacji dla każdego zabytku składał się z dwóch części: gabinetowej oraz terenowej. Etap gabinetowy polegał na kwerendzie obejmującej analizę zapisów zawartych w decyzjach odnoszących się do zabytków archeologicznych, informacji zawartych w dokumentacji ewidencyjnej i badań archeologicznych, teczkach konserwatorskich zabytków przechowywanych w wojewódzkich urzędach ochrony zabytków, literaturze naukowej, dostępnych materiałach kartograficznych współczesnych i archiwalnych, zdjęciach lotniczych, satelitarnych oraz danych lotniczego skaningu laserowego (ALS – Airborne Laser Scanning) z projektu Informatycznego Systemu Osłony Kraju. Punktem wyjściowym były dane zawarte w krajowym rejestrze zabytków, ewidencji zabytków oraz bazy wykorzystujące środowisko systemu informacji przestrzennej (GIS – Geographic Information System), stworzone na ich podstawie.

W wyniku prac gabinetowych rozpoznane zostały kwestie dotyczące poprawności i kompletności poszczególnych decyzji i orzeczeń o uznaniu za zabytek, a także przedmiotu i granic ochrony oraz lokalizacji, powierzchni, formy własności i aktualnej przynależności administracyjnej zabytku. Na tym etapie stwierdzano istnienie załączników formalnych i nieformalnych do decyzji, a także potencjalną niezgodność między danymi zawartymi w decyzji i dokumentacji ewidencyjnej, archiwaliach, literaturze oraz dostępnych materiałach kartograficznych. W prowadzonej analizie uwzględniano istniejącą dokumentację administracyjną i konserwatorską (w tym mapy sytuacyjno-wysokościowe, modele 3D oraz fotografie lotnicze). Ważnym aspektem było również prześledzenie historii zabytku, historii badań na nim, w tym ustalenie stopnia przebadania stanowiska i odniesienie wyników tych badań do potrzeby zmiany przedmiotu i granic ochrony, a także uzyskanie danych o powiązaniu z innym zabytkiem (np. w obrębie skupisk osadniczych) i informacji o innych formach ochrony. Na podstawie analizy zebranych informacji wskazano również na ewentualną potrzebę aktualizacji danych administracyjnych.

Etap terenowy polegał na wizytacji miejsc wskazanych w decyzjach i ich otoczenia, a w przypadku błędnego określenia lokalizacji w sentencjach lub w załącznikach graficznych decyzji – także odnalezieniu miejsc rzeczywistego położenia zabytku. Tym samym w terenie oceniano poprawność merytoryczną zakresu ochrony: zgodność lokalizacji z decyzją i możliwość jej ustalenia, a także właściwe oznaczenie granic ochrony i potrzebę ich skorygowania. Dokonywano również oceny stanu zachowania zabytku, uwzględniając kwestie sposobu użytkowania terenu, zachowania formy terenowej i wartości krajobrazu kulturowego, częściowego lub całkowitego zniszczenia zabytku, występowania na powierzchni zabytków ruchomych i reliktywów obiektów nieruchomych widocznych na powierzchni, a także wskazywano występujące zagrożenia, jak rozorywanie, gospodarka leśna, działanie sił natury, inwestycje, wydobywanie kruszyw czy rabunek. Na tej podstawie w ankiecie zamieszczano uwagi dotyczące potrzeby działań konserwatorskich, oznakowania zabytku, zabezpieczenia i uzupełnienia ubytków w rzeźbie stanowiska, odstonięcia jej przez oddrzewienie lub odkrzewienie oraz sugerowa-

nej zmiany użytkowania terenu, niezbędnych badań ratowniczych czy propozycji objęcia go innymi formami ochrony, jak utworzenie parku kulturowego bądź uznanie za Pomnik Historii. W efekcie określana była zasadność wpisu w podziale na określone kategorie, ze szczególnym uwzględnieniem wpisów bardzo cennych, faktu częściowej utraty wartości zabytkowej, wpisów od początku wątpliwych oraz zabytków, które najprawdopodobniej utraciły posiadane wartości zabytkowe.

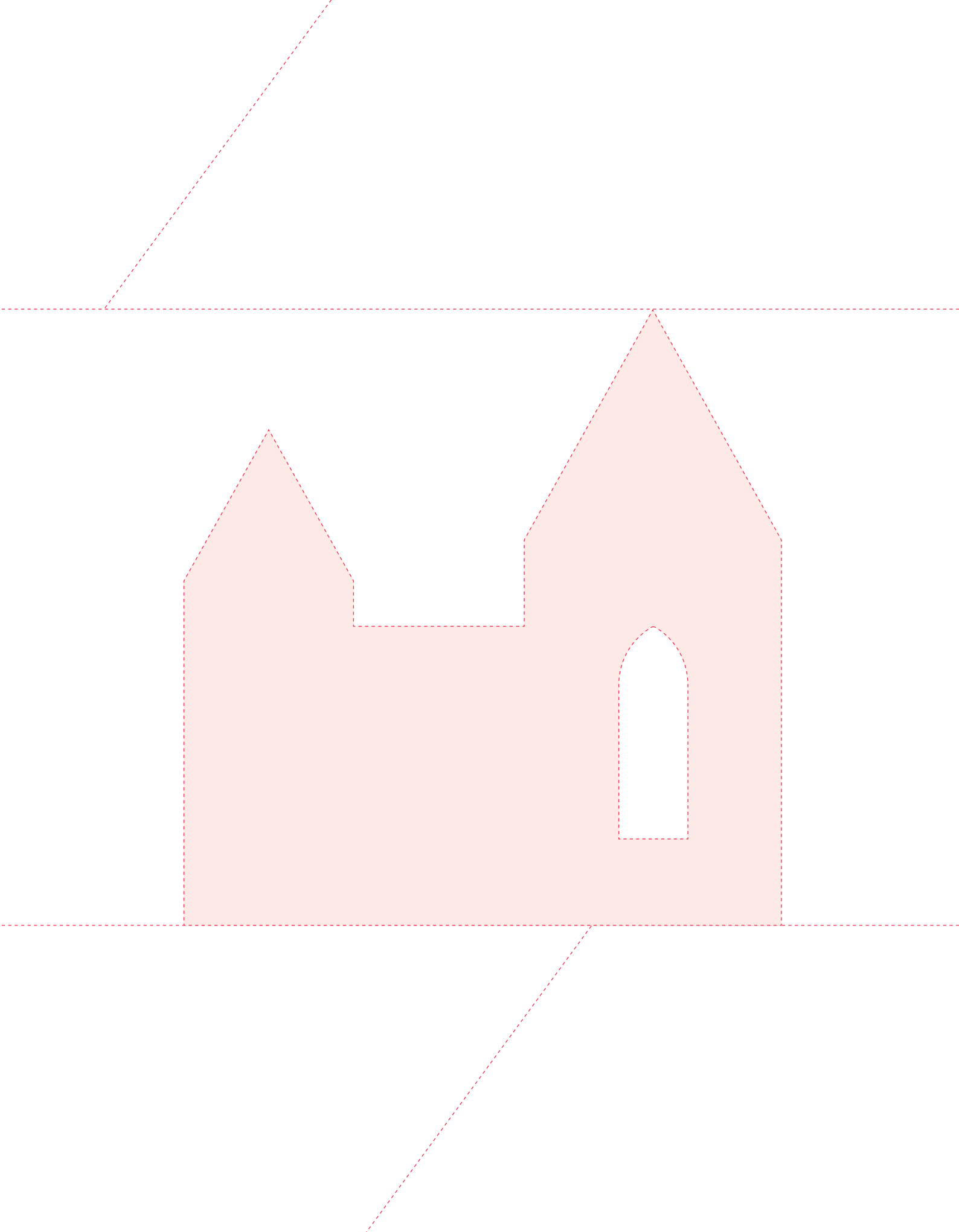
Weryfikacja pozwoliła na aktualizację danych krajowego rejestru zabytków oraz baz danych NID, a wyniki weryfikacji, poza wykorzystaniem w Raporcie, zostaną również przekazane odpowiednim wojewódzkim urzędom ochrony zabytków, jako podstawa do podejmowania czynności konserwatorskich. Jednocześnie nie zawsze była możliwość wykonywania weryfikacji terenowej o sprzyjającej porze roku i pogodzie, co odbijało się na możliwości ustalenia granic stanowisk archeologicznych, szczególnie na podstawie zasięgu występowania na powierzchni zabytków ruchomych. Wówczas w ankietach niezbędne było wskazanie potrzeby dodatkowej weryfikacji oraz wykonanie dokumentacji i ponownej weryfikacji w innym, sprzyjającym terminie.

Na podstawie danych weryfikacyjnych wydzielono grupy zabytków pod względem stanu zachowania:

- zabytki zachowane w dobrym stanie (stanowiska archeologiczne zasadnie wpisane do rejestru zabytków i niepodlegające znaczącym zagrożeniom, zachowane prawdopodobnie w całości oraz niewymagające zabiegów konserwatorskich),
- zabytki zagrożone (stanowiska archeologiczne, które zachowały wartości zabytkowe uzasadniające ich pozostawienie w rejestrze, jednak zagrożone częściową utratą wartości lub/oraz wymagające podjęcia zabiegów konserwatorskich, zabezpieczających bądź ratowniczych, także zabytki o częściowo utraconych wartościach, jednak w całości wpis pozostał zasadny nawet pomimo częściowych strat wartości zabytkowych),
- zabytki o utraconych wartościach i obiekty niezasadnie wpisane do rejestru (istniejące zabytki, które w wyniku częściowego zniszczenia najprawdopodobniej utraciły wartości zabytkowe w zakresie uzasadniającym pozostawienie w rejestrze zabytków, przez co wpis stał się niezasadny, lub obiekty, które nigdy nie posiadały wartości zabytkowych uzasadniających wpisanie do rejestru zabytków),
- zabytki nieistniejące (stanowiska archeologiczne, które najprawdopodobniej utraciły wartości zabytkowe i zostały w całości zniszczone, chociaż pierwotnie ich wpisanie do rejestru zabytków było zasadne),
- oraz jako odrębna grupa: obiekty, których nie można było poddać weryfikacji z różnych przyczyn niezależnych od weryfikujących (np. brak dostępu do zabytku) i nie udało się w sposób pewny potwierdzić istnienia zabytku w terenie, a co do których brak było wystarczających danych pozwalających określić zasadność wpisu (np. wyników wcześniej przeprowadzonych badań archeologicznych).

**PREZENTACJA ZASOBU
ZABYTEKÓW WPISANYCH
DO REJESTRU**

III. PREZENTACJA ZASOBU ZABYTEKÓW WPISANYCH DO REJESTRU

1.

TŁO HISTORYCZNO-KULTUROWE

Geneza nazwy województwa wiąże się z plemieniem Lubuszan, których największy gród – Lubusz – znajdował się na lewym brzegu Odry, w pobliżu ujścia Warty do Odry. We wczesnym średniowieczu teren województwa lubuskiego należał do monarchii piastowskiej. W I połowie XIII w. ziemie związane z Łużycami i Pomorzem Zachodnim oraz ziemia lubuska stały się częścią Brandenburgii. Na skutek rosnącej ekspansji marchii stopniowo coraz większe tereny na wschód od Odry znalazły się pod panowaniem margrabiów brandenburskich. Natomiast południowa część województwa znalazła się w księstwie głogowskim, następnie głogowsko-żagańskim, które w I połowie XIV w. przeszło pod władanie korony czeskiej. W XVII stuleciu Śląsk i Czecha należały do monarchii austriackiej. W wyniku wojen śląskich w 1741 r. Śląsk został włączony do Prus. Po II rozbiórce Polski Prusy anektowały m.in. teren całego obecnego województwa lubuskiego, który pozostawał w granicach późniejszego państwa niemieckiego do 1945 r. Po II wojnie światowej opisywane tereny zostały przyznane Polsce. W 1950 r. utworzono województwo zielonogórskie, natomiast północna część dzisiejszego województwa lubuskiego należała do województwa poznańskiego. Po kolejnej reformie administracyjnej w 1975 r. powstało województwo gorzowskie i zielonogórskie. Ostatnia zmiana administracyjna nastąpiła w 1999 r., kiedy powołano obecne województwo lubuskie.

Obszar województwa lubuskiego to zespół kilku krain geograficznych o niejednorodnej przeszłości. Specyfika regionu wynika m.in. z faktu, że były to tereny przygraniczne, które często zmieniały przynależność państwową, dzielnicową i administracyjną. W obrębie województwa można wyróżnić m.in.: północną część Dolnego Śląska (powiaty krośnieński, nowosolski, świebodziński, zielonogórski, żagański), wschodnie pasmo Dolnych Łużyc (powiat żarski, rejon gubiński), południowy fragment Pomorza Zachodniego (powiaty gorzowski, strzelecko-drezdenecki), zachodni skraj Wielkopolski (powiaty międzyszycki, wschowski, gminy Babimost, Kargowa i Zbąszynek). Ten niezwykle interesujący pod względem historii i bogaty w zabytki architektury region, obecnie znajdujący się w granicach województwa lubuskiego, wpisuje się w dzieje północnej części Dolnego Śląska i pogranicza śląsko-wielkopolskiego. Obszar tego województwa, zajmującego znaczną część zachodniej Polski, we wczes-

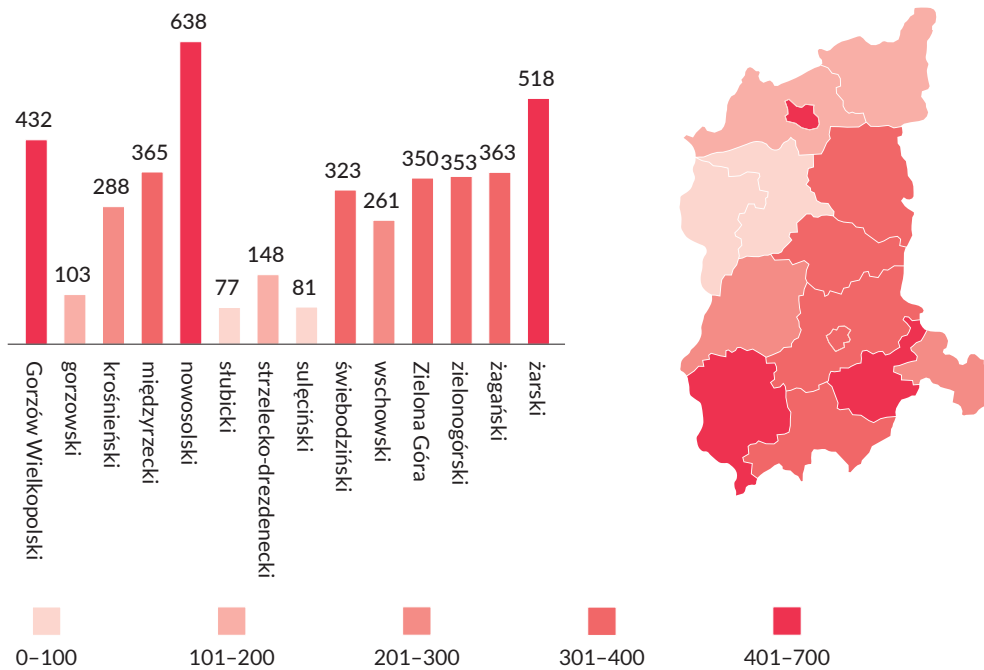
nym średniowieczu był pokryty gęstą siecią grodów oraz osiedli typu wiejskiego. Z czasem grody zaczęły stopniowo zanikać, a na ich miejscu bądź na terenie dotychczasowych osad otwartych rozpoczął się proces kształtowania pierwszych miast. Zapoczątkowana w XIII w. urbanizacja przyniosła w konsekwencji, w ciągu następnych stuleci, powstanie wielu założeń miejskich, zarówno w południowej – śląskiej – części województwa, jak i północnej, niegdyś od zachodu pozostającej pod wpływem Brandenburgii, a od wschodu Wielkopolski. Historia miast, m.in. Gorzowa Wielkopolskiego, Gubina, Kostrzyna, Międzyrzecz, Strzelec Krajeńskich, Szprotawy, Świebodzina, Zielonej Góry, Żagania i Żar, jest bogata w wiele wydarzeń, niekiedy o dramatycznym przebiegu, powodujących nie tylko ich rozwój przestrzenny i kulturowy, lecz także niejednokrotne zniszczenia, a w konsekwencji długotrwałe kryzysy gospodarcze. Trwające od średniowiecza procesy urbanizacyjne spowodowały w ciągu stuleci szereg zmian w architekturze miast lubuskich, stąd niewiele obiektów pamiętających czasy ich lokacji przetrwało do dziś. Znacznie więcej pochodzi z czasów późniejszych. Obiekty architektury sakralnej i świeckiej zachowały się nie tylko w miastach. Można je jeszcze zobaczyć w licznych mniejszych miejscowościach, w wielu przypadkach powstałych już w średniowieczu. Wtedy to na znacznych przestrzeniach regionu rozwinęła się gęsta sieć osiedli wiejskich. Budowle te, niejednokrotnie bardzo cenne i znaczące dla terenów pozostających przez stulecia pod wpływem różnych prądów kulturowych, dziś reprezentują wiele stylów architektonicznych, począwszy od romańskiego i gotyckiego, skończywszy na socrealistycznym. Bogactwo form i wystroju obiektów zabytkowych w miastach województwa lubuskiego, a także poza nimi jest jeszcze dostrzegalne w wielu miejscach, pomimo zrujnowania znacznej jego części pod koniec II wojny światowej i zdewastowania w czasach powojennych. Na tle pozostałych województw, województwo lubuskie znajduje się na wysokim, szóstym miejscu pod względem liczby zabytków architektury. Zważywszy na fakt, że powierzchnia województwa należy do najmniejszych w Polsce, to stopień nasycenie zabytkami przemawia za wyjątkową rangą regionu. Niezwykle bogate i zróżnicowane oblicze dziedzictwa kulturowego sprawia, że prezentacja najcenniejszych zabytków województwa nie jest zadaniem łatwym. Przedstawione informacje o spuściźnie materialnej i duchowej mogą posłużyć do dalszych poszukiwań ciekawych miejsc, a także pogłębienia wiedzy na temat historii poszczególnych miast i wsi oraz zabytków z nimi związanych.

2.

PREZENTACJA ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH NA TERENIE WOJEWÓDZTWA

W województwie lubuskim znajduje się 4300 obiektów wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych według stanu na 30 kwietnia 2016 r. Liczba ta stanowi 6,07% liczby zabytków w skali całego kraju. Województwo lubuskie ma 1 założenie wpisane na Listę Światowego

**OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH W PODZIALE TERYTORIALNYM
(STAN NA 30.04.2016 R.)**

Dziedzictwa UNESCO. Jest nim park Mużakowski, rozciągający się po obu stronach granicznej rzeki Nysy Łużyckiej, w miejscowościach Łęknica i Bad Muskau. Założony w XIX w. z inicjatywy księcia Hermanna von Pückler-Muskau park krajobrazowy został objęty ochroną w 2004 r. Park Mużakowski znajduje się także na liście Pomników Historii. W 2011 r. za Pomnik Historii został uznany kompleks dawnego klasztoru Augustianów w Żaganiu. Zespół poaugustiański w Żaganiu jest historyczno-architektonicznym pomnikiem opactwa istniejącego w latach 1284–1810, które odegrało bardzo ważną rolę w rozwoju nie tylko miasta i regionu, lecz także całego Śląska, tak w wymiarze materialnym, jak i duchowym. W obecnej postaci ukształtowany został po pożarze w 1730 r. i prezentuje niezmienną od tamtego czasu formy gotycko-barokowe. Od marca 2017 r. na liście Pomników Historii figuruje również kościół pw. Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny w Kłępsku. Świątynia wzniesiona została w XIV w. Od 1576 do 1945 r. pełniła funkcję ewangelickiego kościoła parafialnego. Pierwotnie w całości drewniana, przebudowana została w 1581 r. Bryła złożona z nawy i prezbiterium powiększona została o późniejsze przybudówki. Poewangelicka świątynia w Kłępsku, ze względu na wyjątkowy gotycko-renesansowy wystrój, jak również interesującą treść teologiczno-dydaktyczną, jest rzadko spotykanym zabytkiem sztuki sakralnej w regionie, jak i na terenach sąsiednich. Wyposażona w nieprzeciętnej wartości dzieła sztuki – rzeźby, malarstwa i rzemiosła artystycznego, odgrywa istotną rolę w wymiarze materialnym, jak i duchowym. Należy wymienić również obiekty o wartości ponadregionalnej, do których można zaliczyć kościół parafialny, obecnie katedralny pw. Wniebowzięcia NMP w Gorzowie Wielkopolskim, zamek w Międzyrzeczu, kościół parafialny pw. Matki Boskiej Rokitniańskiej w Rokitnie, zespół klasztorny Cystersów

w Gościkowie-Paradyżu, kościół parafialny pw. św. Szymona i Judy w Kosieczynie, zespół pałacowy w Brodach, mury obronne wraz z 36 basztami w Strzelcach Krajeńskich oraz zespół sanatoryjny w Trzebiechowie. W województwie znajduje się także 51 266 obiektów architektury i budownictwa będących w ewidencji zabytków (według stanu Lubuskiego Konserwatora Zabytków na koniec 2016 r.). Są to w zdecydowanej większości budynki mieszkalne pochodzące z XIX i XX w. oraz już znacznie mniej liczne budynki gospodarcze, budynki użyteczności publicznej (szkoły, urzędy), układy ruralistyczne czy cmentarze.

Analizując dziedzictwo kulturowe województwa lubuskiego, jawi się ono jako obszar o zróżnicowanym charakterze. Południowe tereny województwa pod względem kulturowym i artystycznym pozostawały pod wpływem Dolnego Śląska, część wschodnia wykazuje pokrewieństwo z Wielkopolską, natomiast północny region był kulturowo powiązany z Pomorzem Zachodnim i Brandenburgią. Również pod względem występowania zabytków architektury województwo jest niejednorodnym obszarem. W rejestrze zabytków znajduje się 4300 zabytków nieruchomych, w tym blisko 3/4 zasobów zlokalizowanych jest w części południowej województwa. Mniejsza liczba obiektów zabytkowych w części północnej dzisiejszego województwa może być spowodowana m.in. brakiem odpowiedniego nadzoru konserwatorskiego, którego przyczyną były częste zmiany przynależności administracyjnej tego obszaru. Powiaty z najliczniejszą liczbą zabytków to nowosolski (633 zabytki), żarski (514) oraz żagański (363) leżące w południowej części województwa. Z tej charakterystyki ukazuje nam się obraz sztuki tego regionu jako niejednorodny tak pod względem proveniencji artystycznych, jak i intensywności występowania zabytków architektury w poszczególnych jego częściach. Stopień zachowania dziedzictwa kulturowego w poszczególnych częściach województwa należy do zjawisk złożonych, a wpływają na to różnorodne czynniki o charakterze ekonomicznym, społecznym, jak i przyrodniczym. Przynależność poszczególnych obszarów do różnych państwowości oraz przemiany religijne i kulturowe wywarły ogromny wpływ na architekturę sakralną i świecką dzisiejszego województwa.

Najliczniejszą grupę zabytków stanowią obiekty mieszkalne (2300 budynków, co stanowi 11,72% udziału w kraju). W większości przypadków są to kamienice i wille zlokalizowane na terenie lubuskich miast. Większość z nich zachowała się w pierwotnym stanie, tylko nieliczne poddane zostały niewielkim przekształceniom. Część obiektów zachowała również oryginalne wyposażenie i wystrój wnętrza. Ważną grupę zabytków stanowią obiekty sakralne (544 kościoły; 4,22%). Licznie reprezentowany jest styl gotycki, np. katedra w Gorzowie Wielkopolskim, ruiny fary w Gubinie, konkatedra w Zielonej Górze i barokowy klasztor Bernardynów we Wschowie, kolegium jezuickie w Żaganiu, a także style historyzujące, np. kościoły w Drezdenku, Lubsku i Nowej Soli. Odrębną grupę stanowią kościoły drewniane i wzniesione w konstrukcji szkieletowej. Szczególnie cenne są świątynie w Chłastawie, Kłępsku i Kosieczynie. W grupie budynków rezydencjonalnych (216; 4,46%) wyróżniają się m.in. nowożytny dwory obronne, np. w Borowie i Świdnicy. Wybitnymi przykładami rezydencji magnackich są również barokowe założenia parkowo-pałacowe w Brodach, Żaganiu i Żarach. Zespoły folwarczne stanowią jeden z głównych wyróżników w krajobrazie kulturowym województwa (319; 5,98%). Poniższym przykładem niech będą budynki gospodarcze folwarku w Łłowej (pow. żagański). Jedno-

**OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH W PODZIALE WG FUNKCJI PIERWOTNEJ
(STAN NA 30.04.2016 R.)**

Powiat	Urbanistyka	Sakralne	Obronne	Publiczne	Zamki	Rezydencjonalne	Zieleń	Folwarczne	Gospodarcze	Mieszkalne	Przemysłowe	Cmentarze	Inne	Razem
Gorzów Wielkopolski	2	11	1	27	0	2	7	0	10	359	4	4	5	432
Gorzowski	0	37	6	3	1	9	8	9	3	11	5	5	6	103
Krośnieński	2	36	2	5	3	11	24	21	4	161	7	6	6	288
Międzyrzeczki	4	37	41	15	1	15	10	30	6	192	4	5	5	365
Nowosolski	5	41	2	21	4	24	31	24	11	435	23	7	10	638
Słubicki	1	36	2	5	0	8	5	4	1	7	1	4	3	77
Strzelecko-drezdenecki	4	41	6	3	0	9	9	19	5	38	2	8	4	148
Sulęciński	1	40	1	2	1	13	5	1	0	10	0	4	3	81
Świebodziński	4	53	25	7	2	18	14	28	2	145	2	10	13	323
Wschowski	2	35	1	6	0	18	14	31	2	133	8	2	9	261
Zielona Góra	1	9	2	16	0	0	3	0	8	286	18	1	6	350
Zielonogórski	4	54	2	15	3	32	27	61	13	120	8	4	10	353
Żagański	2	61	8	19	4	27	30	39	5	123	12	9	24	363
Żarski	4	53	7	24	4	30	18	52	9	280	10	9	18	518
Województwo	36	544	106	168	23	216	205	319	79	2300	104	78	122	4300
Polska (całość zasobu rejestru zabytków)	1076	12890	1105	4706	405	4847	7449	5332	2336	19626	2482	4802	3829	70885
Udział woj. w kraju (%)	3,35%	4,22%	9,59%	3,57%	5,68%	4,46%	2,75%	5,98%	3,38%	11,72%	4,19%	1,62%	3,19%	6,07%

rodny stylowo kompleks budynków gospodarczych o różnych funkcjach tworzy pierzeję ul. Żagańskiej. Są to budynki jedno- i dwukondygnacyjne o dekoracyjnej konstrukcji muru pruskiego z bramami przejazdowymi zwieńczone dachami naczółkowymi. Obiekty o tak ukształtowanej zabudowie powstały na początku XX w. Najmniej liczną grupę zabytków w tym zasobie stanowią zamki (23; 5,68%), wśród których można wymienić pochodzące z okresu średniowiecza, m.in. zamek w Koźuchowie i Łagowie.

W wojewódzkim zasobie zabytków podzielonych ze względu na czas ich powstania zdecydowanie przeważają obiekty wzniesione w XIX w. (1859 obiektów; 6,03% udziału w kraju). W tym okresie wśród przykładów architektury sakralnej należy wskazać kościoły związane z nazwiskiem słynnego architekta berlińskiego Karla Friedricha Schinkla lub jego kręgiem wzniesione m.in. w Gliśnie (1837 r.), Trzebiechowie (1823 r.), Torzymiu (1831–1835), kościół pw. św. Wojciecha w Międzyrzeczu (1833 r.) i Dąbroszynie (przebudowa XVIII-wiecznej świątyni zrealizowana została w latach 1825–1828). Neoklasycyzm czytelny jest w architekturze pałaców w Cieciszowie (wzniesiony w 1850 r. przez architekta szkoły berlińskiej), Jeleninie (1871 r.) oraz Osiecznicy (wzniesiony około połowy XIX w.). Wśród rezydencji eklektycznych, łączących w swojej formie elementy kilku stylów historycznych, wymienić można pałace w Ogardach (3. ćwierć XIX w.), Bogaczowie (przebudowany w 1863 i 1893 r., z przewagą cech architektury neobarokowej i wystroju neorokokowego) i Chociulach (z II połowy XIX w. z przewagą cech neogotyku).

**OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH W PODZIALE WG CHRONOLOGII
Z WYŁĄCZENIEM UKŁADÓW URBANISTYCZNYCH (STAN NA 30.04.2016 R.)**

Powiat	Do poł. XIII w.	Poł. XIII–XV w.	XVI–XVIII w.	XIX w.	XX w.	Brak danych	Razem obiektów
Gorzów Wielkopolski	0	2	6	59	46	317	430
Gorzowski	0	6	29	50	18	0	103
Krośnieński	1	10	69	124	81	1	286
Międzyrzeczki	1	5	69	220	57	9	361
Nowosolski	2	26	252	313	39	1	633
Słubicki	2	15	25	24	8	2	76
Strzelecko-drezdenecki	1	10	41	80	7	5	144
Sulęciński	1	8	30	35	4	2	80
Świebodziński	2	11	86	163	50	7	319
Wschowski	0	11	98	141	7	2	259
Zielona Góra	0	4	73	214	56	2	349
Zielonogórski	0	21	112	183	16	17	349
Żagański	7	54	178	71	31	20	361
Żarski	4	47	226	182	32	23	514
Województwo	21	230	1294	1859	452	408	4264
Polska (całość zasobu rejestru zabytków)	450	3950	16625	30812	13947	4025	69809
Udział woj. w kraju (%)	4,67%	5,82%	7,78%	6,03%	3,24%	10,14%	6,11%

Rzadziej występuje architektura z okresu od połowy XIII do XV w. (230 obiektów; 5,82% udziału w kraju). Są to m.in. kościoły granitowe wznoszone ok. 1300 r., występujące w północnej części województwa. Budowle te rozplanowano na rzutach prostokątów, niekiedy z wyodrębnionymi prezbiteriami. Pozostają one w kręgu oddziaływania sztuki zachodniopomorskiej. Reprezentują je liczne kościoły wiejskie w północnej części regionu – w Kowalowie, Lubnie, Marwicach, Radowie i Wojcieszycach.

Najmniej zabytków pod względem chronologii odnotowano z okresu do połowy XIII w. (21 obiektów; 4,67% udziału w kraju). Obecnie do najstarszych zabytków w województwie (w nurcie sztuki romańskiej) zaliczyć można budowle sakralne. Są to świątynie zlokalizowane w południowej części województwa: wiejskie kościoły w Biedrzychowicach Dolnych, Hławie oraz Starym Żaganiu i w formie mocno przebudowanej kościoł w Solnikach. Reprezentują one typ budowli murowanych z kamienia polnego (poza kościołem w Hławie wzniesionym z cegły w wątku wendyjskim).

Najliczniejszą grupę zabytków stanowią obiekty ceglane (3596 budynków; 7,5% udziału w kraju). Cegła była bowiem najczęściej dostępnym budulcem wykorzystywanym od wieków w dużej części regionu. Ceglana architektura romańska reprezentowała budowla określane jako pierwsza fara gubińska. Wzniesiona w I połowie XIII w., świątynia była trójnawową bazyliką z prezbiterium i nawami bocznymi zamkniętymi od wschodu półkolistymi apsydami. Do romańskich ceglanych świątyń należał kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Panny Marii

w Nowogrodzie Bobrzańskim. Wybudowany przez kanoników regularnych w 1227 r. zachował się w mocno przebudowanej postaci.

Kolejną grupę zabytków, już znacznie mniej liczną, stanowią obiekty drewniane o konstrukcji wieńcowej (75 obiektów, co stanowi 1,43 % udziału w kraju) oraz o konstrukcji szkieletowej (128; 12,3%). Większość z nich to kościoły drewniane wznoszone najczęściej na miejscu wcześniejszych budowli, odbudowywane po pożarach. Jednym z nich jest kościół w Chlastawie z 1637 r. z oryginalną konstrukcją więźby dachowej wspartej na jednym słupie, wykonany w konstrukcji zrębowej, oszalowany deskami. Na uwagę zasługuje kościół we wsi Kalsk wzniesiony w końcu XVII w. w konstrukcji zrębowej. Świątynia jest budowlą salową z wyodrębnionym prostokątnym prezbiterium. Prawdopodobnie w XVIII w. po zewnętrznej stronie kościoła wykonano nowe ściany w konstrukcji ryglowej, zachowując wewnętrzną konstrukcję zrębową. Do reprezentacyjnych przykładów budownictwa drewnianego należy kościół w Kłępsku. Zachowała się tu wschodnia ściana prezbiterium wykonana w konstrukcji zrębowej z XIV w. z charakterystycznym oknem szczelinowym. Pozostałe ściany przebudowano w XVI w. w konstrukcji ryglowej. W konstrukcji ryglowej wznoszono również zabudowę gospodarczą, którą reprezentują spichrze w Gorzowie Wielkopolskim (po 1772 r.), Policku i Skwierzynie oraz młyny w Bledzewie i Bogdańcu.

Kolejną grupę zabytków stanowią obiekty kamienne (83; 4,6% udziału w kraju). Są to w znacznej większości budowle obronne, w skład których wchodzi mury obronne z basztami i wieżami obronnymi, bramami miejskimi, bastejami, które zachowały się m.in. w Gorzowie Wielkopolskim, Koźuchowie, Ośnie Lubuskim, Strzelcach Krajeńskich, Żaganii i Żarach.

Ciekawymi przykładami obiektów, charakterystycznymi dla zabudowy wiejskiej są świetlice wiejskie. Można je spotkać zwłaszcza na terenie Środkowego Nadodrza. Budowane były one w I połowie XX w. Budynki pełniły funkcje kulturalno-oświatowe. Po II wojnie światowej obiekty dość często przejmowały swoje pierwotne funkcje. Część z nich znajduje się już w rejestrze zabytków.

Wskazując typy obiektów charakterystycznych dla województwa lubuskiego, nie można pominąć architektury obronnej. Województwo obfituje w rozmaite przykłady budownictwa obronnego reprezentujące różne szkoły fortyfikacyjne, jak i systemy obronne. W ich skład wchodzi wieże rycerskie, zamki, dwory, kościoły obronne oraz obiekty chroniące wieś, osady, miasta, księstwa lub państwa, jak palisady, wały ziemne, mury obronne, łańcuchy twierdz i linie umocnień. Dotychczasowe badania ukierunkowują naszą wiedzę na fortyfikacje średniowieczne (a nawet wczesnośredniowieczne), nowożytnie oraz XX-wieczną architekturę obronną szkoły niemieckiej reprezentowanej tutaj głównie w postaci tzw. Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego i Pozycji Środkowej Odry. W większości ośrodków miejskich województwa już u schyłku XIII stulecia wznoszono murowane fortyfikacje w postaci systemu murów kurtynowych, baszt i bram, które zastąpiły wcześniejsze drewniano-ziemne. Systemy obronne miast były wielokrotnie modernizowane, a swoje apogeum osiągnęły na przełomie XV i XVI w. Wiele miast, które posiadały systemy obronne, zachowało je do dzisiaj. Stan zachowania miejskich systemów obronnych można zaprezentować na przykładzie wybranych miast regionu: Gorzowa Wielkopolskiego, Koźuchowa, Ośna Lubuskiego, Strzelec Krajeńskich i Wschowy, które są

**OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH W PODZIALE WG MATERIAŁU/KONSTRUKCJI
(STAN NA 30.04.2016 R.)**

Powiat	Drewniane		Murowane		Ziemne	Glinobitka	Ruda darniowa	Betonowe	Metalowe	Brak danych	Razem
	wieńcowa/ inna	szkieletowe	cegłane	kamiennie							
Gorzów Wielkopolski	0	1	414	0	0	0	0	1	0	3	419
Gorzowski	3	16	60	7	3	0	0	0	0	1	90
Krośnieński	4	8	240	2	0	0	0	0	1	1	256
Międzyrzeczki	3	10	289	2	0	0	0	40	0	2	346
Nowosolski	10	3	569	9	1	0	0	0	2	1	595
Słubicki	1	7	55	1	1	0	0	0	0	2	67
Strzelecko-drezdenecki	2	27	90	7	0	0	0	1	0	0	127
Sulęciński	2	8	58	3	0	0	0	0	0	0	71
Świebodziński	13	14	243	4	0	0	0	21	0	0	295
Wschowski	9	2	225	6	0	0	0	0	0	1	243
Zielona Góra	0	1	340	0	0	0	0	1	1	2	345
Zielonogórski	12	22	276	6	0	0	0	0	0	2	318
Żagański	0	0	293	21	1	0	0	2	0	5	322
Żarski	16	9	444	15	0	1	0	0	0	2	487
Województwo	75	128	3596	83	6	1	0	66	4	22	3981
Polska (całość zasobu rejestru zabytków)	5251	1041	47924	1805	185	11	5	305	180	851	57558
Udział woj. w kraju (%)	1,43%	12,30%	7,50%	4,60%	3,24%	9,09%	0,00%	21,64%	2,22%	2,59%	6,92%

świetnym przykładem dla dalszych badań, popularyzacji oraz ochrony substancji architektury obronnej znajdującej się na terenie ziemi lubuskiej.

Kolejnym typem obiektów charakterystycznych i wartych zaprezentowania są budynki przemysłowe. Charakter zabytkowej zabudowy przemysłowej ziemi lubuskiej określają przede wszystkim budynki fabryczne z II połowy XIX i I połowy XX w. Na ten okres przypadał dynamiczny rozwój ekonomiczny ziem regionu Odry – Nysy – Warty, znajdujących się wówczas w granicach państwa niemieckiego. Od ok. 1865 r. datuje się rozkwit przemysłu, zwłaszcza włókienniczego, metalowego oraz związanego z produkcją alkoholi, głównie wina i winiaków.

Rozmieszczenie zabytków nieruchomości z poszczególnych analizowanych grup jest proporcjonalne do ogólnej liczby wpisów w danych powiatach. W większych ośrodkach miejskich, takich jak Zielona Góra czy Gorzów Wielkopolski, więcej wpisów dotyczy budownictwa mieszkaniowego i użyteczności publicznej, co wynika z roli, jakie pełnią te dwa wiodące miasta w województwie. Na obszarach wiejskich ciekawymi przykładami budownictwa są obiekty rezydencjonalne będące siedzibami rodzin ziemiańskich i drewniane zabytki sztuki sakralnej. Choć pozostają jeszcze obiekty i pomniejsze miejscowości, które wymagają dalszych gruntownych badań historyczno-architektonicznych.

Wpisy obejmują historyczną tkankę miasta, jednak bardzo często zmodyfikowaną przez obiekty powstałe podczas powojennej odbudowy. Wśród nich są również miasta zniszczo-

ne podczas działań wojennych, które nie zostały odbudowane. Charakterystyczne dla nich są duże wolne przestrzenie. Najbardziej typowy układ urbanistyczny województwa reprezentowany jest przez miasta średniej wielkości, z regularnie rozplanowaną siatką ulic, centralnie umieszczonym rynkiem, otoczone murami obronnymi z fosami, bramami, basztami. W rejestrze zabytków znajdują się 3 zabytkowe zespoły zabudowy: 2 z nich to zabudowa mieszkalna wzdłuż ulic, a 1 to zabudowa mieszkalna wokół placu z kościołem. Zespoły te nie mają wyznaczonych granic ochrony. Układ ruralistyczny reprezentowany jest przez 1 wieś z zabudową z I połowy XIX w. na układzie owalnicowym.

Z okresu średniowiecza pochodzi 26 zabytków obszarowych, w tym 23 miasta i 3 zespoły zabudowy. Wiek XIX reprezentowany jest przez 4 przykłady: 3 układy urbanistyczne i 1 ruralistyczny. Z okresu nowożytnego pochodzą 2 układy urbanistyczne, zaś z XX w. – 1. Większość z nich ma typowy dla okresu, w którym powstał, układ przestrzenny. Specyficzny typ zabudowy reprezentują 2 miasta wzniesione w okresie nowożytnym na regularnie rozplanowanej siatce ulic, placów i kwartałów. Większość zabytków obszarowych ma określoną strefę ochrony krajobrazowej. Najczęściej jest to teren w promieniu 1 kilometra od granic strefy ścisłej ochrony. Specyfiką tych linii jest to, że nie przebiegają po czytelnych granicach terenowych, ciągach komunikacyjnych, podziałach własnościowo-prawnych. Często obejmują tereny, które nie mają krajobrazowego powiązania z miastem, lub obszary przekształcone i zdegradowane.

Dla obszarów z listy zabytków wpisanych do rejestru zabytków nie występują zagrożenia mogące mieć wpływ na utratę wartości zabytkowych. Historyczne układy urbanistyczne są wpisane do rejestru zabytków i podlegają ścisłej ochronie konserwatorskiej.

3.

PREZENTACJA ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH NA TERENIE WOJEWÓDZTWA

Na obszarze Polski w sumie zostało zarejestrowanych 7710 nieruchomości zabytków archeologicznych, które uznano za warte wpisania do księgi C. Rejestr objął m.in. część spośród ponad 16 800 stanowisk archeologicznych znajdujących się na terenie województwa lubuskiego. Wykaz stanowisk rejestrowych, udostępniony przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Zielonej Górze, zaktualizowany w trakcie gabinetowej i terenowej weryfikacji, obejmuje 544 stanowiska, co stanowi 7,1% wszystkich obiektów wpisanych do księgi C.

Lista stanowisk, przygotowana przez NID dla województwa lubuskiego, jest krótsza o 9 stanowisk zarejestrowanych na terenie powiatu krośnieńskiego (Sarbia, st. 2, 3, 4, 5, 6, 7 i 9; Strumiennie, st. 2 i 4), bowiem obiekty te figurują w samej księdze C, mają przyporządkowane numery rejestru i założone karty Archeologicznego Zdjęcia Polski. Zostały również uwzględnione podczas weryfikacji gabinetowej oraz terenowej i mają sporządzone karty weryfikacyjne. W niektórych przypadkach nastąpiło zdublowanie numerów rejestru dla tego

samego stanowiska, co udało się stwierdzić dopiero podczas analizy dokumentów przygotowanych w trakcie weryfikacji terenowej (np. pow. krośnieński: Jazów, st. 3 – nr rej. 482 i 483; Luboszyce, st. 11 – nr rej. 506, druga decyzja nr 83/Ar jako Kozów, st. 1; Strumienno, st. 1a–c nr rej. 580 i 599; pow. sulęciński: Glisno, st. 2 – nr rej. 50 i 314; pow. zielonogórski: Bojadła, st. 12 – nr rej. 83 i 361).

Z tej sytuacji wynikły trudności z ustaleniem ostatecznej liczby stanowisk wpisanych do rejestru zabytków, zwłaszcza że niektóre obiekty miały nie tylko podwójne numery rejestru, ale i występowały pod kilkoma nazwami miejscowości. Po zakończeniu w 2017 r. weryfikacji terenowej i sporządzeniu ostatnich kart weryfikacyjnych (maj 2017) stało się możliwe ustalenie faktycznej liczby stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków pomiędzy 1963 a 2012 r., która powinna wynosić 544 obiekty. I taką liczbę stanowisk poddano weryfikacji, co stanowi 7,06% zabytków w skali kraju.

Najstarszy wpis do rejestru zabytków pochodzi z 1963 r., a dotyczy grodziska późnośrednio-wiecznego, zarejestrowanego razem z zespołem dworsko-parkowym w Pszczewie (st. 163), na terenie którego zlokalizowano ten obiekt. Najwięcej stanowisk wpisano do rejestru w latach 1966–1976, a mianowicie 511, co stanowi 93,93% wszystkich zabytków w skali województwa, odnotowanych w księdze C. Kulminacyjne były lata 1970 i 1971, z liczbą 102 i 95 stanowisk, następnie 1968 (67 stanowisk) i 1973 (84). Od 1976 r. nastąpił spadek rocznych wpisów poniżej 10 (od 9 do 1 stanowiska).

Różnie też wygląda lokalizacja stanowisk w obrębie województwa lubuskiego. Spośród 12 powiatów pod względem liczby stanowisk rejestrowych na czoło wysuwa się powiat zielonogórski ze 128 stanowiskami (23,53% w skali województwa). W następnych powiatach weryfikacją objęto mniejszą liczbę stanowisk: żarski – 86 (15,81%), krośnieński – 78 (14,34%), nowosolski – 70 (12,87%), gorzowski – 48 (8,82%), sulęciński – 35 (6,43%), żagański – 31 (5,70%), wschowski – 28 (5,15%), ślubicki i świebodziński – po 15 (po 2,76%), międzyrzecki – 8 (1,47%) i strzelecko-drezdenecki – 2 (0,37%). Zastanawiająca jest duża dysproporcja między liczbą stanowisk wpisanych do rejestru zabytków w powiatach zielonogórskim, żarskim, krośnieńskim i nowosolskim a stanowiskami z pozostałych powiatów (362 – 66,54%, 182 – 33,46%). Zapewne wynika to z działalności ówczesnych archeologów z Muzeum Okręgowego w Zielonej Górze oraz pełniących funkcję konserwatora zabytków archeologicznych. Archeolodzy ci koncentrowali swoje zainteresowania zawodowe w dużym stopniu na południowej części obecnego województwa lubuskiego i pokłosem tych zainteresowań oraz penetracji terenowych były liczne wpisy stanowisk do księgi C w ww. latach 60.–70. XX w. Liczba stanowisk rejestrowych w pozostałych powiatach dawnego województwa zielonogórskiego waha się od 31 (pow. żagański) do 15 (pow. świebodziński). W północnej partii województwa lubuskiego, do 1999 r. należącej do województwa gorzowskiego, jedynie w powiecie gorzowskim odnotowano większą liczbę stanowisk rejestrowych (48), zaś w pozostałych powiatach liczba ta waha się od 35 (sulęciński) do 2 (strzelecko-drezdenecki). Stosunkowo dużo obiektów w tej części województwa wpisano w latach 1968 (12 stanowisk), 1969 (15), 1970 (20) i 1974 (41 – tylko z pow. gorzowskiego). W latach 1971–1973 i 1975–1979 nie odnotowano żadnych wpisów do księgi C. W południowej części województwa lubuskiego (dawne zielonogórskie) w 1968 r.

wpisano do rejestru 55 stanowisk, w 1969 – 13, 1970 – 82, 1971 – 95, 1972 – 25, 1973 – 84, a w 1974 – 1, w 1975 zaś – 25. Jeszcze w 1976 r. wpisano 9 obiektów, w późniejszych latach natomiast odnotowano już tylko pojedyncze wpisy zarówno w południowej, jak i północnej partii województwa. Ostatni wpis – z 2012 r. – odnosił się do powiatu słubickiego.

Wśród stanowisk rejestrowych część stanowią obiekty uznane za szczególnie cenne. W sumie do tej kategorii zaliczono 38 stanowisk, w tym 28 grodzisk. Pozostałe to fortyfikacje (Danów, pow. strzelecko-drezdenecki, st. 9, 10 i 12), tzw. Wały Śląskie (Biernatowo, st. 2, i Sieraków, st. 3 – pow. żagański), osady (Lubniewice, pow. sulęciński, st. 10, Wicina, pow. żarski, st. 2, 4 i 5), kompleks osadniczy (Górzycza, pow. słubicki, st. 1, 2, 3, 15, 19, 20, 30, 51), ślad osadnictwa (Siedlnica, pow. wschowski, st. 17) i cmentarzysko kurhanowe (Miłkowo, pow. zielonogórski, st. 2). W grupie grodzisk do najcenniejszych zalicza się wspomnianych 28 obiektów, z których 2 (Starosiedle, pow. krośnieński, st. 1, i Wicina, pow. żarski, st. 1) związane są z osadnictwem ludności kultury łużyckiej w epoce żelaza, a 1 (Polanowice, pow. krośnieński, st. 1) zarówno z osadnictwem tej kultury (grodzisko pierścieniowate), jak i z wczesnym średniowieczem. Pozostałe grodziska reprezentują osadnictwo głównie wczesnośredniowieczne. Są to: Santok, st. 14 (pow. gorzowski); Gostchorze, st. 1, Krosno Odrzańskie, st. 1a i Połupin, st. 2 (pow. krośnieński); Grądzkie, st. 1 (pow. międzyrzecki); Bytom Odrzański, st. 1, Popęszyce, st. 1, i Solniki, st. 1 (pow. nowosolski), Tarnawa Rzepińska, st. 1 (pow. słubicki); Glisno, st. 2 (pow. sulęciński); Dąbrówka Mała, st. 1, Grodziszczce, st. 1, Łągów, st. 1, Niesulice, st. 1, Przełazy, st. 6, Wilenko, st. 1 (pow. świebodziński); Kargowa, st. 1, Kije, st. 1, Klenica, st. 3, Podgórzycze, st. 1, Przytok, st. 1, i Smolno Wielkie, st. 1 (pow. zielonogórski) oraz Biedrzychowice, st. 5 (pow. żarski). Spośród grodzisk późnośredniowiecznych – 2 zostały wskazane jako szczególnie cenne: Trzciel, st. 1 (pow. międzyrzecki), i Tarnów Jezierny, st. 7 (pow. wschowski).

Grodziska wpisane do rejestru zabytków (43) stanowią ok. 36% ogólnej liczby rejestrowych grodzisk, gródków, strażnic i osad obronnych. Według stanu na 31 grudnia 2011 r. ich liczba wynosiła 119 (bez stanowisk archiwalnych). Wcześniej do grupy grodzisk rejestrowych zaliczono stanowisko nr 1 w Zawadzie (pow. zielonogórski), jednak podczas badań wykopaliskowych nie natrafiono na ślady obwałowań i najpewniej obiekt ten jest pozostałością osady. Stąd nie został w niniejszym raporcie zakwalifikowany do grupy grodzisk. Problematyczna jest też interpretacja funkcji stanowiska nr 163, położonego w Pszczewie w parku nieopodal dworu. Obiekt ten nie był przedmiotem żadnych badań wykopaliskowych.

Trzy spośród grodzisk rejestrowych związane są z młodszymi fazami kultury łużyckiej, kiedy to we wczesnej epoce żelaza tego typu obiekty, zwane też osadami obronnymi, funkcjonowały na niektórych terenach, m.in. w Wielkopolsce. Obiekty w Wicinie, Starosiedlu i Polanowicach znajdują się w południowej części Środkowego Nadodrza. Na miejscu grodziska w Polanowicach (Niemcza Łużycka) we wczesnym średniowieczu powstała warownia plemienna, a następnie w II połowie X w. gród, który funkcjonował do przełomu XII i XIII w.

Tereny zachodniej Polski po okresie wędrówek ludów, w najstarszych fazach wczesnego średniowiecza w znacznym stopniu były niezasiedlone. Jedynie sporadycznie pojawiały się pierwsze osiedla, jednak odpowiednia klasyfikacja chronologiczna tych najstarszych stanowisk jest bardzo utrudniona, bowiem dla początkowych faz wczesnego średniowiecza brakuje ści-

stych wyznaczników chronologicznych. Spośród 55 grodzisk poddanych analizie chronologiczno-przestrzennej przez Jarosława Lewczuka aż 40 można powiązać ze starszymi fazami wczesnego średniowiecza. Niewiele z nich było eksplorowanych podczas badań archeologicznych (np. Bytom Odrzański, Kargowa, Polanowice, Połupin, Przytok). Grodziska funkcjonowały od około połowy VII do połowy X w. Były to obiekty zarówno nizinne (większość), jak i wyżynne. Najwięcej grodzisk zajmuje pas nadodrzańsko-nadobrzeński. Pozostałe zgrupowania odnotowano w rejonie nadodrzańskim – od Krosna Odrzańskiego do ujścia Nysy Łużyckiej do Odry, w regionach gubińskim i żarskim. Z rejonu zielonogórskiego jest znane grodzisko w Przytoku, które datuje się na fazę B wczesnego średniowiecza. Z faz B/C lub B-C pochodzi część stanowisk rejestrowych. W niektórych przypadkach odnotowano funkcjonowanie grodów w następnych fazach wczesnego średniowiecza. Przykładowo: Biedrzychowice Dolne (B-C), Dąbrówka Mała (B-C), Garbicz (B-C), Gostchorze (B-C, D), Grodziszczce (B-C, D), Kargowa (B-C, D-E), Kije (B-C, D), Klenica (B/C), Krosno Odrzańskie (B-C/D), Myszęcín (B-C), Niesulice ((B, E-PS), Podgórzycze (D-E), Polanowice (B-C, D-E), Połupin (B), Popęszyce (B/C), Przytok (B), Rudziny (B/C), Skąpe (C), Smolno Wielkie (B), Solniki (B-C, D-E), Starosiedle (B-C, D), Świebodzin (E-F), Tarnawa Rzepińska (B-C), Wilenko (C). Spośród pozostałych grodzisk zlokalizowanych w północnej części województwa lubuskiego szczególną uwagę przykuwa badany od wielu lat przez archeologów obiekt w Santoku, który datuje się na okres od II połowy VIII do schyłku XIV w. Pozostałe grodziska datowane są ogólniej na wczesne średniowiecze (Grądzkie, Pszczew, st. 2 i 5, Owczary, Drezdenko i Glisno). Dla kilku grodzisk położonych w różnych częściach województwa została ustalona tylko chronologia późnośredniowieczna (Boczów, Pszczew, st. 1, i Tarnów Jezierny). Na ten sam okres datuje się domniemane grodzisko w Pszczewie, st. 163, jak również całkowicie zniszczona w 2016 r. ziemna pozostałość tego typu obiektu w Lubrzy. Przed dalszą dewastacją udało się uratować jedynie fundamenty kamiennej wieży rycerskiej.

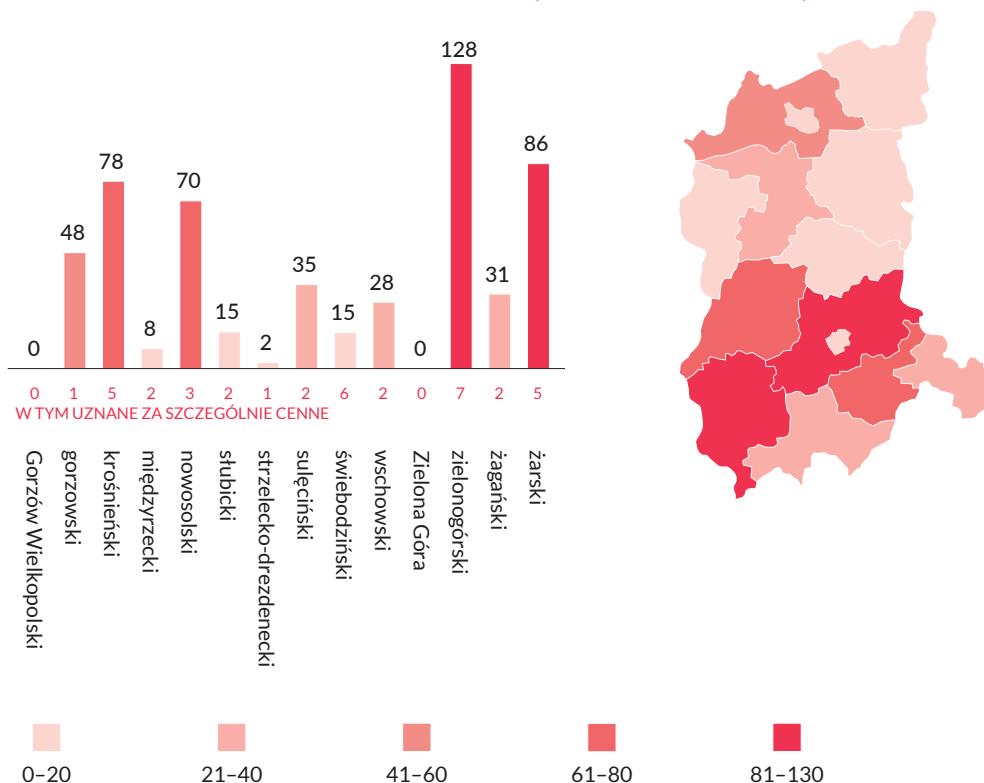
Warto dodać, że najczęściej wokół grodów, w promieniu kilku kilometrów, zakładano osiedla otwarte. Ogółem na terenie Środkowego Nadodrza ok. 2000 stanowisk datuje się na wczesne średniowiecze. Połowa z tych stanowisk była związana z ośrodkami grodowymi. Liczby te odnoszą się zarówno do starszych faz wczesnego średniowiecza, jak i do młodszych, datowanych od połowy X, najpóźniej do połowy XIV stulecia. Wokół grodzisk zwykle koncentrują się ślady osadnictwa otwartego, położonego w bliskiej strefie o promieniu wynoszącym 5 kilometrów, a nawet większym – do 10 kilometrów. Sporadycznie zdarzało się zasiedlanie dalszej strefy oddalonej o ponad 10 kilometrów od grodu. Stopniowe rozprzestrzenianie się osadnictwa w młodszych fazach wczesnego średniowiecza spowodowane było m.in. wzrostem wielkości i wydłużeniem się okresu użytkowania ośrodków grodowych, przy spadku ich liczby, ponadto przyrostem liczby ludności i kolonizacją dotychczas niezasiedlonych terenów.

Brak jednak szeroko zakrojonych badań nad wczesnośredniowiecznym osadnictwem na obszarze województwa lubuskiego znacznie utrudnia uchwycenie momentu pojawienia się na tym terenie ludności słowiańskiej, a następnie poznanie etapów rozprzestrzenienia się osadnictwa w poszczególnych fazach tej epoki. Mimo to stan wiedzy na ten temat stopniowo się powiększa dzięki badaniom archeologicznym prowadzonym w różnych punktach regionu, a związanym głównie z realizacją inwestycji drogowych i budowlanych.

Źródła archeologiczne w sposób istotny dokumentują pojawienie się i rozwój osadnictwa wczesnośredniowiecznego na terenie Środkowego Nadodrza. Ich pozyskanie umożliwia rekonstrukcję procesów osadniczych zachodzących w ciągu stuleci, jednocześnie stanowi kapitalny materiał uzupełniający wiedzę historyczną opartą na analizie dokumentów pisanych. Najstarsze tego typu źródła odnoszą się do zdarzeń sprzed ponad 1000 lat, jak przebieg wojny polsko-niemieckiej, który opisał Thietmar, wymieniając Krosno Odrzańskie (pozostałości grodu, stanowisko wpisane do rejestru zabytków), czy utworzenie burgwardu niemczańskiego, któremu podlegały wsie подарowane w 1000 r. przez cesarza Ottona III klasztorowi benedyktyńskiemu Najświętszej Marii Panny w Nienburgu. Historycy wśród miejscowości wymienionych w dokumencie identyfikują do dziś istniejące wsie: Niemczę – Polanowice (zachowane pozostałości grodu, stanowisko rejestrowe), Pozdietin – Późno, Gotheiuua – Chociejuw, Bezdiez – Biecz i Gozewa – Kozów. Na podstawie badań archeologicznych ustalono, że w tym czasie nad Odrą i górną Lubszą istniało skupisko osadnicze, a 4 wymienione w dokumencie wsie znajdowały się na obszarze tego skupiska. Sama Niemcza leżała nad Nysą Łużycką.

Obszar województwa lubuskiego charakteryzuje się zróżnicowanymi warunkami glebozymi i ukształtowaniem powierzchni oraz dobrymi warunkami hydrograficznymi. Jego teren przecina kilka rzek o znaczeniu ponadregionalnym: Odra, Warta, Bóbr i Nysa Łużycka, które

**LICZBA I PROCENT STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW
W PODZIALE NA POSZCZEGÓLNE POWIATY, Z WYODRĘBNIENIEM UZNANYCH W TRAKCIE
WERYFIKACJI ZA SZCZEGÓLNE CENNE (STAN NA 30.04.2016 R.)**

są zasilane w wodę przez liczne lokalne dopływy. To zróżnicowanie sprzyjało nie tylko rozwojowi flory i fauny, lecz także penetracji tych terenów przez człowieka, począwszy od schyłkowego paleolitu. Z czasem zaczęło się rozwijać osadnictwo o charakterze sezonowym i stałym. Stopniowe ugruntowywanie się na ziemiach polskich osiadłego trybu życia w okresie neolitu następowało m.in. na obszarze dzisiejszego województwa lubuskiego. W kolejnych epokach osadnictwo rozwijało się z różnym natężeniem w różnych rejonach Środkowego Nadodrza, pozostawiając po sobie szereg materialnych śladów, głównie w postaci fragmentów ceramiki.

Dzięki odkryciom archeologicznym dokonywanym na opisywanym terenie od kilku stuleci, a przede wszystkim w wyniku szerokiej akcji powierzchniowej prowadzonej w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski, na terenie województwa lubuskiego zarejestrowano ponad 16 800 stanowisk, w tym 119 grodzisk, gródków, strażnic i osad obronnych (bez stanowisk archiwalnych), 64 wały, w tym 63 odcinki to tzw. Wały Śląskie, 47 cmentarzysk kurhanowych i pojedynczych kurhanów (bez stanowisk archiwalnych), ponad 1600 cmentarzysk płaskich, 3 megality i kręgi kamienne, ponad 6100 osad i obozowisk, 26 stanowisk miejskich oraz ponad 8700 innych obiektów, wśród nich stanowiska nieokreślone (według zestawienia Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Zielonej Górze, stan na 31 grudnia 2011 r., z informacją uzupełniającą w 2017 r.).

W poszczególnych powiatach dostrzega się zróżnicowanie w zagęszczeniu stanowisk archeologicznych, na co najpewniej przy zajmowaniu terenów z zamiarem zasiedlenia i eksploatacji środowiska geograficznego wpływ miały rozmieszczenie sieci hydrograficznej i częściowo warunki glebowe, zaś w trakcie penetracji archeologicznych dostępność terenu. Obecnie połowa województwa lubuskiego jest zalesiona, a więc w dużym stopniu nienadająca się do rozpoznania powierzchniowego. W południowej części województwa, według stanu na koniec 2011 r., najwięcej stanowisk odkryto w powiatach zielonogórskim (1873), żarskim (1818) i żagańskim (1796), jednak widoczna jest różnica w liczbie stanowisk wpisanych do rejestru zabytków. W powiecie zielonogórskim wpisano 128 stanowisk, w żarskim 86, a w żagańskim już tylko 31. Stosunkowo dużo stanowisk odkryto w powiatach nowosolskim (1463) i krośnieńskim (1285), a liczba obiektów rejestrowych jest tutaj zbliżona: 70 w nowosolskim i 78 w krośnieńskim. Najmniej stanowisk w tej części województwa zarejestrowano w powiatach wschowskim (781) i świebodzińskim (612). Odnosi się to również do stanowisk rejestrowych – odpowiednio 28 i 15. W północnej części województwa najwięcej stanowisk zarejestrowano w powiatach gorzowskim (2296) i międzyrzeckim (2143), dużo mniej w strzelecko-drezdeneckim (1092), sulęcińskim (832) i słubickim (807). Dla porównania liczba stanowisk rejestrowych przedstawia się następująco w poszczególnych powiatach: gorzowski – 48, międzyrzecki – 8, strzelecko-drezdenecki – 2, sulęciński – 35 i słubicki – 15.

Najliczniejszą grupę stanowisk zarejestrowanych na terenie województwa, a wydzielonych według funkcji pierwotnej, reprezentują osady. Jest ich 352, co w skali województwa stanowi 64,7% wszystkich obiektów rejestrowych. Najwięcej osad zarejestrowano w powiatach zielonogórskim (81) i żarskim (71), najmniej zaś w międzyrzeckim (1) i świebodzińskim (2). W powiecie strzelecko-drezdeneckim nie wpisano do rejestru zabytków żadnej osady. W przypadku znacznej części osad konieczna będzie aktualizacja niektórych danych zawar-

tych w decyzjach konserwatorskich. Dotyczy to 343 obiektów, co w skali województwa stanowi 63,05% wszystkich stanowisk. Drugą grupę obiektów rejestrowych stanowią cmentarzyska płaskie (82; 15,07%), wszystkie wymagające aktualizacji w decyzjach. Najwięcej cmentarzysk wpisano do rejestru w powiatach nowosolskim (20), krośnieńskim (19) i zielonogórskim (18), zaś najmniej w gorzowskim i świebodzińskim (po 1). W międzyrzeckim, strzelecko-drezdeneckim i wschowskim nie wpisano żadnego cmentarzyska. Nekropolie kurhanowe reprezentuje 6 stanowisk (1,1%). Dla 5 z nich konieczna jest aktualizacja. Tego typu stanowiska rejestrowe znajdują się na terenie 3 powiatów: zielonogórskiego (3), nowosolskiego (2) i żagańskiego (1). Uzupelnieniem powyższych stanowisk sepulkralnych są 3 groby kurhanowe (powiaty świebodziński i zielonogórski – 0,55%), wśród nich 2, dla których wpisy wymagają aktualizacji. Do kolejnej grupy zaliczają się grodziska, których do rejestru wpisano 43 (7,9% w województwie), najwięcej w powiatach świebodzińskim (10) i zielonogórskim (7), a najmniej w gorzowskim, strzelecko-drezdeneckim i żagańskim (po 1). W sumie 36 decyzji wymaga aktualizacji (6,62%). Dostyc liczne są jeszcze ślady osadnicze (20; 3,67%, wszystkie wymagające aktualizacji) i bliżej nieokreślone, inne (26; 4,77%), z których 5 powinno mieć zaktualizowane dane. Tylko 3 stanowiska, wymagające aktualizacji, określono jako obozowiska (powiat żagański – 0,55%), a 1 (0,18%), w powiecie zielonogórskim, jako domniemane miejsce kultu. W kategorii obiektów gospodarczych wydzielono 6 miejsc produkcji (1,1%), dla których konieczne jest przeprowadzenie aktualizacji w decyzjach konserwatorskich (powiaty gorzowski i międzyrzecki – po 2, sulęciński i żarski – po 1). Ostatnie analizowane stanowiska rejestrowe to podłużne wały (2; 0,37%), które stanowią zaledwie nieznaczną część wszystkich tego typu obiektów odkrytych na terenie województwa. Ich pierwotna funkcja nie została ostatecznie ustalona. Decyzje przygotowane dla tych wałów powinny być zaktualizowane.

Na terenie Środkowego Nadodrza najstarsze ślady osadnictwa związane są ze schyłkowymi fazami starszej epoki kamienia – paleolitem schyłkowym (ok. 11 000–8300 p.n.e.)¹². Pierwsze archeologiczne odkrycia stanowisk paleolitycznych na Środkowym Nadodrzu miały miejsce przed II wojną światową, a stało się to głównie za sprawą archeologów amatorów, którzy penetrowali okolice miejscowości położonych w jego kilku regionach. Spośród dotychczas rozpoznanych ponad 130 stanowisk paleolitycznych ok. 25% zostało zarejestrowanych dzięki aktywności niemieckich badaczy. Obszar ich głównego zainteresowania to okolice Kargowej i Babimostu oraz Wschowy. Przeprowadzali oni tam głównie badania powierzchniowe. Tylko raz były podjęte badania wykopaliskowe (Liny, badania Ottona Dobrindta w 1941 r.). Wiele zabytków zaginęło podczas wojny, ale wiedza o nich, przynajmniej cząstkowa, zachowała się dzięki licznym notatkom opublikowanym w czasopiśmie: „Altschlesien”, „Altschlesische Blätter”, „Nachrichtenblatt für Deutsche Vorzeit” oraz w regionalnych monografiach.

Po zakończeniu wojny schyłkowym paleolitem oraz mezolitem na Środkowym Nadodrzu zainteresowane były dwa ważne ośrodki archeologiczne – poznański i wrocławski. Najpierw

¹² Podane w niniejszym rozdziale dane pochodzą z artykułu K. Garbacza *Archeologiczne i historyczne ślady rozwoju osadnictwa w regionie zielonogórskim*, [w:] *Historia Zielonej Góry*, red. W. Strzyżewski, t. 1: *Dzieje miasta do końca XVIII wieku*, Zielona Góra 2011, s. 17–61.

LICZBA I PROCENT STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH W PODZIALE WEDŁUG FUNKCJI PIERWOTNEJ Z UWZGLĘDNIENIEM KONIECZNOŚCI JEJ AKTUALIZACJI (STAN NA 30.04.2017 R.)

Powiat	Funkcja																								
	obronna			obrzędowa							osadnicza/mieszkalna												sepulkralna grób		
	grodzisko	fortyfikacje	fortalicia	depozyt	kościół, świątynia, kaplica	zespół klasztorny, eremicki	krag kamienny	menhir	miejsce kultu, miejsce ofiarne	inne	dwór	folwark	jaskinia	jurydyka	miasto	obozowisko	osada, wieś	pałac	relikty architektury	schronisko skalne	ślad osadniczy	zamek	inne	kurhanowy	megakylon
Gorzowski	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	44	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Krośnieński	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	54	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Międzyrzecki	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Nowosolski	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	40	0	0	0	0	0	5	0	0	0
Stubicki	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Strzelecko-drezdenecki	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Sulęciński	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	28	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Świebodziński	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	2	0	0
Wschowski	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6	0	0	0	19	0	1	0	0	0
Zielonogórski	7	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	81	0	0	0	1	0	17	1	0	0
Żagański	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	16	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Żarski	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	71	0	0	0	0	0	2	0	0	0
Razem w województwie	43	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	3	352	0	0	0	20	0	26	3	0	0
Procent w województwie	7,9	0,18	0	0	0	0	0	0	0,18	0	0	0	0	0	0,55	64,7	0	0	0	3,67	0	4,77	0,55	0	0
Konieczność aktualizacji przedmiotu ochrony (liczba)	36	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	3	343	0	0	0	20	0	5	2	0	0

badania powierzchniowe, a następnie wykopaliskowe podjęli pracownicy Muzeum Archeologicznego w Poznaniu, potem, na początku lat 70. XX w., archeolodzy związani z Katedrą Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego. Jednak badacze poznańscy i wrocławscy skupili się na rejonach penetrowanych wcześniej przez Niemców, a pozostających na wschodnim i południowo-wschodnim obrzeżu województwa zielonogórskiego (dziś lubuskiego). Archeolodzy z ośrodka poznańskiego, prowadzący pod kierunkiem Michała Kobusiewicza badania wykopaliskowe w rejonie Wojnowa, odkryli materiały krzemienne charakterystyczne dla kultury hamburskiej, a także artefakty ahrensburckie czy kojarzone z kulturą świderską. W rejonie wschowskim wrocławscy specjaliści od paleolitu pozyskali różne materiały związane także z tymi kulturami schyłkowopaleolitycznymi. W rejonie Krosna Odrzańskiego oraz w Nowym Dworcu zielonogórski archeolog, Edward Dąbrowski, kilkakrotnie natrafił na schyłkowopaleolityczne znaleziska krzemienne, z których część (Nowy Dworek, st. 7) mogła być związana z tzw. technokompleksem z tylczakami i liściakami. Jednak w rejonie krośnieńskim najwięcej

Funkcja																									Razem			
sepulkralna													gospodarcza										liczba	procent				
grób						cmentarzysko							infrastruktura	miejsce eksploatacji surowca	miejsce produkcji	inne	kompleks osadniczy	kopiec	pole bitwy	skarb	waty	inne			określenia dla stanowisk wielofazowych o różnej funkcji			
płaskie			inny	kurhanowe	megalityczne	płaskie				inny (gr. jam., pop. i nieokreśl.)																		
skrzynkowy w obstawie kamiennej i/lub brukiem	z kamieniami nagrobnymi	jamowy				popielnicowy	inny	groby skrzynkowe	groby w obstawach kamiennych i/lub brukami		z kamieniami nagrobnymi	groby jamowe											groby popielnicowe					
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	48	8,82
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	19	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	78	14,34
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8	1,47
0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	20	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	70	12,87
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	15	2,76
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0,37
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	35	6,43
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	15	2,76
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	28	5,15
0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0	18	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	128	23,53
0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	31	5,7
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	86	15,81
0	0	0	0	0	0	0	0	6	0	0	0	0	0	82	0	0	6	0	0	0	0	0	0	2	0	0	544	100
0	0	0	0	0	0	0	0	11	0	0	0	0	0	1507	0	0	11	0	0	0	0	0	0	0,37	0	0	9283	
0	0	0	0	0	0	0	0	5	0	0	0	0	0	82	0	0	6	0	0	0	0	0	0	2	0	0	505	

materiałów z omawianego okresu pozyskano podczas badań prowadzonych w Strumiennie, a rozpoczętych przez wrocławskich badaczy Leszka Koconia i Jana M. Burdukiewicza, następnie podjętych w latach 90. XX w. przez Ewę Przechrztę z Muzeum Archeologicznego Środkowego Nadodrza w Świdnicy.

Znaczny przyrost ilościowy stanowisk schyłkowopaleolitycznych nastąpił podczas badań powierzchniowych prowadzonych w ramach akcji Archeologicznego Zdjęcia Polski. W sumie na opisywanym obszarze zewidencjonowano ponad 100 stanowisk datowanych na ten okres, zarówno w rejonach wcześniej rozpoznanych przez archeologów, jak i w miejscach tzw. pustek osadniczych, do których na mapie znalezisk schyłkowopaleolitycznych dotychczas należały m.in. okolice Gubina. Stąd, a dokładnie z Węglin, znany jest jednorzędowy harpun hawelański, znaleziony na brzegu Wodry, w piasku, który został wyrzucony z dna pogłębianej rzeki. To znalezisko, pierwsze tego typu w południowo-zachodniej Polsce, pochodzi ze schyłkowopaleolitycznego technokompleksu z liściakami i wiąże się najprawdopodobniej z kulturą

ahrensburską. Dodajmy, że nieopodal miejsca tego odkrycia, na jednym z węglińskich stanowisk archeolodzy wyeksplorowali artefakty krzemienne charakterystyczne dla tej kultury.

Znaczny przyrost źródeł archeologicznych, jaki nastąpił w ostatnich dziesięcioleciach, wiąże się również z mezolitem (ok. 8300–4500 p.n.e.). Mezolit, podobnie jak schyłkowy paleolit, wzbudził zainteresowanie już przed II wojną światową wśród niemieckich archeologów. Kontynuacja tych zainteresowań nastąpiła w okresie powojennym, kiedy na Środkowym Nadodrzu aktywną działalność rozpoczęli polscy badacze. Niemcy penetrowali m.in. okolice Gubina, Wschowy, Zbąszynia i Wolsztyna, a także tereny nadodrzańskie i nadobrzezańskie. Najstarsze wzmianki o odkryciu zabytków mezolitycznych odnoszą się do okolic Gubina, gdzie w ostatnich dziesięcioleciach XIX w. działał archeolog amator Hugo Jentsch. Jednak znaczny przyrost źródeł ze środkowej epoki kamienia nastąpił w latach 30. XX w. za sprawą m.in. niezwyklej aktywności w regionie wojnowskim miłośnika archeologii Ottona Dobrindta. Odkrył on tu ponad 100 stanowisk mezolitycznych. W okolicy Wschowy wiele materiałów zebrał z powierzchni, a następnie opracował, działający tam aktywnie Lothar F. Zotz. Jeszcze w okresie międzywojennym na północno-zachodnim obszarze Środkowego Nadodrza penetracje powierzchniowe prowadzili polscy badacze: Józef Kostrzewski i Zdzisław Rajewski. W sumie do 1945 r. odkryto 175 stanowisk datowanych na mezolit. Czasy powojenne to okres wzmożonej aktywności zawodowych archeologów – specjalistów od epoki kamienia ze wspomnianych ośrodków: poznańskiego i wrocławskiego. W północnej części Środkowego Nadodrza, głównie w okolicach Wojnowa, badacze z Zakładu Archeologii Wielkopolski Polskiej Akademii Nauk, Michał Kobusiewicz i Jacek Kabaciński, eksplorowali stanowiska mezolityczne położone nad Obrą oraz jeziorami: Wojnowskim i Babimojskim, w miejscowościach leżących w granicach powiatu zielonogórskiego, a więc w Chwalimiu, Pomorsku, Smolnie Wielkim i Wojnowie. Z tego terenu pochodzą materiały kultury komornickiej oraz kultury janisławickiej. W porównaniu z okresem przedwojennym, rozpoznanie znacznie większej liczby stanowisk mezolitycznych nastąpiło również dzięki badaniom powierzchniowym, które w południowej części Środkowego Nadodrza w latach 60. i 70. XX w. podjęli archeolodzy z Katedry Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego, głównie pod kierunkiem Zbigniewa Bagniewskiego. W wyniku tych prac zarejestrowano skupiska osadnictwa mezolitycznego nad Jeziorem Sławskim, nad Bobrem, Obrą, Odrą oraz w rejonie Nysy Łużyckiej. Podczas badań dwóch stanowisk w okolicach Sławy wyeksplorowano zabytki krzemienne kultury komornickiej, a w rejonie Wschowy z czterech stanowisk: z Krzekotówka (2 stanowiska), Olbrachcic i Siedlnicy, pozyskano m.in. materiały kultur: chojnicko-pieńkowskiej i komornickiej. Należy dodać, że badania wykopaliskowe prowadzono również na kilku stanowiskach w rejonie nowosolskim (Ługi, Siedlisko, Stary Staw), bobrzezańskim (Bobrowice, Wiechlice) i gubińskim (Węgliny). Swój udział w odkryciach stanowisk mezolitycznych na Środkowym Nadodrzu mieli także archeolodzy zielonogórcy. Na stanowisku 7 w Nowym Dworcu przed wielu laty natrafiono na warstwę mezolityczną, zaś w Strumiennie na mezolityczne zabytki krzemienne, które wystąpiły głównie w partii humusowej dwóch stanowisk. Warto również odnotować fakt odkrycia na Środkowym Nadodrzu 7 mezolitycznych obiektów mieszkalnych (spośród kilkunastu na obszarze całej Polski). Dzięki badaniom wykopaliskowym rozpoznano typy budowli mieszkalnych i gospodarczych oraz rozplanowanie obo-

zowisk. W sumie na terenie Środkowego Nadodrza zewidencjonowano ponad 440 stanowisk mezolitycznych, a wśród nich ponad 200 pozostałości obozowisk.

Tylko część stanowisk paleolitycznych i mezolitycznych odkrytych na terenie województwa lubuskiego została objętych formalnym wpisem do księgi C. Na 20 stanowiska występują materiały reprezentujące obie epoki: Chwalim, st. 1–3; Kargowa, st. 2–4; Smolno Wielkie, st. 2; Stare Kramsko, st. 1–4; Wojnowo, st. 1–6 (pow. zielonogórski); Strumiennie, st. 1a, b, c (pow. krośnieński); Święty Wojciech, st. 7 (pow. międzyrzecki), i Jordanowo, st. 12 (pow. świebodziński). Mezolit jest reprezentowany przez 41 stanowisk, na których wystąpiły artefakty tylko z tej epoki lub z materiałami z późniejszych okresów. Należy do nich kompleks osadniczy w Górzycy, st. 1, 2, 3, 15, 19, 20, 30, 51 (pow. słubicki), osady w powiecie gorzowskim (Nowe i Stare Polichno, Kłodawa), w okolicy Gubina, w powiecie krośnieńskim (Grabice, Jazów, Luboszyce, Węgliny) czy w powiecie wschowskim (Siedlnica), gdzie zarejestrowano najwięcej mezolitycznych śladów osadnictwa. Część artefaktów mezolitycznych wystąpiła na wspomnianych wyżej stanowiskach schyłkowopaleolitycznych.

Okres neolitu (Niż Polski – 4300/4200–1800/1700 p.n.e.) na omawianym terenie był przedmiotem zainteresowania ze strony archeologów amatorów już pod koniec XIX i na początku XX w. W tym czasie, dzięki aktywności m.in. Hugona Jentscha w rejonie Gubina i Lubuska, doszło do odkrycia 38 stanowisk neolitycznych. W okresie międzywojennym, zarówno na tym obszarze, jak i w rejonach wschowskim, sulechowskim oraz świebodzińskim, dokonano kolejnych odkryć stanowisk neolitycznych. Wyniki penetracji, niekiedy inicjowanych przez organa administracji państwowej, były wielokrotnie publikowane przez Niemców w lokalnych periodykach i specjalistycznych czasopismach. Do końca II wojny światowej na obszarze Środkowego Nadodrza odkryto 113 stanowisk neolitycznych. Kilka z nich było badanych wykopaliskowo. W okresie powojennym, zwłaszcza po zainicjowaniu badań powierzchniowych w ramach programu Archeologicznego Zdjęcia Polski, nastąpił znaczny przyrost punktów osadniczych z omawianej epoki. Wprawdzie do połowy lat 90. XX w. rozpoznano 575 stanowisk neolitycznych, w tym 182 osady i 12 obiektów sepulkralnych, jednak w tym okresie badania wykopaliskowe objęły zaledwie 18 stanowisk, w większości położonych w okolicach Gubina. Były to osady związane z kulturami: ceramiki wstęgowej kłutej, pucharów lejkowatych, amfor kulistych i ceramiki sznurowej, a także stanowiska sepulkralne kultury amfor kulistych i kultury ceramiki sznurowej. Niedawno, w trakcie budowy południowo-wschodniego odcinka obwodnicy miejskiej, odkryto pozostałości osady ludności kultury ceramiki wstęgowej kłutej z przełomu V i IV tys. p.n.e. W wypełnisku kilkunastu jam, w tym półziemianek, wyeksplorowano kilkaset fragmentów charakterystycznej dla tej kultury ceramiki, notabene wykazującej podobieństwo do materiałów znanych z Wielkopolski i Dolnego Śląska.

Tylko nieznaczna część stanowisk neolitycznych została wpisana do rejestru zabytków. Oprócz dużego wielokulturowego kompleksu osadniczego, odkrytego w Górzycy w powiecie słubickim, do rejestrowych zalicza się 20, głównie wielokulturowych osad z powiatów gorzowskiego (Kłodawa, Mironice, Santocko, Wojcieczyce), krośnieńskiego (Kozów, Luboszyce, Strumiennie), zielonogórskiego (Bojadła, Czarna, Drzonków, Zabór) i żarskiego (Datyń, Jeziory Dolne, Kumiałtowiec, Tarnów).

We wczesnej epoce brązu (ok. 1800–1300 p.n.e.), na obszarze Środkowego Nadodrza rozwijało się osadnictwo, które wiązało się z ludnością dwóch kultur archeologicznych: unietyckiej i przedłużyckiej (I–II okres epoki brązu). Badania nad tą epoką na terenie Śląska były prowadzone już w XIX w. i z końca stulecia pochodzą pierwsze opracowania znalezisk (np. skarbów brązowych), odnotowanych m.in. na obszarze Środkowego Nadodrza. Najstarsze informacje o odkryciach zabytków z wczesnej epoki brązu pochodzą z okolic Gubina, a odnosiły się do działalności wspomnianego archeologa amatora Hugona Jentscha oraz Hermanna Böttchera. Kolejne odkrycia, nie tylko w rejonie gubińskim, datuje się na początki XX w. oraz okres międzywojenny. Powstają wówczas kolejne opracowania o charakterze monograficznym czy obejmujące analizę różnych kategorii obiektów (znaleziska grobowe, skarby), a swoim zasięgiem obejmujące teren Środkowego Nadodrza. W sumie do II wojny światowej odkryto 87 stanowisk, z czego 49 łączono z kulturą unietycką, a 38 z przedłużycką. Najczęściej były to skarby, stanowiska sepulkralne oraz znaleziska luźne. W okresie powojennym nastąpił przyrost liczby stanowisk z wczesnej epoki brązu, co było głównie wynikiem wieloletnich badań powierzchniowych, a także aktywności terenowej niektórych archeologów ze środowiska zielonogórskiego oraz z sąsiednich. W połowie lat 90. XX w. na terenie dawnego województwa zielonogórskiego liczba stanowisk wczesnobrązowych wzrosła do 317. Wśród tej grupy zarejestrowano 72 osady i 6 stanowisk sepulkralnych. Jedynie na 6 stanowiskach były prowadzone badania wykopaliskowe.

W trakcie analizy przestrzennej stanowisk archeologicznych datowanych na II okres epoki brązu zwrócono uwagę na ich koncentrację w niektórych rejonach województwa lubuskiego. W interesującej nas szczególnie jego południowej części takie koncentracje występują w okolicach Lubska, Krosna Odrzańskiego i w pasie ciągnącym się od Szprotawy po Trzebiechów. Kolejne okresy epoki brązu (III–V – ok. 1300–750 p.n.e.) i okres halszacki (ok. 750–450 p.n.e.) to czasy rozwoju kultury łużyckiej, która na terenie Polski jest znana z bardzo licznych stanowisk archeologicznych. Ma to miejsce m.in. na Środkowym Nadodrzu. Zainteresowania tą kulturą ze strony archeologów niemieckich sięgają w głąb XIX w., a ściślej do lat 20. tamtego stulecia. Publikacje odnoszące się do znalezisk kultury łużyckiej pojawiały się w wydawanym od 1854 r. czasopiśmie „Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift”. Około przełomu XIX i XX w. na terenie śląskiej części Środkowego Nadodrza działali naukowcy Oscar Mertins i Hans Seger, którzy prowadzili albo nadzorowali większość badań archeologicznych na terenie Śląska. Znacząca była również działalność wspomnianego Hugona Jentscha, operującego we wschodniołużyckiej części omawianego regionu.

Już pod koniec XIX w. badacze niemieccy rozpoczęli eksplorację cmentarzysk kurhanowych i w 1893 r. przystąpili do badań kurhanów w Broniszowie, Koźli, Otyniu i Stanach, na początku XX w. w Marcinowie pod Żaganiem, w 1925 r. w Mirocinie Dolnym, Pobrzeziu Dolnym, Różanówce, Studzieńcu oraz Zielonej Górze, a rok później w lasach koło Tarnawy, położonych na obszarze powiatu wschowskiego. Niestety, materiały i dokumentacja z badań tych stanowisk w czasie II wojny światowej uległy zniszczeniu lub rozproszeniu. Wyniki badań wykopaliskowych oraz licznych odkryć przypadkowych zaowocowały opracowaniami odnoszącymi się m.in. do zagadnień chronologii i podziału kultury łużyckiej

czy monograficznych opracowań, np. skarbów brązowych, ceramiki malowanej, kadzielnic i osad obronnych.

W latach 1945–1958 tereny obecnego województwa lubuskiego były sporadycznie penetrowane przez ośrodki archeologiczne: poznański i wrocławski, a następnie stały się przedmiotem szczególnego zainteresowania ze strony archeologów zielonogórskich, głównie Adama Kołodziejskiego i Andrzeja Marcinkiana, którzy, poza licznymi interwencjami o charakterze ratowniczym, przeprowadzili w ciągu następnego dziesięciolecia badania wykopaliskowe na wielu stanowiskach archeologicznych. Przede wszystkim rozkopali szereg cmentarzysk (m.in. w Białkowie, Czerwieńsku, Grzmiącej, Olszyńcu, Przyborowie, Starym Kisielinie, Sulęcinie, Szczawnie, Szymocinie, Wiankowie, Wicinie i Żaganiu). W tym czasie do nielicznych należały badania osad kultury łużyckiej, a przeprowadzono je w Drożkowie, Górzycy i Lipienicy. W połowie lat 60. XX w. przystąpiono do badań nad osadami obronnymi w Moszowicach, Solnikach i Wicinie, a także na kilku osadach otwartych, m.in. w Lubniewicach. Wieloletnie prace wykopaliskowe na grodzisku kultury łużyckiej w Wicinie, prowadzone przez Adama Kołodziejskiego, zaowocowały ogromną ilością materiałów, które odegrały znaczącą rolę przy rekonstrukcji osadnictwa sprzed 2500 lat na obszarze Środkowego Nadodrza. Wiele badań na innych stanowiskach podjęto z inicjatywy powstałego w 1982 r. Muzeum Archeologicznego Środkowego Nadodrza w Świdnicy. Archeolodzy z ramienia tej instytucji eksplorowali m.in. cmentarzyska w Mirocinie Dolnym oraz Trzebulach, osady i cmentarzyska w Gubinie, Sękowicach i Węglinie, a także stanowisko wielokulturowe w Polanowicach. W sumie w wyniku różnego typu penetracji i prac archeologicznych, prowadzonych od ponad 100 lat, a przede wszystkim w wyniku szeroko zakrojonych badań powierzchniowych zarejestrowano ponad 3100 stanowisk z materiałami kojarzonymi z kulturą łużycką. W grupie tej znajdują się pozostałości cmentarzysk, osad otwartych, licznych śladów osadnictwa i nielicznych grodów obronnych.

Stanowiska z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza, głównie związane z rozwojem kultury łużyckiej na terenach województwa lubuskiego, są najliczniej reprezentowane w księdze C (ponad 250 obiektów). Reprezentują one głównie osady, ale i dość liczne są cmentarzyska płaskie, rzadziej kurhanowe. W kilku powiatach nie wpisano żadnego stanowiska do rejestru (międzyrzecki, strzelecko-drezdenecki) lub wpisano pojedyncze (świebodziński, wschowski), w następnych zaś wpisem objęto znacznie więcej obiektów (krośnieński, nowosolski, słubicki, sulęciński, zielonogórski, żagański i żarski).

W czasie okresu lateńskiego, datowanego na lata od ok. 450 p.n.e. do przełomu er, na terenie Środkowego Nadodrza dość dobrze zostało rozpoznane osadnictwo kultury pomorskiej. Ludność tej kultury rozprzestrzeniła się m.in. na omawianym terenie wraz z upadkiem kultury łużyckiej. Badacze niemieccy oraz polscy często zajmowali się jednocześnie obiema jednostkami kulturowymi. Inicjowali oni również liczne prace terenowe na stanowiskach kultury pomorskiej. W XX w. najwięcej badań prowadzono w dawnych powiatach kożuchowskim, szprotawskim i zielonogórskim. Przebadano wówczas szereg cmentarzysk, m.in. w Domanowicach, Marcinowie, Nowym Miasteczku, Pierzwinie, Pyrniku, Sokołowie, Szprotawie i Witkowie.

Badania na stanowiskach kultury pomorskiej prowadzono już w II połowie XIX w., a kontynuowano je jeszcze w okresie międzywojennym. Po wojnie zagadnieniami odnoszącymi się do rozwoju tej kultury na opisywanym terenie zajmowali się głównie archeolodzy związani z zielonogórskim środowiskiem. Były też przedmiotem zainteresowania naukowców wrocławskich.

Po upadku kultury pomorskiej, od II połowy III w. p.n.e. na Środkowym Nadodrzu rozpoczęła się kolejny etap zasiedlenia jego terenów – etap, który związany był z aktywnością ludności reprezentującej kulturę przeworską oraz grupę gubińską kultury jastorfskiej. Podobnie jak w przypadku wcześniej opisywanych epok, schyłek okresu lateńskiego, określane też jako młodszy okres przedrzymski, a także następny – okres rzymski, były przedmiotem zainteresowania archeologów jeszcze w XIX w. Organizowali oni najczęściej penetracje terenowe o zasięgu lokalnym (np. Hugo Jentsch w Gubinie). Niestety, znaczna część stanowisk, zwłaszcza cmentarzysk, znanych niemieckim archeologom, nie przetrwała do naszych czasów, a zbiory wielu małych placówek muzealnych gromadzących m.in. znaleziska z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu rzymskiego uległy zniszczeniu lub rozproszeniu. Po II wojnie światowej problematyka omawianych tu epok archeologicznych wprawdzie nie leżała w głównym nurcie zainteresowań ówczesnych archeologów, ale – mimo to – czasami podejmowano eksploracje stanowisk związanych głównie z kulturą przeworską. W latach 50. XX w. Edward Dąbrowski w Pszczewie prowadził badania wykopaliskowe, w trakcie których na trzech stanowiskach natrafił na pozostałości pieców hutniczych z okresu rzymskiego w postaci kłoców żużla żelaznego. W następnym dziesięcioleciu archeolodzy zielonogórscy badali wykopaliskowo kilka osad i cmentarzysk z opisywanego tu okresu w Jasieńcu, Strumiennie, Trzcielcu, a także w rejonie Osiecznicy i Połupina. Z intensyfikacją badań nad młodszym okresem przedrzymskim i okresem rzymskim na Środkowym Nadodrzu spotykamy się dopiero w I połowie lat 90. XX w. w związku ze zwiększoną aktywnością Muzeum w Świdnicy i z zaangażowaniem ekip pod kierunkiem Jarosława Lewczuka. Wówczas badano stanowiska w Nowej Wiosce, Ołoboku, Strumiennie, Żaganiu oraz w rejonie Sękowic. Od lat 60. XX w. w regionie gubińskim działalność terenową, w tym wykopaliskową, prowadził Grzegorz Domański z Instytutu Archeologii i Etnologii PAN we Wrocławiu. Dzięki badaniom cmentarzysk w Grabicach, Luboszycach oraz osad w Jazowie, Luboszycach i Polanowicach w sposób istotny zostało rozpoznane osadnictwo grupy gubińskiej kultury jastorfskiej i kultury luboszyckiej, a więc jednostek, których zasięg znacznie wykraczał poza region gubiński. W sumie na terenie Środkowego Nadodrza doliczono się ok. 250 stanowisk kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego. Zaledwie niewielka ich część, zwłaszcza cmentarzysk, była eksplorowana przez ekspedycje archeologiczne. Znacznie mniej znamy stanowisk grupy gubińskiej kultury jastorfskiej. Spośród 91 stanowisk 50 określono jako osady, a 33 jako cmentarzyska.

Stanowiska z młodszego okresu przedrzymskiego na Środkowym Nadodrzu w znacznym stopniu grupują się na terenach nadodrzańskich, zajmując pas od Pomorza Zaodrzańskiego na północy po Pojezierze Sławskie na południu. Intensywnie zasiedlone było też Obniżenie Obrzańskie we wschodniej partii Środkowego Nadodrza.

W połowie I w. p.n.e. doszło do zaniku osadnictwa na obszarze Środkowego Nadodrza i przybycie nowej ludności nastąpiło dopiero po upływie kilkudziesięciu lat. Fakt ten znalazł odzwier-

ciędlenie w liczbie stanowisk archeologicznych, a unaocznili to Jarosław Lewczuk w monografii kultury przeworskiej i w artykule podsumowującym stan badań nad okresem lateńskim i rzymskim na terenie dawnego województwa zielonogórskiego. Około przełomu er pojawiła się ludność, która reprezentuje tzw. grupę lubuską. Materialne ślady pobytu tej ludności wyeksplorowano na stanowiskach w Luboszcach i Strumiennie. W następnym etapie tereny Środkowego Nadodrza zostały zajęte przez ludność kultury przeworskiej i kultury luboszyckiej.

Jak wynika z analizy map zamieszczonych w publikacjach Jarosława Lewczuka pod koniec lat 90. XX w., z fazy B1 wczesnego okresu rzymskiego pochodzi 16 stanowisk, a ze stadium B2 – 24. Począwszy od przełomu er, następowało stopniowe zasiedlanie terenów nadodrzańskich, co poświadczają dziś liczne znaleziska ogólniej datowane na okres rzymski, a w znacznym stopniu odkryte podczas powojennych badań powierzchniowych. W grupie tej znajduje się bliżej nieokreślona liczba stanowisk z późniejszych faz okresu rzymskiego, głównie związanych z kulturą luboszycką, choć znana jest również niewielka liczba stanowisk kultury przeworskiej oraz kultury wielbarskiej. Ta ostatnia wykształciła się na terenach Pomorza w I w. n.e. Już w następnym stuleciu rozpoczęła się wędrówka ludności tej kultury głównie w kierunku południowo-wschodnim – na zachodnie Mazury, prawobrzeżne Mazowsze, Podlasie, Polesie i Wołyń. Jak dowodzą badania wykopaliskowe z ostatnich lat, ludność kultury wielbarskiej pojawiła się również na terenach Środkowego Nadodrza. Najważniejszym stanowiskiem jest birtualne cmentarzysko z II–III w., przebadane przez Piotra Wawrzyniaka w Jordanowie pod Świebodzinem. Z tego stanowiska pochodzi blisko 170 grobów ciałopalnych i szkieletowych. Obecnie południowo-zachodni zasięg kultury wielbarskiej wyznaczają także nekropolie w Babimoście, Brójcach i Trzcielu oraz pozostałości osadnictwa na wielokulturowej osadzie w Sulechowie.

Do rejestru zabytków wpisano ponad 100 stanowisk, głównie osad i częściowo cmentarzysk z okresów lateńskiego i rzymskiego. W powiatach międzyrzeckim, słuwickim, strzelecko-drezdeneckim i sulęcińskim nie wpisano do rejestru zabytków żadnego stanowiska, we wschowskim wpisano 1 obiekt, w świebodzińskim i żagańskim po 2. Nieco poniżej 10 lub powyżej 10 stanowisk rejestrowych to dane z powiatów zielonogórskiego i żarskiego. Więcej stanowisk wpisano do księgi C tylko w powiatach gorzowskim, krośnieńskim i nowosolskim.

Po okresie wędrówek ludów, którego schyłek przypada na połowę V w., w najstarszych fazach wczesnego średniowiecza, kojarzonych z czasami rozprzestrzeniającego się m.in. na terenach zachodniej Polski osadnictwa słowiańskiego – począwszy od VI w., Środkowe Nadodrza w znacznym stopniu pozostawało niezasiedlone. Tylko tu i ówdzie pojawiały się pierwsze osiedla. Odpowiednia klasyfikacja chronologiczna tych najstarszych stanowisk, pochodzących z VI–VII w., jest bardzo utrudniona, bowiem dla wczesnych faz wczesnego średniowiecza brakuje ścisłych wyznaczników chronologicznych. To wczesne osadnictwo było przedmiotem szczególnego zainteresowania polskich archeologów doby powojennej, do których należał Edward Dąbrowski, od połowy lat 50. XX w. działający na terenie województwa zielonogórskiego. Badacz ten starał się uchwycić najstarsze wczesnośredniowieczne fazy osadnicze na opisywanym terenie, prowadząc prace wykopaliskowe m.in. w Borowym Młynie, Bukowie, Nowym Dworcu, Osiecznicy i Połupinie.

W latach 50. i 60. ubiegłego stulecia przeprowadzono badania wykopaliskowe na wielu stanowiskach znajdujących się m.in. w Borowym Młynie i Nowym Dworcu.

Na podstawie analizy położenia osiedli wzmiankowanych w źródłach pisanych, obejmujących okres od 1000 do 1250 r. (do końca fazy E wczesnego średniowiecza) można wydzielić na Środkowym Nadodrzu kilka rejonów, w których te miejscowości wystąpiły. W regionie gubińskim, poza wspomnianymi miejscowościami, dość wczesną metrykę ma tylko Gubin, którego nazwa po raz pierwszy pojawiła się w 1211 r. W pozostałych rejonach Środkowego Nadodrza, oprócz wymienionego wyżej Krosna Odrzańskiego, tylko Bytom Odrzański był znacznie wcześniej wzmiankowany (1157, 1175). Następne dokumenty odnoszą się do pierwszej połowy XIII w. i zawierają informacje o miejscowościach położonych głównie w południowej części Środkowego Nadodrza, a na północy – w regionie świebodzińskim.

W ciągu następnych 100 lat (1251–1350 – okres odpowiadający fazie F wczesnego średniowiecza) nastąpił gwałtowny wzrost liczby miejscowości, które wzmiankowane były w dokumentach po raz pierwszy. Wyraźnie zagęszczała się sieć osadnicza, przede wszystkim na obszarze zachodniej części powiatu nowosolskiego, w powiecie żagańskim i w mniejszym stopniu żarskim. W tym czasie pojawiły się też pierwsze informacje o niektórych miejscowościach, które obecnie znajdują się w granicach powiatu zielonogórskiego. Wzmianka o samej Zielonej Górze została odnotowana w 1302 r.

Wraz ze schyłkiem wczesnego średniowiecza nastąpił szereg zmian w krajobrazie osadniczym ziem polskich. Odnosi się to też do ziem zachodnich. Warto przyrzeć się osadnictwu późnośredniowiecznemu w południowej części Środkowego Nadodrza, obejmującej obszar po południowej stronie Obrzycy i Odry, włączając w to pas doliny po obu stronach jej nurtu. Jak podaje Jarosław Lewczuk, autor opracowania prezentującego problematykę osadnictwa późnośredniowiecznego i wczesnonowożytnego na tym terenie, w tym czasie istniała już część wsi, grody o drewniano-ziemnej konstrukcji obwałowań powoli zanikały wraz z kościołami wznoszonymi w ich rejonie. Zaczęły zachodzić procesy urbanizacyjne, wzrastała aktywność klasztorów, powstawały murowane zamki i kościoły, zarówno w obrębie kształtujących się miast, jak i na wsiach. Pojawiały się również pierwsze gródki stożkowate, których rozwój przypadła na pełne średniowiecze. Owe gródki oraz zamki wiązały się z systemem organizacji administracji książęcej, bowiem niejednokrotnie stanowiły one siedzibę kasztelanii. W omawianej części Środkowego Nadodrza wyróżnia się 8 grodów kasztelańskich, odnotowanych w XIII-wiecznych źródłach – w Bytomiu Odrzańskim, Kożuchowie, Krośnie Odrzańskim, Nowogrodzie Bobrzańskim, Szprotawie, Szydłowie, Tarnowie Jeziernym i Żaganiu. Na podstawie źródeł pisanych oraz danych archeologicznych ustalono, że pod koniec XIII w. na omawianym obszarze istniało już 200–220 wsi, z czego 100–110 założono między Bobrem i Odrą, a 80–90 między Nysą Łużycką i Bobrem.

Zgrupowanie liczące zapewne ok. 100 wsi istniejących pod koniec XIII w. wyraźnie zaznacza się na północno-zachodnim skraju Wzgórz Dalkowskich. Znaczne obszary pokryte lasami czy położone na terenach zalewowych Odry nie były atrakcyjne dla zasiedlenia, stąd widoczna jest nierównomierność w rozprzestrzenieniu osadnictwa w opisywanym regionie geograficznym.

W tym czasie obserwuje się silne procesy miastotwórcze; istniało już kilkanaście lokowanych miast, wśród nich Bytom Odrzański, Gubin, Kożuchów, Krosno Odrzańskie, Lubsko, Nowe Miasteczko, Nowogród Bobrzański, Szprotawa, Żagań i Żary. Zbudowano już przynajmniej 7–8 zamków murowanych, w większości książęcych. Ponadto w Krośnie, Szprotawie i Żaganiu działały książęce mennice. W kilku miastach w XIII w. były osadzone zgromadzenia zakonne: męskie i żeńskie, funkcjonowało już co najmniej 13 kościołów romańskich wzniesionych na początku i w I połowie XIII w. W II połowie tamtego stulecia rozpoczęto budowę kościołów wczesnogotyckich. Jak się obecnie sądzi, ich liczba na obszarze południowej części województwa lubuskiego wynosiła ponad 40.

W XIV w. nastąpił wzrost liczebny wsi, a ich lokalizacja w dużym stopniu przypada na tereny dotychczas niezasiedlone, znajdujące się w rejonie środkowego biegu Lubszy, nad Bobrem i Odrą, a przede wszystkim w obrębie Wału Zielonogórskiego. Według danych szacunkowych zebranych przez Jarosława Lewczuka, a opartych na przekazach źródłowych i wynikach badań archeologicznych, na opisywanym obszarze istniało zapewne ok. 260–290 miejscowości. W I połowie XIV w. miała miejsce lokacja 5 miast: Otynia, Sławy, Sulechowa, Trzebiela i Zielonej Góry. Tak więc w połowie stulecia w południowej części Środkowego Nadodrza funkcjonowało już 17 miast lokowanych i zaliczonych do dużych organizmów. Ponadto istniało też kilka miejscowości, jak Brody i Bobrowice, które – pomimo nadanych przywilejów miejskich – nie przekształciły się w większe ośrodki.

Do rejestru zabytków zostało dotychczas wpisanych ok. 115 stanowisk – grodzisk i osad jedno- oraz wielokulturowych. Podobnie jak w przypadku innych epok, istnieje różnica w liczbie stanowisk rejestrowych zlokalizowanych w poszczególnych powiatach. Najmniej

**LICZBA I PROCENT STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW
W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH W ODNIESIENIU DO MOŻLIWOŚCI ICH IDENTYFIKACJI W TERENIE
(STAN NA 30.04.2016 R.)**

Powiat	Miejsce wskazane w decyzji zidentyfikowane w terenie		Stanowisko zidentyfikowane w terenie		Stanowisko niezidentyfikowane w terenie		W tym niezidentyfikowane w terenie, ponieważ prawdopodobnie nie istnieje		Razem
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	
Gorzowski	25	52%	21	44%	27%	56%	0	0,0%	48
Krośnieński	47	60%	33	42%	8%	10%	0	0,0%	78
Międzyrzecki	0	0,0%	8	100%	0	0,0%	0	0,0%	8
Nowosolski	43	61%	27	38%	0	0,0%	0	0,0%	70
Słubicki	12	80%	3	20%	12%	80%	0	0,0%	15
Strzelecko-drezdenecki	0	0,0%	2	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	2
Sulęciński	24	69%	8	23%	27%	77%	0	0,0%	35
Świebodziński	2	13%	13	87%	1%	7%	0	0,0%	15
Wschowski	14	50%	14	50%	14%	50%	0	0,0%	28
Zielonogórski	79	62%	42	33%	36%	28%	0	0,0%	128
Żagański	12	39%	19	61%	12%	39%	0	0,0%	31
Żarski	45	52%	41	48%	6%	7%	0	0,0%	86
Razem w województwie	303	56%	231	42%	143%	26%	0	0,0%	544

stanowisk wpisano do rejestru zabytków w powiecie strzelecko-drezdeneckim (2), w pozostałych przypadkach po kilka lub kilkanaście.

Spośród 544 decyzji wydanych dla stanowisk archeologicznych znaczna ich część wymaga uzupełnienia. Biorąc pod uwagę aktualne metody postępowania administracyjnego podczas wpisywania stanowisk do rejestru zabytków i zasady gromadzenia odpowiednich dokumentów jako załączników do decyzji stwierdza się, że zastosowane przed kilkudziesięciu laty metody służb konserwatorskich niejednokrotnie odbiegają od współczesnych standardów. Jest to zauważalne podczas analizy dokumentacji odnoszącej się do stanowisk z terenu województwa lubuskiego i wpisanych do rejestru zabytków.

Te uwagi odnoszą się m.in. do granic stanowisk, które powinny być odpowiednio opisane z podaniem numerów działek i zaznaczone na formalnym załączniku graficznym. W województwie lubuskim na formalnym załączniku zaznaczono jedynie 81 stanowisk (15% w skali województwa), zaś na nieformalnym aż 279 (51%). Granice 30 obiektów (5%) zostały opisane wyłącznie numerami działek, dalszych 3 obiektów (1%) są określone w innym dokumencie, natomiast aż w przypadku 190 stanowisk (35%) nie zostały określone. Jeżeli chodzi o liczbę stanowisk wpisanych do rejestru w poszczególnych powiatach w odniesieniu do kwestii formalnych dotyczących granic wpisu w oparciu o decyzję, to dostrzega się tu duże zróżnicowanie. Na formalnym załączniku zaznaczono od 1 stanowiska (pow. ślubicki – 7% w skali powiatu) do 27 (pow. żarski – 31%), na nieformalnym nie zaznaczono wcale (pow.

**LICZBA I PROCENT STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTEKÓW
W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH Z UWZGLĘDNIENIEM INFORMACJI OTRZYMANÝCH W TRAKCIE
WERYFIKACJI DOTYCZĄCYCH ZASADNOŚCI WPISU ORAZ LOKALIZACJI I GRANIC ZABYTEKU PODANYCH
W DECYZJI (STAN NA 30.04.2016 R.)**

Powiat	Lokalizacja						Nieuzasadniony wpis w momencie jego powstania (zasadność wpisu wątpliwa)	
	zgodna z decyzją		niezgodna z decyzją (potrzeba poprawienia lokalizacji)		niemożliwa do ustalenia			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Gorzowski	28	58%	0	0%	16	33%	0	0%
Krośnieński	78	100%	0	0%	0	0%	0	0%
Międzyrzecki	8	100%	0	0%	0	0%	0	0%
Nowosolski	7	10%	0	0%	0	0%	0	0%
Ślubicki	3	20%	0	0%	12	80%	0	0%
Strzelecko-drezdenecki	2	100%	0	0%	0	0%	0	0%
Sulęciński	6	17%	1	3%	1	3%	0	0%
Świebodziński	13	87%	0	0%	0	0%	0	0%
Wschowski	15	54%	0	0%	0	0%	0	0%
Zielonogórski	22	17%	0	0%	1	1%	0	0%
Żagański	9	29%	0	0%	0	0%	0	0%
Żarski	11	18%	0	0%	0	0%	0	0%
Razem w województwie	202	37%	1	0%	30	6%	0	0%

strzelecko-drezdenecki i świebodziński), 1 stanowisko (pow. międzyrzecki – 13%), a najczęściej 64 (pow. zielonogórski – 50%). Znacznie mniej stanowisk opisano wyłącznie numerami działek, a taką sytuację stwierdzono tylko w powiatach żagańskim (14; 45%) i wschowskim (16; 57%). W przypadku granic nieokreślonych takiej sytuacji nie stwierdzono tylko w powiatach gorzowskim i strzelecko-drezdeneckim (mającym jedynie 2 stanowiska wpisane do rejestru). Pojedyncze stanowiska mają granice nieokreślone w powiatach świebodzińskim (7%) i wschowskim (4%), najczęściej zaś tego typu przypadków odnotowano w powiecie krośnieńskim (58; 74%). Tylko dla 3 stanowisk granice zostały określone w innym dokumencie: w powiatach krośnieńskim (1; 1%) i świebodzińskim (2; 13%).

Również zróżnicowana w poszczególnych powiatach jest liczba stanowisk archeologicznych, uwzględniając możliwości ich identyfikacji w terenie. Na obszarze całego województwa lubuskiego spośród 544 stanowisk tylko 231 zidentyfikowano w terenie, co stanowi 42% ogólnej liczby obiektów. W przypadku 303 obiektów (56%) potwierdzono miejsca oznaczone w decyzjach jako stanowiska archeologiczne. Duża liczba stanowisk (143; 26%) nie została zidentyfikowana w terenie. Tylko w powiatach międzyrzeckim i strzelecko-drezdeneckim zidentyfikowano wszystkie stanowiska rejestrowe (międrzecki – 8, strzelecko-drezdenecki – 2). W pozostałych powiatach od 3 (słubicki – 20%) do 41 (żarski – 48%) i 42 (zielonogórski – 33%). Duży rozrzut zauważa się też przy analizie miejsc wskazanych w decyzji i zidentyfikowanych w terenie: świebodziński – 2 (13%), zielonogórski – 79 (62%), jak również stanowisk niezidentyfikowanych w terenie: świebodziński – 1 (7%), zielonogórski – 36 (28%).

Weryfikując dane odnoszące się do lokalizacji stanowisk, ustalono, że w 202 przypadkach (37% w skali województwa) została potwierdzona zgodność z decyzją, w 1 przypadku

Granice ochrony									
oznaczone właściwie		nieokreślone		określone nieprecyzyjnie		określone, ale poprawność obecnie niemożliwa do zweryfikowania		określone niepoprawnie/ wymagają zmiany (rozszerzenia lub zawężenia)	
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
3	6%	3	6%	14	29%	25	52%	3	6%
3	4%	40	51%	3	4%	22	28%	0	0%
3	38%	4	50%	0	0%	1	13%	0	0%
3	4%	62	89%	0	0%	0	0%	0	0%
1	7%	13	87%	1	7%	0	0%	0	0%
1	50%	0	0%	0	0%	0	0%	1	50%
2	6%	16	46%	3	9%	13	37%	2	6%
1	7%	1	7%	0	0%	2	13%	0	0%
3	11%	7	25%	17	61%	17	61%	0	0%
2	2%	45	35%	8	6%	58	45%	0	0%
1	3%	13	42%	3	10%	16	52%	0	0%
1	1%	23	27%	3	3%	53	62%	3	3%
24	4%	227	42%	52	6%	207	38%	9	2%

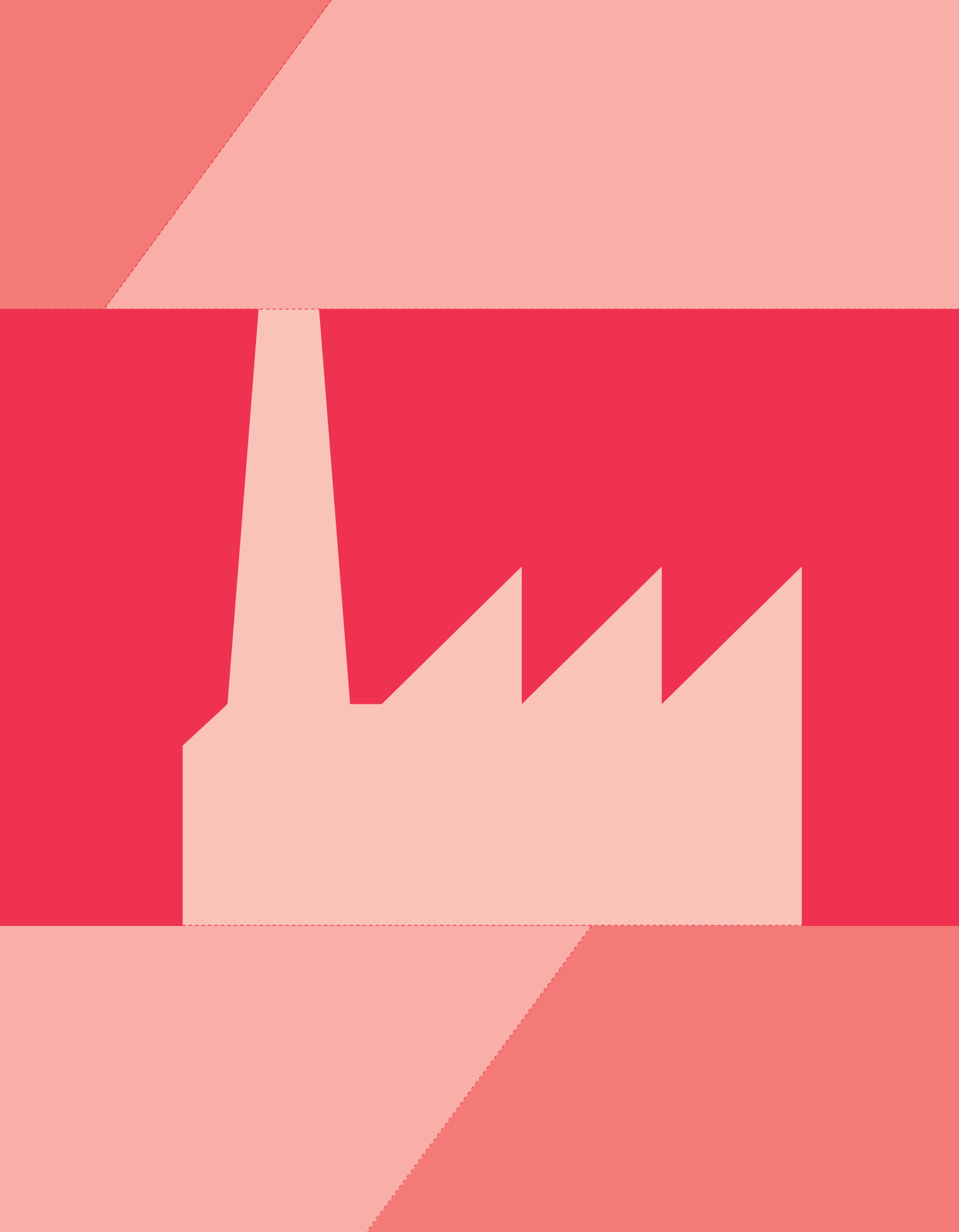
istnieje potrzeba poprawienia lokalizacji (pow. sulęciński), zaś w 30 (6%) lokalizacja była niemożliwa do ustalenia. W powiatach krośnieńskim, międzyrzeckim i strzelecko-drezdeneckim lokalizacja wszystkich stanowisk była zgodna z decyzją, natomiast w pozostałych od 3 (słubicki – 20% w skali powiatu) do 28 (gorzowski – 58%). Lokalizacja niemożliwa do ustalenia odnosi się do 4 powiatów: sulęcińskiego (1; 3%), zielonogórskiego (1; 1%), słubickiego (12; 80%) i gorzowskiego (16; 33%). W województwie granice ochrony zostały oznaczone właściwie w 24 przypadkach (4%), nieokreślone – 227 (42%), określone nieprecyzyjnie – 52 (6%), określone, ale z zastrzeżeniem, że poprawność obecnie niemożliwa jest do zweryfikowania – 207 (38%). Dla 9 stanowisk granice ochrony określono niepoprawnie (2%). W obrębie powiatów granice ochrony oznaczono właściwie tylko w przypadku 1, 2 lub 3 stanowisk, nie określono (0 – strzelecko-drezdenecki) od 1 (świebodziński – 7%) do 62 (nowosolski – 89%), określono nieprecyzyjnie (0 – międzyrzecki, nowosolski, strzelecko-drezdenecki, świebodziński) od 1 (słubicki – 7%) do 17 (wschowski – 61%). Poprawność niemożliwa do zweryfikowania (0 – nowosolski, słubicki, strzelecko-drezdenecki) od 1 (międzyrzecki – 13%) do 58 (zielonogórski – 45%). Granice ochrony określone niepoprawnie wymagają zmiany w powiatach gorzowskim (3; 6%), strzelecko-drezdeneckim (1; 50%), sulęcińskim (2; 6%) i żarskim (3; 3%).

W zasobach NID, a także Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków znajduje się dokumentacja ewidencyjna, która obejmuje stanowiska wpisane do rejestru zabytków. Część dokumentacji, dotyczącej powiatów południowej partii województwa lubuskiego, przechowywana jest w siedzibie Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Zielonej Górze, natomiast pozostała część w Delegaturze w Gorzowie Wielkopolskim. Na tę dokumentację składają się przede wszystkim pierwotne decyzje o wpisie do rejestru zabytków wraz z załącznikami formalnymi i nieformalnymi, głównie mapkami z lokalizacją stanowisk i częściowo z numerami działek ewidencyjnych (według podziałów obowiązujących w okresie wpisywania stanowiska do rejestru). Część decyzji została uzupełniona o dokumentację aktualizującą część zapisów oraz o formalne załączniki graficzne. Dla tych stanowisk stosuje się nową numerację: „L/nr kolejny”. Nowym zapisem objęto dużą część grodzisk, ale i niektóre osady, cmentarzyska czy wały. Dla nieznaczącej części stanowisk z powiatu krośnieńskiego, pomimo wpisu do księgi C, nigdy nie przygotowano formalnej decyzji zawierającej, oprócz podstawowych informacji o przedmiocie sprawy i uzasadnieniu, formalny załącznik graficzny. Tę dokumentację uzupełniają karty ewidencji stanowisk archeologicznych (KESA; obecnie zwane kartami ewidencyjnymi zabytku archeologicznego – KEZA), które obejmują prawie 100% stanowisk rejestrowych. Wiele stanowisk zostało odnotowanych w kartotece dawnego konserwatora zabytków archeologicznych, pełniącego tę funkcję do ok. 1997 r. w ramach działalności Muzeum Archeologicznego Środkowego Nadodrza w Świdnicy k. Zielonej Góry. W archiwum Muzeum znajduje się dawna kartoteka konserwatora. Podstawową dokumentację ewidencyjną uzupełniają sprawozdania z badań archeologicznych prowadzonych na stanowiskach rejestrowych. Sprawozdania z badań przechowywane są w archiwach Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Zielonej Górze i Delegatury w Gorzowie Wielkopolskim, a także w placówkach muzealnych, które takie prace inicjowa-

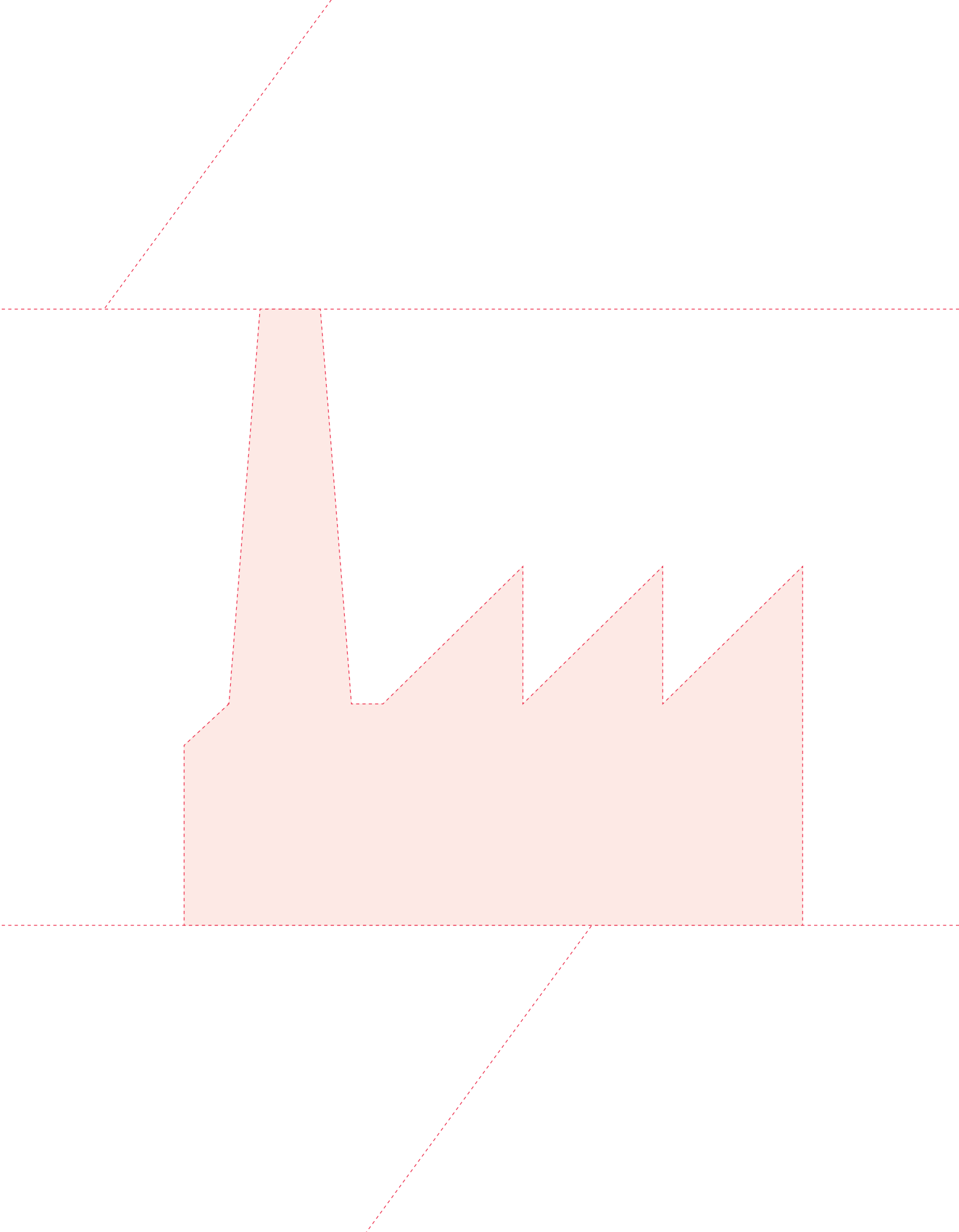
ty i prowadziły, a więc w Muzeum Archeologicznego Środkowego Nadodrza i w Muzeum Lubuskim w Gorzowie Wielkopolskim. Tam też znajduje się dokumentacja polowa z badań wykopaliskowych.

Na 104 stanowiskach archeologicznych (19,12% w skali województwa), wpisanych do rejestru zabytków, prowadzone były badania wykopaliskowe. Należały do nich zarówno wieloletnie, systematyczne prace naukowe (np. grodzisko kultury łużyckiej w Wicinie, cmentarzyska ciałopalne w Przyborowie i Trzebulach, kompleksy osadnicze w Górzycy i Strumiennie, grodziska wczesnośredniowieczne w Bytomiu Odrzańskim, Gostchorzu, Krośnie Odrzańskim, Połupinie, Santoku, Tarnowie Jeziernym), jak i badania sondażowe oraz inne o charakterze inwazyjnym. Najwięcej stanowisk przebadano w powiatach zielonogórskim (17; 13,28% w skali województwa) i krośnieńskim (21; 26,92%), zaś najmniej w międzyrzeckim (4; 50%) i wschowskim (4; 14,29%), a także strzelecko-drezdeneckim (2), co ze względu na bardzo małą liczbę stanowisk rejestrowych odpowiada 100% wszystkich stanowisk rejestrowych w powiecie.

Grodziska wpisane do rejestru zabytków występują w zróżnicowanym środowisku geograficznym, stąd nie zawsze może być zapewniona skuteczna ich ochrona przed zniszczeniem. Ze stosunkowo najlepszą ochroną mamy do czynienia w sytuacji, gdy grodzisko jest położone na terenie leśnym, administrowanym przez Lasy Państwowe i wyjętym spod planowanej gospodarki leśnej. Tak np. są chronione obiekty w Biedrzychowicach, Grądkiem, Kargowej, Kijach, Łagowie, Niesulicach, Podgórzycach, Popęszycach, Smolnie Wielkim i Wilenku. Oczywiście zagrożenia należy się obawiać ze strony tzw. poszukiwaczy skarbów, wyposażonych w detektory do wykrywania metali i penetrujących grodziska, cmentarzyska i inne stanowiska archeologiczne. Część grodzisk, zachowujących jeszcze własną formę terenową, jest zagrożona także działalnością człowieka (uprawa roli, działalność inwestycyjna) i działaniem sił natury. Odnosi się to m.in. do stanowisk w Bytomiu Odrzańskim, Grodziszczu, Klenicy, Krośnie Odrzańskim, Polanowicach i Starosiedlu. Najczęściej obszar chroniony obejmuje samo grodzisko i jego najbliższe otoczenie. Za wskazane należałoby uznać poszerzenie obszaru chronionego o ewentualne osady przygodowe i inne elementy mikroregionu osadniczego (np. pozostałości wałów, dróg, cmentarzyska), ale czynności administracyjne musiałyby być poprzedzone specjalistycznymi badaniami nieinwazyjnymi (LIDAR, pomiary geofizyczne, zdjęcia lotnicze), archeologicznymi badaniami powierzchniowymi i wykopaliskowymi o charakterze sondażowym.

**CHARAKTERYSTYKA
STANU ZACHOWANIA
ZASOBU ZABYTKÓW
NIERUCHOMYCH
WPISANYCH DO REJESTRU**

IV. CHARAKTERYSTYKA STANU ZACHOWANIA ZASOBU ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH WPISANYCH DO REJESTRU

1.

OPIS ZABYTKÓW WOJEWÓDZTWA W ODNIESIENIU DO STANU ZACHOWANIA OBIEKTÓW

Najliczniejszą grupę zabytków stanowią obiekty o różnym stanie zachowania, niezaliczone do grup wyodrębnionych z zasobu w trakcie prowadzonej weryfikacji rejestru zabytków (3481 obiektów, co równa się 87,86% w skali województwa). Kolejną grupę pod względem liczebności stanowią obiekty nieistniejące (250; 6,31%). Dalej jest grupa 99 (2,49%) obiektów niezidentyfikowanych. Następną grupę stanowią obiekty zagrożone (80; 2,02%). Ostatnią grupę stanowią obiekty, które utraciły wartości zabytkowe (44; 1,11%). Pozytywnym zjawiskiem w ww. zestawieniu jest zdecydowana przewaga obiektów o różnym stanie zachowania, niezaliczonych do wyodrębnionych grup weryfikacyjnych. Wiąże się to z coraz większym zaangażowaniem właścicieli obiektów zabytkowych w ochronę dziedzictwa kulturowego oraz z pomocą instytucji kultury oraz władz samorządowych i państwowych w utrzymaniu dobrego stanu technicznego obiektów zabytkowych. Większość obiektów w tej kategorii to budynki, które nie wymagają pilnych prac konserwatorskich, lecz powinny być stale i sukcesywnie remontowane i zabezpieczane. Niektóre z nich w różnym zakresie zostały zmodernizowane, lecz częściowa utrata wartości zabytkowych występowała w stopniu niewielkim i nie skutkowało zakwalifikowaniem ich do innych grup weryfikacyjnych. Do kategorii zabytków, których stan zachowania nie budził zastrzeżeń, na pewno można zaliczyć obiekty o wartościach ponadregionalnych oraz Pomniki Historii, a także wpisane na Listę światowego dziedzictwa UNESCO. W przypadku obiektów zagrożonych i o utraconych wartościach zabytkowych sytuacja związana jest m.in. z tym, że ok. 1/3 tych obiektów jest nieużytkowana

**OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTEKÓW W WOJEWÓDZTWIE W PODZIALE WG STANU ZACHOWANIA
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Niezaliczone do grup weryfikacyjnych		Zagrożone		Utrata wartości		Nieistniejące		Translokowane	Niezidentyfikowane	Przeniesione do muzeów	Razem
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	liczba	liczba	liczba
Gorzów Wielkopolski	407	97,60%	2	0,48%	6	1,44%	2	0,48%	0	0	0	417
Gorzowski	77	83,70%	3	3,26%	3	3,26%	7	7,61%	0	2	0	92
Krośnieński	255	91,73%	6	2,16%	4	1,44%	7	2,52%	0	6	0	278
Międzyrzeczki	243	76,42%	4	1,26%	3	0,94%	48	15,09%	0	20	0	318
Nowosolski	543	88,29%	9	1,46%	6	0,98%	29	4,72%	0	27	1	615
Słubicki	48	70,59%	13	19,12%	0	0,00%	7	10,29%	0	0	0	68
Strzelecko-drezdenecki	97	76,38%	7	5,51%	5	3,94%	17	13,39%	0	1	0	127
Sulęciński	74	96,10%	0	0,00%	0	0,00%	3	3,90%	0	0	0	77
Świebodziński	220	83,65%	5	1,90%	0	0,00%	20	7,60%	0	16	2	263
Wschowski	231	89,88%	2	0,78%	1	0,39%	14	5,45%	0	9	0	257
Zielona Góra	316	97,53%	3	0,93%	2	0,62%	3	0,93%	0	0	0	324
Zielonogórski	292	86,65%	6	1,78%	9	2,67%	24	7,12%	1	5	0	337
Żagański	289	92,63%	7	2,24%	0	0,00%	9	2,88%	0	7	0	312
Żarski	389	81,55%	13	2,73%	5	1,05%	60	12,58%	0	6	4	477
Województwo	3481	87,86%	80	2,02%	44	1,11%	250	6,31%	1	99	7	3962

oraz nieodpowiednio zabezpieczona. Część prywatyzowanych zabytków na początku lat 90. XX w. nabywały osoby, które następnie oddawały je pod zastaw bankowy. Częsta zmiana właścicieli nie niosła ze sobą poprawy stanu zachowania obiektów, kolejni właściciele zaś zwlekali z rozpoczęciem remontów, przez co obiekty popadały w ruinę. Jeśli chodzi o kategorię zabytków nieistniejących, sytuacja w przeważającej części związana jest z rozbiórką obiektów przy okazji budowy nowych domów, dróg i placów. Odrębną grupę stanowią obiekty niezidentyfikowane, których w województwie jest 99 oraz 7 obiektów przeniesionych do skansenu. W przypadku obiektów niezidentyfikowanych dość często dochodziło do podania błędnego adresu zabytku oraz braku dodatkowej dokumentacji umożliwiającej zidentyfikowanie przedmiotowego obiektu. Natomiast obiekty z kategorii przeniesione do skansenu zostały pozyskane od prawowitych właścicieli przez władze placówki muzealnej (w przypadku województwa lubuskiego chodzi o Muzeum Etnograficzne w Zielonej Górze z siedzibą w Ochli) w celu ich zabezpieczenia i odpowiedniego wyeksponowania na swoim terenie.

Najlepiej zachowanymi zabytkami pod względem funkcji pierwotnej są obiekty obronne (40 obiektów, których w skali województwa w kategorii o różnym stanie zachowania jest 100%). Następne grupy stanowią zieleń (186; 96,37%) oraz obiekty sakralne (470; 94,19%). Te trzy grupy obiektów w skali województwa utrzymały najlepszy stan techniczny. Taki stan może być spowodowany tym, że obiekty obronne dla wielu lubuskich miast mają charakter relikwowy. Ochrona miejskich systemów obronnych i ich właściwe wyeksponowanie daje sze-

rokie możliwości promocji ośrodków oraz wzbogaca ich ofertę turystyczną. Grupa obiektów zieleni, poza niewłaściwą ingerencją człowieka, pozostaje zachowana we właściwym stanie. Natomiast obiekty sakralne po zakończeniu II wojny światowej były przejmowane przez parafie rzymskokatolickie i pełniły dalej swoje pierwotne funkcje. Dodatkowo sukcesywnie w ciągu minionych lat poddawane były konserwacjom. W grupie najgorzej zachowanych zabytków w podziale według funkcji pierwotnej znalazły się budynki przemysłowe (58 obiektów, czyli w skali województwa w kategorii o różnym stanie zachowania jest 70,73%) oraz budynki folwarczne (239; 76,85%). Te dwie grupy obiektów są w najgorszym stanie technicznym. Może to być spowodowane tym, że w przypadku obiektów przemysłowych zmiany społeczno-gospodarcze, do których doszło na początku lat 90. XX w. w Polsce, doprowadziły do kryzysu ekonomicznego w szeroko rozumianym przemyśle. Nierentowność produkcji doprowadziła do likwidacji wielu przedsiębiorstw. Wynikiem tego było zaprzestanie produkcji i opustoszenie obiektów przemysłowych. Stopniowo zaczęły one więc popadać w ruinę. W przypadku obiektów folwarcznych sytuacja jest analogiczna jak w grupie obiektów przemysłowych. Po II wojnie światowej w obiektach folwarcznych zakładane były Państwowe Gospodarstwa Rolne, które w latach 90. XX w. zaczęły być masowo likwidowane. Po ich likwidacji obiekty folwarczne były nieużytkowane, przez co zaczęły popadać w ruinę.

Najlepiej zachowanymi zabytkami w podziale chronologicznym jest grupa obiektów, co do których nie podano datowania (389 obiektów, zatem w kategorii o różnym stanie zachowania w skali województwa jest 99,23%) oraz grupa obiektów z XX w. (302; 95,57%). Tak wysoki procent dobrze zachowanych budynków z XX w. może być spowodowany relatywnie młodym wiekiem obiektów. Kolejnym czynnikiem decydującym o tym, że obiekty z XX w. są w odpowiednim stanie, jest to, że w znacznej części są to budynki mieszkalne lub użyteczności publicznej, które są użytkowane i poddawane bieżącym remontom. W grupie najgorzej zachowanych zabytków znalazły się budynki z XVI–XVIII w. (1057 obiektów, wobec tego w skali województwa w kategorii o różnym stanie zachowania jest 83,49%). Tak słaby wynik obiektów z XVI–XVIII w. może być spowodowany m.in. tym, że z tego okresu pochodzi większość zamków, dworów i pałaców, których znaczna liczba jest nieużytkowana. A koszty adaptacji i remontów ww. obiektów przekraczają możliwości finansowe właścicieli.

Najlepiej zachowanymi zabytkami pod względem materiału/konstrukcji jest grupa obiektów ziemnych (4 obiekty wpisane do rejestru zabytków, których 100% w skali województwa jest w kategorii o różnym stanie zachowania). Następną grupą są obiekty kamienne (76 obiektów, czyli w kategorii o różnym stanie zachowania w skali województwa jest 98,7%) oraz grupa zabytków ceglanych (3043; 88,74%). Do grupy najlepiej zachowanych zabytków należy zaliczyć także 1 budynek z grupy obiektów wzniesionych z glinobitki, który przynależy do kategorii o różnym stanie zachowania. Obiektem tym jest szopa w miejscowości Buczyny. W przypadku obiektów ziemnych, które są elementami fortyfikacji np. w zespołach zamków, jak ma to miejsce chociażby w fortyfikacjach ziemnych w Witkowie, nie doszło do naruszenia ich pierwotnego kształtu. Dbłość właścicieli o tak rzadko występujące obiekty w skali województwa sprawia, że są one zachowane w stanie dobrym lub bardzo dobrym. W grupie najgorzej zachowanych zabytków znalazły się budynki drewniane o konstrukcji wieńcowej/

innej (37 obiektów, czyli w kategorii o różnym stanie zachowania w skali województwa jest 52,86%) oraz budynki drewniane o konstrukcji szkieletowej (79; 62,7%). Tak słaby stan zachowania budynków drewnianych może być spowodowany m.in. brakiem odpowiedniej konserwacji i zabezpieczenia drewnianych elementów, z których wzniesiono zabytkowe objekty. Drewno ulega szybszej degradacji i zniszczeniu niż kamień i cegła.

Najlepiej zachowanymi zabytkami ze względu na rodzaj własności jest grupa obiektów mieszanych (382 objekty, zatem w kategorii o różnym stanie zachowania w skali województwa jest 96,71%). Kolejną grupą są objekty z kategorii własności inne (94; 95,92%) oraz grupa obiektów będących własnością kościołów i związków wyznaniowych (539; 94,23%). Jak można przypuszczać, pozytywny stan zachowania zabytków w powyższych grupach w przypadku grupy mieszanej spowodowany jest występowaniem kilku właścicieli, którzy mogą proporcjonalnie rozłożyć ciężar kosztów związanych z utrzymaniem zabytku. W przypadku grupy inne – duża liczba obiektów w województwie należała do prywatnych przedsiębiorstw, instytucji finansowych, banków, dla których budynek, a przede wszystkim jego wygląd i stan zachowania, jest po części wizytówką przedsiębiorstwa. Natomiast w przypadku własności kościołów i związków wyznaniowych występuje duża troska władz kościelnych i społeczności lokalnej w utrzymaniu świątyń i plebanii w stanie prawidłowym. W grupie najgorzej zachowanych zabytków znajdują się objekty prywatne (372; 82,12%) oraz samorządowe (1578; 85,11%). Główną przyczyną gorszego stanu zachowania może być brak właściwego nadzoru nad obiektem ze strony władz samorządowych. Dość często obiektami w tej kategorii są mieszkania komunalne, w których nie przeprowadza się etapowych prac remontowych. Organy samorządowe tym samym nie dochowują staranności w należytych zarządaniu posiadanym majątkiem. W przypadku własności prywatnych wiąże się to również z ograniczonymi możliwościami finansowymi oraz niemożnością skutecznego wyegzekwowania na właścicielu przez służby konserwatorskie poprawy stanu zachowania zabytku.

W podziale na rodzaj własności najczęściej użytkowanymi zabytkami są te należące do kościołów i związków wyznaniowych (516 obiektów, zatem w skali województwa 90,21% jest użytkowanych) oraz grupa obiektów mieszanych (342; 86,58%). Wyjaśnieniem takiego stanu może być fakt, że większość kościołów po II wojnie światowej została przejęta przez parafie rzymskokatolickie i objekty te dalej pełniły swoje pierwotne funkcje. Tylko nieliczne nie były przejmowane, np. jeśli w danej wsi były dwa kościoły: protestancki i katolicki, to społeczności lokalnej nie było stać na utrzymanie dwóch świątyń. W takim wypadku przeważnie kościół protestancki pozostawał nieużytkowany. W przypadku grupy mieszanej jest kilku właścicieli, często jest to podział na samorząd oraz osoby prywatne, gdzie któraś ze stron zazwyczaj użytkuje dany obiekt. Najrzadziej użytkowanymi zabytkami jest grupa obiektów państwowych (101 obiektów, czyli w skali województwa 74,81% jest użytkowanych) oraz grupa obiektów prywatnych (346; 76,38%). Głównym powodem rzadkiego użytkowania obiektów państwowych może być to, że spora część obiektów typu pałace, dwory, folwarki pozostaje w zarządzie Skarbu Państwa i nie można ich sprzedać prywatnym właścicielom ze względu na duże koszty, które wiążą się z utrzymaniem takiego obiektu. W przypadku obiektów prywatnych sytuacja związana z rzadkim użytkowaniem obiektu może być spowo-

**LICZBA I UDZIAŁ PROCENTOWY (W ODNIESIENIU DO ZASOBU DANEGO RODZAJU WŁASNOŚCI
W WOJEWÓDZTWIE) ZABYTEKÓW W GRUPIE OBIEKTÓW NIEZALICZONYCH DO GRUP WERYFIKACYJNYCH
ORAZ W GRUPACH ZAGROŻEŃ W PODZIALE WG RODZAJU WŁASNOŚCI**

Rodzaj własności	Niezaliczone do grup weryfikacyjnych		Zagrożone		Utrata wartości		Nieistniejące		Razem obiektów
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
Państwowe	121	89,63%	8	5,93%	1	0,74%	4	2,96%	134
Samorządowe	1578	85,11%	20	1,08%	10	0,54%	157	8,47%	1765
Kościółów i związków wyznaniowych	539	94,23%	11	1,92%	2	0,35%	17	2,97%	569
Prywatne	372	82,12%	25	5,52%	24	5,30%	28	6,18%	449
Mieszane	382	96,71%	2	0,51%	5	1,27%	4	1,01%	393
Inne	94	95,92%	3	3,06%	0	0,00%	1	1,02%	98
Brak danych	395	86,81%	11	2,42%	2	0,44%	39	8,57%	447

**LICZBA OBIEKTÓW W PODZIALE WG SPOSOBU UŻYTKOWANIA I RODZAJU WŁASNOŚCI ORAZ UDZIAŁ
PROCENTOWY W ZASOBIE DANEGO RODZAJU WŁASNOŚCI W WOJEWÓDZTWIE
(OBJĘTYCH WERYFIKACJĄ W LATACH 2009-2015)**

Rodzaj własności	Użytkowane/niekolidujący		Użytkowane/kolidujący		Nieużytkowane	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Państwowe	101	74,81%	0	0,00%	18	13,33%
Samorządowe	1476	79,61%	0	0,00%	77	4,15%
Kościółów i związków wyznaniowych	516	90,21%	0	0,00%	26	4,55%
Prywatne	346	76,38%	0	0,00%	68	15,01%
Mieszane	342	86,58%	0	0,00%	24	6,08%
Inne	77	78,57%	0	0,00%	15	15,31%
Brak danych	31	6,81%	0	0,00%	16	3,52%
Razem	2889	72,92%	0	0,00%	244	6,16%

**LICZBA OBIEKTÓW W PODZIALE WG SPOSOBU UŻYTKOWANIA I FUNKCJI HISTORYCZNEJ ORAZ UDZIAŁ
PROCENTOWY W ZASOBIE ZABYTEKÓW DANEGO RODZAJU (FUNKCJI PIERWOTNEJ) W WOJEWÓDZTWIE
(OBJĘTYCH WERYFIKACJĄ W LATACH 2009-2015)**

Funkcja pierwotna	Użytkowane/niekolidujący		Użytkowane/kolidujący		Nieużytkowane	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Sakralne	450	90,18%	0	0,00%	21	4,21%
Obronne	24	60,00%	0	0,00%	10	25,00%
Zamki	14	63,64%	0	0,00%	8	36,36%
Użyteczności publicznej	126	89,36%	0	0,00%	6	4,26%
Rezydencjonalne	132	64,08%	0	0,00%	63	30,58%
Zieleń	181	93,78%	0	0,00%	4	2,07%
Folwarczne	180	57,88%	0	0,00%	50	16,08%
Gospodarcze	47	61,04%	0	0,00%	7	9,09%
Mieszkalne	1602	71,26%	0	0,00%	25	1,11%
Przemysłowe	37	45,12%	0	0,00%	19	23,17%
Cmentarze	33	62,26%	0	0,00%	13	24,53%
Inne	63	70,00%	0	0,00%	18	20,00%
Razem	2889	72,92%	0	0,00%	244	6,16%

dowana kilkoma czynnikami. Prywatni właściciele posiadają kilka nieruchomości, stąd nie wszystkie są użytkowane, a zakup obiektu zabytkowego traktują jako lokatę kapitału. Innym powodem nieużytkowania obiektu, np. w mniejszych miejscowościach, jest brak możliwości sprzedania nieruchomości dziedziczonej. Kolejnym, częstym powodem nieużytkowania obiektów jest emigracja zarobkowa.

W zasobach zabytków województwa lubuskiego nie występują w odniesieniu do stanu zachowania diametralne różnice tak ze względu na materiał wykonania, rodzaj własności, jak i sposób użytkowania. Występujące dysproporcje procentowe są niewielkie, choć jak to zostało zaprezentowane powyżej, można wyodrębnić kilka głównych przyczyn, powodów i czynników występowania zagrożeń zabytków, które wymagają jednak dalszych poszerzonych i wszechstronnych badań służb konserwatorskich.

2.

ANALIZA STANU ZACHOWANIA ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH WPISANYCH DO REJESTRU, TENDENCJE I KIERUNKI ZMIAN STANU ZACHOWANIA ZASOBU

A.

OBIEKTY O RÓŻNYM STANIE ZACHOWANIA, NIEZALICZONE DO GRUP WYODRĘBNIONYCH Z ZASOBU W TRAKCIE PROWADZONEJ WERYFIKACJI REJESTRU ZABYTEKÓW W LATACH 2009-2015

Województwo lubuskie cechuje się stosunkowo dużym procentem zabytków zachowanych w kategorii o różnym stanie zachowania, niezaliczonej do wyodrębnionych grup weryfikacyjnych. Najlepiej zachowanymi zabytkami na obszarze województwa są obiekty obronne (40 obiektów, czyli w skali województwa 100% jest w kategorii o różnym stanie zachowania). Następną grupę stanowi zieleń (186 obiektów jest w kategorii o różnym stanie zachowania, co w skali województwa stanowi 96,37% ogółu zasobu). W przypadku zieleni najgorzej wypadają miasto na prawach powiatu Gorzów Wielkopolski (w skali miasta w kategorii o różnym stanie zachowania jest 71,43% obiektów) oraz powiat słuwicki (w skali powiatu w kategorii o różnym stanie zachowania jest 75% obiektów). W Gorzowie Wielkopolskim m.in. nastąpiło wycinanie części drzew zabytkowej alei lipowej przy ul. Walczaka podczas poszerzania ulicy i budowy skrzyżowania. Pozostałe powiaty przewyższają dwa wymienione o kilka, kilkanaście procent. Kolejną grupą są zabytki sakralne (470 obiektów jest w kategorii o różnym stanie zachowania, co w skali województwa stanowi 94,19% ogółu zasobu). W tej grupie najgorzej wypadają miasto na prawach powiatu Go-

rzów Wielkopolski (w skali miasta w kategorii o różnym stanie zachowania jest 80% obiektów), powiaty ślubicki (w skali powiatu w kategorii o różnym stanie zachowania jest 85,71% obiektów) oraz strzelecko-drezdenecki (87,5%). Pozostałe powiaty przewyższają trzy wymienione o kilka procent. Ewentualne kilkuprocentowe dysproporcje w powyższych przykładach mogą być spowodowane brakiem środków finansowych na renowację obiektów zabytkowych.

Elementem różniącym powiaty jest gęstość występowania poszczególnych obiektów podzielonych według funkcji pierwotnych. W grupie najgorzej zachowanych zabytków na obszarze województwa znalazły się budynki przemysłowe (58 obiektów jest w kategorii o różnym stanie zachowania, co w skali województwa stanowi 70,73% ogółu zasobu) oraz budynki gospodarcze (57; 74,03%). Obiekty o wartościach ponadregionalnych oraz Pomniki Historii, a także wpisane na Listę światowego dziedzictwa UNESCO zachowały się w stanie niebudzącym zastrzeżeń. Na renowację i konserwację tych zabytków przeznaczają się dużo środków pieniężnych, gdyż są to najbardziej znaczące obiekty na terenie województwa. Obecnie władze wszystkich lubuskich miast dostrzegają potrzebę renowacji obiektów zabytkowych. Służą temu m.in. środki przekazywane z funduszy Unii Europejskiej oraz środki samorządowe (lokalne programy rewitalizacji miast). Najwięcej środków finansowych na ochronę zabytków w przypadku województwa lubuskiego przeznaczają miasta Zielona Góra i Gorzów Wielkopolski, co oczywiste. Pod względem zachowania zabytków w prawidłowym stanie nieznacznie przodują właśnie miasta na prawach powiatu – Zielona Góra i Gorzów Wielkopolski. W grupie liderów można wskazać również powiaty sulęciński i nowosolski. Niemniej rozmieszczenie zabytków zachowanych w kategorii o różnym stanie zachowania, niezaliczonych do wyodrębnionych grup weryfikacyjnych w województwie można uznać za jednolite i równomierne. Nie bez znaczenia pozostaje indywidualne podejście mieszkańców w kwestii dbałości o zabytki i ich stopień wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego.

Najlepiej zachowanymi zabytkami w podziale chronologicznym jest grupa obiektów, co do których nie podano datowania (389 obiektów, zatem w skali województwa 99,23% jest w kategorii o różnym stanie zachowania). Najgorzej w tej grupie wypadł powiat żarski (w skali powiatu 85,71% obiektów jest w kategorii o różnym stanie zachowania). W pozostałych powiatach wszystkie obiekty z tej grupy znalazły się w kategorii o różnym stanie zachowania. Kolejną grupą są zabytki z XX w. (302 obiekty, czyli w skali województwa 95,57% jest w kategorii o różnym stanie zachowania). W tej grupie zabytków najłabiej wypadają powiat ślubicki (w skali powiatu 66,67% obiektów jest w kategorii o różnym stanie zachowania), następnie miasto na prawach powiatu Gorzów Wielkopolski (w skali miasta 87,5% obiektów jest w kategorii o różnym stanie zachowania) oraz powiat świebodziński (w skali powiatu 87,5% obiektów jest w kategorii o różnym stanie zachowania). W przypadku powiatu ślubickiego na niższą notę w tej kategorii miał wpływ m.in. pałac w Radachowie, który jest obiektem zagrożonym. Pozostałe powiaty przewyższają trzy wymienione o kilka, kilkanaście procent. Następną grupą są obiekty pochodzące z połowy XIII do XV w. (200 obiektów, wobec tego w skali województwa 94,79% jest w kategorii o różnym stanie zachowania). W tej grupie zabytków najłabiej wypadają powiaty ślubicki (w skali powiatu 78,57% obiektów jest w kategorii o różnym stanie zachowania) oraz żarski (86,67%). Pozostałe powiaty przewyższają dwa wymienione o kilka,

**OBIEKTY NIEZALICZONE DO GRUP WERYFIKACYJNYCH W PODZIALE WG FUNKCJI PIERWOTNEJ I POWIATÓW
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Sakralne		Obronne		Użyteczności publicznej		Zamki		Rezydencjonalne		Zieleń	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Gorzów Wielkopolski	8	80,00%	1	100,00%	25	96,15%	0	0,00%	2	100,00%	5	71,43%
Gorzowski	30	100,00%	5	100,00%	2	66,67%	0	0,00%	7	77,78%	8	100,00%
Krośnieński	31	93,94%	2	100,00%	5	100,00%	2	100,00%	11	100,00%	23	100,00%
Międzyrzecki	31	91,18%	1	100,00%	14	93,33%	1	100,00%	10	66,67%	9	90,00%
Nowosolski	35	92,11%	2	100,00%	20	100,00%	4	100,00%	21	91,30%	30	96,77%
Słubicki	30	85,71%	1	100,00%	2	100,00%	0	0,00%	4	50,00%	3	75,00%
Strzelecko-drezdenecki	28	87,50%	5	100,00%	2	66,67%	0	0,00%	8	88,89%	7	87,50%
Sulęciński	37	94,87%	1	100,00%	1	100,00%	1	100,00%	12	92,31%	5	100,00%
Świebodziński	42	93,33%	4	100,00%	5	100,00%	2	100,00%	14	87,50%	12	100,00%
Wschowski	35	100,00%	1	100,00%	4	80,00%	0	0,00%	16	94,12%	14	100,00%
Zielona Góra	9	100,00%	2	100,00%	11	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	100,00%
Zielonogórski	49	98,00%	2	100,00%	14	100,00%	2	66,67%	30	96,77%	24	96,00%
Żagański	58	98,31%	6	100,00%	9	100,00%	3	75,00%	22	88,00%	29	100,00%
Żarski	47	94,00%	7	100,00%	17	77,27%	4	100,00%	23	85,19%	15	100,00%
Województwo	470	94,19%	40	100,00%	131	92,91%	19	86,36%	180	87,38%	186	96,37%

**ZABYTKI NIERUCHOME WPISANE DO REJESTRU NIEZALICZONE DO GRUP WERYFIKACYJNYCH
W PODZIALE WG MATERIAŁU/KONSTRUKCJI I POWIATÓW (OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Drewniane				Murowane				Ziemne	
	wieńcowa/inna		szkieletowe		ceglane		kamienne			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Gorzów Wielkopolski	0	0,00%	1	100,00%	396	98,02%	0	0,00%	0	0,00%
Gorzowski	0	0,00%	9	60,00%	45	86,54%	7	100,00%	2	100,00%
Krośnieński	2	50,00%	6	75,00%	219	92,80%	2	100,00%	0	0,00%
Międzyrzecki	0	0,00%	8	80,00%	218	75,96%	2	100,00%	0	0,00%
Nowosolski	6	60,00%	0	0,00%	498	88,77%	6	85,71%	1	100,00%
Słubicki	0	0,00%	2	28,57%	39	75,00%	1	100,00%	0	0,00%
Strzelecko-drezdenecki	0	0,00%	15	55,56%	62	80,52%	7	100,00%	0	0,00%
Sulęciński	2	100,00%	7	100,00%	53	94,64%	3	100,00%	0	0,00%
Świebodziński	9	69,23%	8	57,14%	185	85,25%	3	100,00%	0	0,00%
Wschowski	4	50,00%	0	0,00%	204	91,07%	6	100,00%	0	0,00%
Zielona Góra	0	0,00%	1	100,00%	312	97,50%	0	0,00%	0	0,00%
Zielonogórski	7	63,64%	18	81,82%	235	87,36%	6	100,00%	0	0,00%
Żagański	0	0,00%	0	0,00%	235	91,09%	18	100,00%	1	100,00%
Żarski	7	46,67%	4	44,44%	342	82,21%	15	100,00%	0	0,00%
Województwo	37	52,86%	79	62,70%	3043	88,74%	76	98,70%	4	100,00%

Folwarczne		Gospodarcze		Mieszkalne		Przemysłowe		Cmentarze		Inne		Razem w powiecie	
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
0	0,00%	7	70,00%	350	99,43%	3	100,00%	4	100,00%	2	100,00%	407	97,60%
7	77,78%	3	100,00%	5	55,56%	1	20,00%	5	100,00%	4	80,00%	77	83,70%
19	90,48%	1	25,00%	150	93,17%	3	50,00%	3	60,00%	5	100,00%	255	91,73%
25	83,33%	6	100,00%	133	69,27%	4	100,00%	5	100,00%	4	80,00%	243	76,42%
20	83,33%	8	72,73%	376	87,24%	18	85,71%	2	100,00%	7	87,50%	543	88,29%
0	0,00%	1	100,00%	2	28,57%	0	0,00%	3	100,00%	2	100,00%	48	70,59%
8	42,11%	3	60,00%	28	77,78%	0	0,00%	6	100,00%	2	100,00%	97	76,38%
1	100,00%	0	0,00%	9	100,00%	0	0,00%	4	100,00%	3	100,00%	74	96,10%
23	82,14%	0	0,00%	109	78,42%	1	100,00%	3	75,00%	5	100,00%	220	83,65%
26	83,87%	1	50,00%	121	90,98%	2	25,00%	2	100,00%	9	100,00%	231	89,88%
0	0,00%	7	100,00%	267	97,45%	13	100,00%	1	100,00%	4	80,00%	316	97,53%
47	77,05%	12	92,31%	99	83,90%	5	62,50%	1	33,33%	7	77,78%	292	86,65%
31	86,11%	2	50,00%	106	92,17%	2	66,67%	4	100,00%	17	94,44%	289	92,63%
32	68,09%	6	66,67%	221	81,25%	6	85,71%	4	80,00%	7	58,33%	389	81,55%
239	76,85%	57	74,03%	1976	87,90%	58	70,73%	47	88,68%	78	86,67%	3481	87,86%

Glinobitka		Ruda darniowa		Betonowe		Metalowe		Brak danych		Razem
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	398
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	64
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	229
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	50,00%	229
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	511
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	42
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	84
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	65
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	205
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	215
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	313
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	267
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	100,00%	256
1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	370
1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	8	88,89%	3248

**OBIEKTY NIEZALICZONE DO GRUP WERYFIKACYJNYCH W PODZIALE WG CHRONOLOGII I POWIATÓW
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Do poł. XIII w.		Poł. XIII–XV w.		XVI–XVIII w.		XIX w.		XX w.		Brak danych		Razem obiektów
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
Gorzów Wielkopolski	0	0,00%	2	100,00%	4	66,67%	52	94,55%	35	87,50%	314	100,00%	407
Gorzowski	0	0,00%	6	100,00%	22	75,86%	36	81,82%	13	100,00%	0	0,00%	77
Krośnieński	1	100,00%	9	100,00%	58	85,29%	108	90,76%	78	97,50%	1	100,00%	255
Międzyrzeczki	0	0,00%	5	100,00%	54	80,60%	158	72,15%	18	100,00%	8	100,00%	243
Nowosolski	2	100,00%	21	100,00%	219	88,31%	267	86,69%	33	94,29%	1	100,00%	543
Słubicki	2	100,00%	11	78,57%	17	68,00%	14	63,64%	2	66,67%	2	100,00%	48
Strzelecko-drezdenecki	1	100,00%	10	100,00%	30	75,00%	47	70,15%	5	100,00%	4	100,00%	97
Sulęciński	1	100,00%	8	100,00%	28	93,33%	31	96,88%	4	100,00%	2	100,00%	74
Świebodziński	2	100,00%	6	100,00%	56	67,47%	137	90,73%	14	87,50%	5	100,00%	220
Wschowski	0	0,00%	11	100,00%	88	89,80%	124	88,57%	6	100,00%	2	100,00%	231
Zielona Góra	0	0,00%	4	100,00%	68	94,44%	197	98,01%	45	100,00%	2	100,00%	316
Zielonogórski	0	0,00%	20	95,24%	90	83,33%	151	85,31%	14	100,00%	17	100,00%	292
Żagański	5	100,00%	48	97,96%	157	90,75%	53	91,38%	13	92,86%	13	100,00%	289
Żarski	4	100,00%	39	86,67%	166	75,80%	140	84,85%	22	95,65%	18	85,71%	389
Województwo	18	94,74%	200	94,79%	1057	83,49%	1515	86,18%	302	95,57%	389	99,23%	3481

kilkanaście procent. Cały zasób zabytków w tej kategorii jest mało zróżnicowany. Dysproporcja między grupami wynosi kilka procent. Trudno w tym przypadku określić główne różnice determinujące stan zachowania ze względu na czas ich powstania. W poszczególnych przedziałach czasowych odnaleźć można obiekty o różnej funkcji pierwotnej, różnym materiale wykonania i rodzaju własności. W przypadku zabytków z XX w. na właściwy stan zachowania może mieć wpływ m.in. stosunkowo młody wiek powstania obiektów.

Najlepiej zachowanymi zabytkami pod względem materiału/konstrukcji jest grupa obiektów ziemnych (4 obiekty, zatem w skali województwa 100% obiektów jest w kategorii o różnym stanie zachowania). Są to specyficzne zabytki cechujące województwo. Region lubuski słynie z posiadania na swoim terenie rozmaitych przykładów budownictwa obronnego. Unikatowe fortyfikacje ziemno-murowane w Kostrzynie nad Odrą czy obwarowania ziemno-wodne w zespole zamkowym w Miłakowie są świetnymi przykładami dla dalszych badań oraz dla popularyzacji zabytków. Pojedynczy obiekt zaszeregowany do kategorii glinobitka (1 obiekt zaszeregowany jest w kategorii o różnym stanie zachowania) to szopa znajdująca się w miejscowości Buczyny. Właściciele szopy na własnej posesji stworzyli prywatny skansen serbołużycki, który jest udostępniany turystom. Następną grupą są zabytki kamienne (76 obiektów, czyli w skali województwa 98,7% jest w kategorii o różnym stanie zachowania). W tej grupie zabytków najstąbiej wypada powiat nowosolski (w skali powiatu 85,71% obiektów jest w kategorii o różnym stanie zachowania). W pozostałych powiatach wszystkie obiekty wzniesione z tego materiału znalazły się w kategorii o różnym stanie zachowania. Są to m.in. kamienne kościoły i miejskie systemy obronne. Wartość kulturowa powyższych obiektów, jak i materiał, z którego

zostały wzniesione, sprawiły, że stan ich zachowania można w większości przypadków uznać za poprawny. Ostatnią grupą z dość dużą liczbą zabytków zachowanych w należytym stanie są obiekty ceglane (3043 obiekty, zatem w skali województwa 88,74% jest w kategorii o różnym stanie zachowania). Liderami pod względem zachowania w odpowiednim stanie zabytków w tej grupie są miasta na prawach powiatu Gorzów Wielkopolski (w skali miasta 98,02% obiektów jest w kategorii o różnym stanie zachowania) i Zielona Góra (97,5%). Kolejne miejsce zajmuje powiat sulęciński (w skali powiatu 94,64% obiektów jest w kategorii o różnym stanie zachowania). Powszechność użycia oraz trwałość materiału sprawiły, że architektura ceglana objęła zarówno sztukę sakralną, jak i świecką. Na ziemiach województwa lubuskiego ceglany budulec wykorzystywany był niemal w każdym rejonie i nurcie architektonicznym, począwszy od sakralnej architektury gotyckiej, której przykładem jest gubińska fara, skończywszy na modernistycznym kościele pw. Chrystusa Króla w Gorzowie Wielkopolskim z 1930 r.

Najlepiej zachowanymi zabytkami ze względu na rodzaj własności są obiekty znajdujące się we własności mieszanej (382 obiekty, czyli w skali województwa 96,71% jest w kategorii o różnym stanie zachowania). Następną grupą są obiekty inne (94; 95,92%) oraz grupa zabytków będących własnością kościołów i związków wyznaniowych (539; 94,23%). Wymienieni właściciele najlepiej zabezpieczają posiadane obiekty.

W kategorii obiektów, które utraciły wartości zabytkowe, obiekty będące własnością prywatną wypadły najźlepiej (453 obiekty, zatem w skali województwa 5,3% utraciło wartości). Powyższe zestawienie pokazuje, że ze względu na rodzaj własności najlepszymi grupami są właściciele: miesznani, z kategorii inne oraz kościoły i związki wyznaniowe. Pod względem obiektów zagrożonych czy obiektów o utraconych wartościach najgorzej wypadają właściciele państwowi oraz prywatni.

W kategorii zabytków podzielonych ze względu na rodzaj użytkowania w najlepszym stanie jest grupa obiektów będąca własnością kościołów i związków wyznaniowych (516 obiektów, czyli 90,21% w skali województwa jest użytkowanych) oraz grupa obiektów mieszanych (342; 86,58%). Na taki stan rzutować może to, że większość obiektów sakralnych województwa po II wojnie światowej została zagospodarowana i jest użytkowana. W przypadku obiektów mieszanych występuje kilku właścicieli, których współdziałanie we własności obliuguje poniekąd do partycypowania w prawidłowym użytkowaniu obiektu. Najmniej użytkowanych zabytków jest w grupie obiektów innych (15 obiektów, wobec tego 15,31% w skali województwa jest nieużytkowanych), następną grupą są obiekty prywatne (68; 15,01%) oraz grupa obiektów państwowych (18; 13,33%). Taki stan może być spowodowany m.in. dużymi kosztami utrzymania obiektu oraz brakiem znalezienia dla danego obiektu nowej formy użytkowej.

W kategorii zabytków podzielonych według funkcji pierwotnej najlepiej zachowana jest grupa obiektów zieleni (181 obiektów, czyli 93,78% w skali województwa jest użytkowanych), następnie grupa obiektów sakralnych (450; 90,18%) oraz grupa obiektów użyteczności publicznej (126; 89,36%). Na taki stan rzutować może to, że obiekty zieleni są zagospodarowywane i pełnią po części funkcje rekreacyjno-wypoczynkowe. Obiekty użyteczności publicznej (w większości przypadków są to szkoły, urzędy i szpitale) przejęły swoje pierwotne funkcje po zakończeniu II wojny światowej. W tej kategorii najmniej użytkowanych obiektów jest w grupie

zabytków przemysłowych (37 obiektów, wobec tego 45,12% w skali województwa jest użytkowanych) oraz grupie obiektów folwarcznych (180; 57,88%). Taki stan może być spowodowany m.in. nieprzystosowaniem obiektów do obecnych realiów społeczno-gospodarczych (obiekty przemysłowe i folwarczne mogą mieć za dużą kubaturę czy złe rozplanowanie wnętrz, aby nadal prowadzić w nich działalność gospodarczą).

Specyficzną sytuacją napotykaną podczas weryfikacji terenowej były samowolne przebudowy dokonywane z naruszeniem oryginalnej substancji zabytkowej. Obiekty w wyniku złe przeprowadzonych prac utraciły pierwotny wygląd i cechy stylowe. Dość dużym problemem był również stan zachowania zabytkowych cmentarzy. Na przykład część nagrobków znajdujących się na cmentarzach w Gębicach i Czarownicach była zdewastowana, a część przestała istnieć. Teren tych nekropolii pozostaje niezabezpieczony, a układ cmentarzy jest zatarty.

B. OBIEKTY ZALICZONE DO GRUP W TRAKCIE PROWADZONEJ WERYFIKACJI REJESTRU ZABYTEKÓW W LATACH 2009-2015

OBIEKTY SZCZEGÓLNIIE ZAGROŻONE, KTÓRE NIE UTRACIŁY WARTOŚCI ZABYTEKOWYCH

W województwie lubuskim odnotowano 80 obiektów zagrożonych, które nie utraciły wartości zabytkowych (co stanowi 2,02% obiektów w skali województwa). Najwięcej zabytków zagrożonych w ujęciu procentowym znajduje się w powiatach słubickim (19,12% obiektów w skali powiatu), następnie strzelecko-drezdeneckim (5,51%) oraz gorzowskim (3,26%). Spo-

OBIEKTY ZAGROŻONE W PODZIALE WG FUNKCJI PIERWOTNEJ I POWIATÓW (OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009-2015)

Powiat	Sakralne		Obronne		Użyteczności publicznej		Zamki		Rezydencjonalne		Zieleń	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Gorzów Wielkopolski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	14,29%
Gorzowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	1	11,11%	0	0,00%
Krośnieński	1	3,03%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Międzyrzecki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	6,67%	1	10,00%
Nowosolski	2	5,26%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	8,70%	0	0,00%
Słubicki	2	5,71%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4	50,00%	1	25,00%
Strzelecko-drezdenecki	1	3,13%	0	0,00%	1	33,33%	0	0,00%	1	11,11%	0	0,00%
Sulęciński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Świebodziński	1	2,22%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	12,50%	0	0,00%
Wschowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	5,88%	0	0,00%
Zielona Góra	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Zielonogórski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	33,33%	0	0,00%	0	0,00%
Żagański	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	25,00%	2	8,00%	0	0,00%
Żarski	0	0,00%	0	0,00%	1	4,55%	0	0,00%	1	3,70%	0	0,00%
Województwo	7	1,40%	0	0,00%	2	1,42%	3	13,64%	15	7,28%	3	1,55%

ro obiektów zagrożonych występuje również w powiatach żarskim (2,73%) oraz żagańskim (2,24%). Bez obiektów zagrożonych jest powiat sulciński. Liderami pod względem małej liczby zagrożonych obiektów są również miasta na prawach powiatu – Zielona Góra i Gorzów Wielkopolski. To dwa największe miasta województwa, gdzie dużo uwagi i środków kierowanych jest na ochronę obiektów zabytkowych. Być może presja opinii publicznej, jak i zamożność mieszkańców sprawiają, że w tych dwóch dużych miastach zagrożeń jest mniej. W mniejszych ośrodkach miejskich pomoc zewnętrzna, chociażby od władz samorządowych, jest proporcjonalnie mniejsza. Rozmieszczenie obiektów zagrożonych w pozostałych powiatach jest zbliżone do siebie i nie występuje w nich znaczące zróżnicowanie.

Najliczniejszą grupę zabytków zagrożonych, które nie utraciły wartości zabytkowych, stanowią zamki (3 obiekty, zatem 13,64% jest zagrożonych w skali województwa). Kolejną grupę według liczby zagrożeń stanowią obiekty z kategorii inne (7; 7,78%). Następną grupą są cmentarze (4; 7,55%) oraz obiekty rezydencjonalne (15; 7,28%). Są to grupy zabytków, w których procent występowania zagrożenia jest najwyższy. Może to być spowodowane m.in. tym, że zamki i obiekty rezydencjonalne to zabytki o dużej powierzchni i w związku z tym występują trudności w ich adaptacji do nowych potrzeb użytkowych. Renowacja takich obiektów wymaga zaangażowania dużych nakładów finansowych. W przypadku cmentarzy sytuacja wynikająca z ich zagrożenia może być spowodowana tym, że są to w dużej mierze cmentarze protestanckie i żydowskie, które wraz z przesiedleniem rodzimej ludności w 1945 r. przestały być użytkowane, przez co uległy degradacji. Pozytywną tendencją mogącą odmienić taki stan są przeprowadzane w ostatnim czasie akcje (wolontariuszy i lokalnej społeczności pod patronatem regionalnej telewizji TVP 3) mające na celu uporządkowanie i odrestaurowanie opuszczonych nekropolii. Akcje takie pokazują, że o miejsca spoczynku należy dbać niezależnie od narodowości osób tam pochowanych. Zabytki o wartościach ponadregionalnych oraz Pomniki

Folwarczne		Gospodarcze		Mieszkalne		Przemysłowe		Cmentarze		Inne		Razem w powiecie	
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
0	0,00%	1	10,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	0,48%
1	11,11%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	3,26%
0	0,00%	1	25,00%	1	0,62%	1	16,67%	2	40,00%	0	0,00%	6	2,16%
1	3,33%	0	0,00%	1	0,52%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4	1,26%
2	8,33%	0	0,00%	2	0,46%	0	0,00%	0	0,00%	1	12,50%	9	1,46%
3	75,00%	0	0,00%	3	42,86%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	13	19,12%
4	21,05%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	7	5,51%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
1	3,57%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	25,00%	0	0,00%	5	1,90%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	12,50%	0	0,00%	0	0,00%	2	0,78%
0	0,00%	0	0,00%	2	0,73%	0	0,00%	0	0,00%	1	20,00%	3	0,93%
1	1,64%	0	0,00%	3	2,54%	0	0,00%	0	0,00%	1	11,11%	6	1,78%
2	5,56%	1	25,00%	0	0,00%	1	33,33%	0	0,00%	0	0,00%	7	2,24%
5	10,64%	0	0,00%	1	0,37%	0	0,00%	1	20,00%	4	33,33%	13	2,73%
20	6,43%	3	3,90%	13	0,58%	3	3,66%	4	7,55%	7	7,78%	80	2,02%

Historii i obiekty wpisane na Listę światowego dziedzictwa UNESCO nie występują na liście obiektów zagrożonych.

Do powiatów województwa lubuskiego, w których jest najwięcej obiektów zagrożonych, zalicza się powiat słubicki. W kategorii zabytków klasyfikowanych według funkcji pierwotnej w powiecie słubickim najgorzej wypadają obiekty folwarczne (3 obiekty, wobec tego 75% jest zagrożonych w skali powiatu), kolejną grupą są zabytki rezydencjonalne (4; 50%) oraz obiekty mieszkalne (3; 42,86%). W powiecie słubickim ewidentnym przykładem występowania takich zagrożeń jest zespół pałacowo-folwarczny w Lubieniu, gdzie obiekty wchodzące w jego skład są zaniedbane i nieużytkowane. Podobna sytuacja ma miejsce w powiecie żarskim w grupie zabytków folwarcznych (5 obiektów, czyli 10,64 % jest zagrożonych w skali powiatu). Przykładem w tym wypadku jest pałac z budynkami folwarcznymi w zespole pałacowo-folwarcznym w Lipnie, gdzie większość obiektów znajduje się w złym stanie technicznym. W skali województwa w grupie obiektów folwarcznych zagrożonych jest 6,43% budynków, co przekłada się na 20 obiektów. Dużo zabytków zagrożonych można odnotować również pośród cmentarzy. W skali województwa zagrożonych jest 7,55% obiektów cmentarnych, czyli 4 nekropolie. I tak odpowiednio: w powiecie krośnieńskim – 2 obiekty, czyli w skali powiatu jest zagrożonych 40%; w powiecie świebodzińskim – 1 obiekt, zatem w skali powiatu jest zagrożonych 25% oraz w powiecie żarskim – 1 obiekt, wobec tego w skali powiatu jest zagrożonych 20%. Przykładem z powiatu świebodzińskiego jest cmentarz ewangelicki w miejscowości Staropole, który jest nieużytkowany i ulega dewastacji. Na tle wszystkich zabytków klasyfikowanych według ich funkcji pierwotnej najgorzej wypadają w kolejności: zamki, inne, cmentarze, obiekty rezydencjonalne i folwarczne. Wartości różnicujące poszczególne obszary w występowaniu obiektów zagrożonych są kilkuprocentowe. Przypuszczalnie w przypadku cmentarzy wiąże się to również z tym, że nekropolie zlokalizowane są na obrzeżach miejscowości, w miejscach mało wyeksponowanych, często porośniętych lasem.

Najliczniejszą grupę zabytków zagrożonych, które nie utraciły wartości zabytkowych, klasyfikowanych według czasu ich powstania, stanowią obiekty pochodzące z XVI–XVIII w. (40 obiektów, czyli w skali województwa 3,16% jest zagrożonych). W odniesieniu do zabytków z XVI–XVIII w. najgorzej wypada miasto na prawach powiatu Gorzów Wielkopolski (1 obiekt, zatem w skali miasta 16,67% jest zagrożonych), następnie powiat słubicki (4 obiekty, wobec tego w skali powiatu 16,00% jest zagrożonych). Przykładem zagrożonego budynku z powiatu słubickiego jest chałupa podcieniowa z Lisowa. Konstrukcja szkieletowa tego budynku w znacznym stopniu porażona jest szkodnikami biologicznymi, cegły są zwiertzałe, a elementy drewniane mocno skorodowane. Następną grupę zabytków zagrożonych, które nie utraciły wartości zabytkowych, stanowią obiekty z XIX w. (34 obiekty, czyli w skali województwa 1,93% jest zagrożonych); najgorzej w tej kategorii wypada powiat słubicki (7 obiektów, zatem w skali powiatu 31,82% jest zagrożonych). Kolejnym powiatem o największym stopniu zagrożenia zabytków pochodzących z XIX w. jest powiat strzelecko-drezdenecki (5; 7,46%). Przykładem zagrożonych budynków z powiatu strzelecko-drezdeneckiego są zabudowania folwarczne w Podlescu. Część budynków jest nieużytkowana i znajduje się w złym stanie technicznym. Pozostają niezabezpieczone i ulegają postępującej degradacji. W tych dwóch okre-

OBIEKTY ZAGROŻONE W PODZIALE WG CHRONOLOGII I POWIATÓW (OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)

Powiat	Do poł. XIII w.		Poł. XIII–XV w.		XVI–XVIII w.		XIX w.		XX w.		Brak danych		Razem obiektów
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
Gorzów Wielkopolski	0	0,00%	0	0,00%	1	16,67%	1	1,82%	0	0,00%	0	0,00%	2
Gorzowski	0	0,00%	0	0,00%	3	10,34%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3
Krośnieński	0	0,00%	0	0,00%	5	7,35%	1	0,84%	0	0,00%	0	0,00%	6
Międzyrzecki	0	0,00%	0	0,00%	1	1,49%	3	1,37%	0	0,00%	0	0,00%	4
Nowosolski	0	0,00%	0	0,00%	4	1,61%	4	1,30%	1	2,86%	0	0,00%	9
Słubicki	0	0,00%	1	7,14%	4	16,00%	7	31,82%	1	33,33%	0	0,00%	13
Strzelecko-drezdenecki	0	0,00%	0	0,00%	2	5,00%	5	7,46%	0	0,00%	0	0,00%	7
Sulęciński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Świebodziński	0	0,00%	0	0,00%	3	3,61%	2	1,32%	0	0,00%	0	0,00%	5
Wschowski	0	0,00%	0	0,00%	1	1,02%	1	0,71%	0	0,00%	0	0,00%	2
Zielona Góra	0	0,00%	0	0,00%	2	2,78%	1	0,50%	0	0,00%	0	0,00%	3
Zielonogórski	0	0,00%	0	0,00%	3	2,78%	3	1,69%	0	0,00%	0	0,00%	6
Żagański	0	0,00%	0	0,00%	3	1,73%	3	5,17%	1	7,14%	0	0,00%	7
Żarski	0	0,00%	0	0,00%	8	3,65%	3	1,82%	1	4,35%	1	4,76%	13
Województwo	0	0,00%	1	0,47%	40	3,16%	34	1,93%	4	1,27%	1	0,26%	80

sach występuje procentowo najwięcej zagrożonych zabytków w skali województwa. W pozostałych okresach procent obiektów zagrożonych jest zbliżony i nie występuje w nich znaczące zróżnicowanie.

Najliczniejszą grupę zabytków zagrożonych, które nie utraciły wartości zabytkowych, w podziale ze względu na materiał/konstrukcję stanowią obiekty drewniane o konstrukcji szkieletowej (9 obiektów, czyli w skali województwa 7,14% jest zagrożonych). Najgorzej pod tym względem wypada powiat słubicki (3 obiekty, zatem w skali powiatu 42,86% jest zagrożonych), następnie powiat krośnieński (2; 25%). Przykładem zagrożonego obiektu z powiatu krośnieńskiego jest budynek gospodarczy w miejscowości Polanowice. Ściany budynku są mocno zawilgocone i porażone grzybem. Widoczne są również spękania i ubytki w warstwie tynku. Konstrukcja szkieletowa zachowała się w bardzo złym stanie technicznym. Następną grupę zabytków zagrożonych, które nie utraciły wartości zabytkowych, stanowią obiekty drewniane o konstrukcji wieńcowej/innej (2 obiekty, wobec tego w skali województwa 2,86% jest zagrożonych). Najgorzej pod tym względem wypada powiat wschowski (1 obiekt, czyli w skali powiatu 12,50% jest zagrożonych), następnie powiat zielonogórski (1; 9,09%). Przykładem zagrożonego obiektu z powiatu wschowskiego jest wiatrak koźlak w miejscowości Tylewice. Stan techniczny budynku jest zły. Obiekt ma duże ubytki w pokryciu dachowym, skorodowana jest konstrukcja dachowa oraz brakuje skrzydeł. Zabytek jest niezabezpieczony. W tych dwóch grupach, klasyfikowanych ze względu na materiały, występuje procentowo najwięcej zagrożonych zabytków w skali województwa. Materiał drewniany narażony jest w największym stopniu na destrukcję przy braku odpowiednich prac remontowych. Wiatraki drewniane, które przestały pełnić pierwotne funkcje, są najlepszymi przykładami obrazującymi ten stan. Tylko

**OBIEKTY ZAGROŻONE W PODZIALE WG MATERIAŁU/KONSTRUKCJI I POWIATÓW
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Drewniane				Murowane				Ziemne	
	wieńcowa/inna		szkieletowe		cegłane		kamienne		liczba	procent
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent		
Gorzów Wielkopolski	0	0,00%	0	0,00%	1	0,25%	0	0,00%	0	0,00%
Gorzowski	0	0,00%	0	0,00%	3	5,77%	0	0,00%	0	0,00%
Krośniński	0	0,00%	2	25,00%	2	0,85%	0	0,00%	0	0,00%
Międzyrzeczki	0	0,00%	1	10,00%	2	0,70%	0	0,00%	0	0,00%
Nowosolski	0	0,00%	0	0,00%	9	1,60%	0	0,00%	0	0,00%
Słubicki	0	0,00%	3	42,86%	9	17,31%	0	0,00%	0	0,00%
Strzelecko-drezdenecki	0	0,00%	1	3,70%	6	7,79%	0	0,00%	0	0,00%
Sulęciński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Świebodziński	0	0,00%	0	0,00%	4	1,84%	0	0,00%	0	0,00%
Wschowski	1	12,50%	0	0,00%	1	0,45%	0	0,00%	0	0,00%
Zielona Góra	0	0,00%	0	0,00%	3	0,94%	0	0,00%	0	0,00%
Zielonogórski	1	9,09%	2	9,09%	3	1,12%	0	0,00%	0	0,00%
Żagański	0	0,00%	0	0,00%	7	2,71%	0	0,00%	0	0,00%
Żarski	0	0,00%	0	0,00%	12	2,88%	0	0,00%	0	0,00%
Województwo	2	2,86%	9	7,14%	62	1,81%	0	0,00%	0	0,00%

od właścicieli i ich roztropności zależy, czy zabytki zachowane zostaną dla przyszłych pokoleń w stanie niezagrożonym. Ostatnią, najliczniejszą grupę obiektów zagrożonych, które nie utraciły wartości zabytkowych, stanowią objekty ceglane (62 objekty, czyli 1,81% jest zagrożonych w skali województwa). W pozostałych prezentowanych grupach podzielonych ze względu na materiał nie odnotowano obiektów zagrożonych.

W klasyfikacji ze względu na rodzaj własności najczęściej obiektów zagrożonych, które nie utraciły wartości zabytkowych, należy do kategorii państwowe (8 obiektów, zatem w skali województwa 5,93% jest zagrożonych) oraz prywatne (25; 5,52%). Przyczynami takiego stanu może być m.in. brak funduszy finansowych u osób prywatnych będących właścicielami obiektów zabytkowych. Natomiast w przypadku obiektów państwowych sytuacja może być spowodowana np. mnogością obowiązków, które spoczywają na organach państwowych, stąd brak należytego nadzoru nad budynkami zabytkowymi. Pod względem użytkowania niekolidującego najszabszym zespołem jest grupa obiektów należących do właścicieli prywatnych (4 objekty zagrożone w skali województwa) oraz mieszanych i samorządowych (po 2 objekty). Pod względem obiektów nieużytkowanych najszabszym zespołem jest grupa obiektów należących do właścicieli prywatnych (21 obiektów zagrożonych w skali województwa), następnie grupa obiektów samorządowych (18) oraz grupa obiektów będących własnością kościołów i związków wyznaniowych (10). W tym zestawieniu przodują również prywatni właściciele obiektów zabytkowych. Kolejną grupą są właściciele samorządowi oraz kościoły i związki wyznaniowe. Pod względem funkcji pierwotnej (zabytków użytkowanych w sposób niekolidujący) najszabszym zespołem jest grupa obiektów mieszkalnych (4 objekty zagrożone w skali województwa). Pod względem funkcji pierwotnej (zabytków nieużytkowanych) najszabszym zespołem jest grupa obiektów folwarcznych (19 obiektów zagrożonych w skali województwa) oraz rezydencjonalnych (14). Wyłumacze-

Glinobitka		Ruda darniowa		Betonowe		Metalowe		Brak danych		Razem
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	9
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	12
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	7
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	6
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	7
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	12
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	73

niem takiego stanu może być fakt, że np. część obiektów rezydencjonalnych w stanie zagrożenia znajduje się od czasów II wojny światowej bądź ich stan jest efektem zaniedbań i celowych zniszczeń już po jej zakończeniu. Jednak to brak użytkownika jest głównym zagrożeniem dla każdego zabytku. Brak pieczy nad własnym mieniem, rezygnowanie z podstawowych prac zabezpieczających przyczynia się do nieodwracalnej degradacji obiektu.

Biorąc pod uwagę funkcję pierwotną, główną przyczynę zagrożeń dla obiektów, które nie utraciły wartości zabytkowych, stanowi zużycie materiału/konstrukcji (65 obiektów zagrożonych w skali województwa). W tej kategorii najliczniejsza jest grupa obiektów folwarcznych (19 obiektów zagrożonych w skali województwa), następnie rezydencjonalnych (13) oraz mieszkalnych (11). Następną w kolejności przyczynę zagrożeń dla zabytków stanowi brak użytkownika (39 obiektów zagrożonych w skali województwa). W tej kategorii najliczniejsza jest grupa obiektów folwarcznych (13 obiektów zagrożonych w skali województwa), następnie mieszkalnych (6). Trzecią w kolejności przyczynę zagrożeń dla zabytków stanowi brak zabezpieczenia/prac konserwatorskich (36 obiektów zagrożonych w skali województwa). W tej kategorii najliczniejsza jest grupa obiektów folwarcznych (12 obiektów zagrożonych w skali województwa), następnie rezydencjonalnych (9). Pozostałe przyczyny zagrożeń są już znacznie mniej liczne od ww. W kategoriach zagrożeń inwestycyjnych otoczenia, nieuregulowanego stanu prawnego bądź zagrożenia inwestycyjnego obiektu nie stwierdzono żadnego przypadku obiektu zagrożonego.

Biorąc pod uwagę materiał/konstrukcję, główną przyczynę zagrożeń dla zabytków stanowi zużycie materiału/konstrukcji (65 obiektów zagrożonych w skali województwa). W tej kategorii najliczniejsza jest grupa obiektów murowanych – ceglanych (54 obiekty zagrożone w skali województwa), następnie drewnianych – szkieletowych (9). Następną w kolejno-

ści przyczynę zagrożeń dla zabytków stanowi brak użytkownika (37 obiektów zagrożonych w skali województwa). W tej kategorii najliczniejsza jest grupa obiektów murowanych – ceglanych (35 obiektów zagrożonych w skali województwa), następnie kamiennych (2). Trzecią w kolejności przyczynę zagrożeń dla zabytków stanowi brak zabezpieczenia/prac konserwatorskich (33 obiekty zagrożone w skali województwa). W tej kategorii najliczniejsza jest grupa obiektów murowanych – ceglanych (28 obiektów zagrożonych w skali województwa), następnie drewnianych – szkieletowych (4). Pozostałe przyczyny zagrożeń są już znacznie mniej liczne od ww. W kategoriach zagrożeń inwestycyjnych otoczenia, inne, nieuregulowanego stanu prawnego czy zagrożenia inwestycyjnego obiektu nie stwierdzono żadnego przypadku obiektu zagrożonego.

Biorąc pod uwagę rodzaj własności, główną przyczynę zagrożeń dla zabytków stanowi zużycie materiału/konstrukcji (65 obiektów zagrożonych w skali województwa). W tej kategorii najliczniejsza jest grupa obiektów będących własnością prywatną (23 obiekty zagrożone w skali województwa), następnie samorządową (17). Następną w kolejności przyczynę zagrożeń dla zabytków stanowi brak użytkownika (39 obiektów zagrożonych w skali województwa). W tej kategorii najliczniejsza jest grupa obiektów będących własnością prywatną (13 obiektów zagrożonych w skali województwa), następnie samorządową (11). Trzecią w kolejności przyczynę zagrożeń dla zabytków stanowi brak zabezpieczenia/prac konserwatorskich (36 obiektów zagrożonych w skali województwa). W tej kategorii najliczniejsza jest grupa obiektów prywatnych (11 obiektów zagrożonych w skali województwa), następnie kościołów i związków wyznaniowych (7). Pozostałe przyczyny zagrożeń są już znacznie mniej liczne od ww. W kategoriach zagrożeń inwestycyjnych otoczenia, nieuregulowanego stanu prawnego czy zagrożenia inwestycyjnego obiektu nie stwierdzono żadnego przypadku obiektu zagrożonego w skali województwa.

Warunkiem przetrwania zasobu zabytkowego jest zapewnienie mu realnej funkcji użytkowej. Obiekt nieużytkowany niszczy się niezwykle szybko. Zatarłe zostają wartości dawności i autentyczności zabytku, zniszczeniu ulega jego powiązanie z przeszłością. Również nieodpowiednie remonty powodują, że wartości obiektu zostają zamazane, przekształcone lub zniszczone, na rzecz chwilowej korzyści i potrzeby przywrócenia nowości. Istotne jest, aby współczesna funkcja była dostosowana do konkretnego zabytku. Podstawą działania np. w przypadku budynków przemysłowych bądź folwarcznych jest przedłużenie życia tym obiektom, odpowiednia ich adaptacja z uwzględnieniem niematerialnych wartości, zamiast budowanie nowych. Prezentowane obiekty zagrożone zachowały szereg materialnych i niematerialnych wartości zabytkowych. Obiekty podzielone ze względu na datowanie odzwierciedlają swoją prawdziwość, a więc ich stan ukazuje pierwotną postać z czasów powstania i jego historię. W przypadku funkcji pierwotnych – zachowane zostały kontekst i środowisko obiektu oraz fakt, że lokalna społeczność identyfikuje się z danym zabytkiem. Biorąc pod uwagę podział ze względu na materiał (pomimo dużej liczby zagrożeń występujących w przypadku obiektów drewnianych) wiele zabytków zachowało swoją autentyczną substancję. Omawiane obiekty pomimo ukazanych różnorodnych zagrożeń zachowały wygląd i cechy stylowe opisane w decyzji rejestru zabytków.

Przykładem występowania kilku budynków zagrożonych w niedużej miejscowości jest zespół pałacowy w Studzieńcu. Część obiektów wchodząca w jego skład jest nieogrzewana i nieużytkowana, przez co popada w ruinę. Najgorzej prezentuje się budynek pałacu, który znajduje się w bardzo złym stanie technicznym. Budynek częściowo ma zarwane stropy, mury pozbawione są tynków, uszkodzona jest konstrukcja dachowa. Zniszczeniu uległy fragmenty ścian, a istniejące są silnie zawilgocone. Pałac pozbawiony jest stolarki drzwiowej i okiennej. Obiekt grozi zawaleniem. Należy przeprowadzić ponowną inwentaryzację wszystkich budynków znajdujących się w tym zespole, ocenić ich stan zachowania oraz zobligować prawnego właściciela do podjęcia niezbędnych prac zabezpieczających.

OBIEKTY, KTÓRE UTRACIŁY LUB NIGDY NIE POSIADAŁY WARTOŚCI ZABYTKOWYCH

W województwie lubuskim odnotowano 44 obiekty, które utraciły wartości zabytkowe (co w skali województwa stanowi 1,11% obiektów). Najwięcej obiektów zagrożonych w ujęciu procentowym znajduje się w powiatach strzelecko-drezdeneckim (3,94% w skali powiatu), gorzowskim (3,26%) oraz zielonogórskim (2,67%). Najlepiej w kategorii obiektów, które utraciły wartości zabytkowe, prezentują się powiaty słubicki, sulęciński, świebodziński oraz żagański. Najliczniejszą grupę zabytków, które utraciły wartości zabytkowe, stanowią obiekty folwarczne (13 obiektów, wobec tego w skali województwa 4,18% obiektów utraciło wartości zabytkowe). W kategorii obiektów folwarcznych najgorzej wypada powiat strzelecko-drezdenecki (w skali powiatu 15,79% obiektów utraciło wartości zabytkowe), następnie powiaty krośnieński (9,52%) oraz zielonogórski (8,2%). Kolejną grupę według liczby obiektów, które utraciły wartości zabytkowe, stanowią obiekty użyteczności publicznej (3 obiekty, czyli w skali województwa 2,13% utraciło wartości zabytkowe). W kategorii obiektów użyteczności publicznej najgorzej wypada powiat wschowski (w skali powiatu 20% obiektów utraciło wartości zabytkowe). Następną grupą są obiekty rezydencjonalne (4 obiekty, zatem w skali województwa 1,94% obiektów utraciło wartości zabytkowe). W kategorii obiektów rezydencjonalnych najgorzej wypada powiat międzyrzecki (w skali powiatu 13,33% obiektów utraciło wartości zabytkowe). Są to kategorie obiektów zabytkowych, w których procent utraty wartości zabytkowych jest najwyższy. Może to być spowodowane m.in. tym, że obiekty folwarczne bądź rezydencjonalne nie zostały zaadaptowane do nowych potrzeb użytkowych. Renowacja takich budynków wymaga zaangażowania dużych nakładów finansowych. Obiektem użyteczności publicznej, który utracił wartości zabytkowe uzasadniające wpis do rejestru zabytków z powodu gruntownej przebudowy, jest budynek szkoły w miejscowości Gola. Wśród zamków, obiektów obronnych, gospodarczych, innych i cmentarzy nie odnotowano utraty wartości zabytkowych. Na liście obiektów o utraconych wartościach zabytkowych nie ma także budynków o wartościach ponadregionalnych oraz Pomników Historii i wpisanych na Listę światowego dziedzictwa UNESCO. Rozmieszczenie obiektów, które utraciły wartości zabytkowe, w pozostałych powiatach jest zbliżone do siebie i nie występuje w nich znaczące zróżnicowanie.

**OBIEKTY, KTÓRE UTRACIŁY WARTOŚCI ZABYTKOWE W PODZIALE WG FUNKCJI PIERWOTNEJ I POWIATÓW
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Sakralne		Obronne		Użyteczności publicznej		Zamki		Rezydencjonalne		Zieleń	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Gorzów Wielkopolski	2	20,00%	0	0,00%	1	3,85%	0	0,00%	0	0,00%	1	14,29%
Gorzowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Krośnieński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Międzyrzecki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	13,33%	0	0,00%
Nowosolski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Słubicki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Strzelecko-Drezdenecki	1	3,13%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	12,50%
Sulęciński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Świebodziński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Wschowski	0	0,00%	0	0,00%	1	20,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Zielona Góra	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Zielonogórski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Żagański	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Żarski	0	0,00%	0	0,00%	1	4,55%	0	0,00%	2	7,41%	0	0,00%
Województwo	3	0,60%	0	0,00%	3	2,13%	0	0,00%	4	1,94%	2	1,04%

Biorąc pod uwagę funkcję pierwotną, najliczniejszą grupę budynków, które utraciły wartości zabytkowe, stanowią obiekty folwarczne (w skali województwa 4,18% obiektów utraciło wartości zabytkowe). W tej grupie najwięcej obiektów o utraconych wartościach zabytkowych znajduje się w powiatach strzelecko-drezdeneckim (3 obiekty folwarczne, co w skali powiatu stanowi 15,79% obiektów), krośnieńskim (2; 9,52%) oraz zielonogórskim (5; 8,2%). Przykładem takiego obiektu jest spichlerz dworski w Kotowicach w powiecie zielonogórskim. Z informacji uzyskanych podczas wizji lokalnej wynika, że obiekt uległ zawaleniu w 2010 r. W chwili obecnej z budynku zachowany jest tylko niewielki fragment ścian.

Kolejną liczną grupę budynków, które utraciły wartości zabytkowe (według ich funkcji pierwotnej), stanowią obiekty mieszkalne (w skali województwa 0,8% obiektów utraciło wartości zabytkowe). W tej grupie najwięcej obiektów o utraconych wartościach zabytkowych znajduje się w powiatach gorzowskim (3 obiekty mieszkalne, co w skali powiatu stanowi 33,33% obiektów), zielonogórskim (3; 2,54%) oraz nowosolskim (5; 1,16%). Przykładem takiego obiektu jest budynek mieszkalny przy ul. Gorzowskiej 32 w Białczu w powiecie gorzowskim. Dom został gruntownie przebudowany – wykuto nowe otwory okienne i drzwiowe, założono ocieplenie, otynkowano, wymieniono pokrycie dachowe.

Ostatnią liczną grupę budynków, które utraciły wartości zabytkowe (według ich funkcji pierwotnej), stanowią obiekty rezydencjonalne (w skali województwa 1,94% obiektów utraciło wartości zabytkowe). Przyczyną takiego stanu może być mała świadomość właścicieli zabytków przystępujących do remontów swoich obiektów. Ich niewiedza powoduje, że w wyniku źle przeprowadzonych prac remontowych obiekty tracą wartości zabytkowe. Po modernizacjach budynki te nieodwracalnie tracą swoje proporcje, kontekst historyczny lub cechy stylowe, dla których zostały objęte ochroną konserwatorską. Częstym zjawiskiem jest/był brak

Folwarczne		Gospodarcze		Mieszkalne		Przemysłowe		Cmentarze		Inne		Razem w powiecie	
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
0	0,00%	0	0,00%	2	0,57%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	6	1,44%
0	0,00%	0	0,00%	3	33,33%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	3,26%
2	9,52%	0	0,00%	2	1,24%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4	1,44%
1	3,33%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	0,94%
1	4,17%	0	0,00%	5	1,16%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	6	0,98%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
3	15,79%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5	3,94%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,39%
0	0,00%	0	0,00%	2	0,73%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	0,62%
5	8,20%	0	0,00%	3	2,54%	1	12,50%	0	0,00%	0	0,00%	9	2,67%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
1	2,13%	0	0,00%	1	0,37%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5	1,05%
13	4,18%	0	0,00%	18	0,80%	1	1,22%	0	0,00%	0	0,00%	44	1,11%

poszanowania przez ludność przesiedloną na te tereny po II wojnie światowej spuścizny po dawnych mieszkańcach tego regionu. W tych trzech grupach występuje procentowo najwięcej zabytków, które utraciły wartości zabytkowe w skali województwa. W pozostałych procent obiektów zagrożonych jest zbliżony do siebie i nie występuje w nich znaczące zróżnicowanie. Natomiast w kategorii obiektów obronnych, zamków, innych, gospodarczych i cmentarzy nie odnotowano obiektów, które utraciły wartości zabytkowe.

Biorąc pod uwagę czas powstania obiektów, do najliczniejszej grupy budynków, które utraciły wartości zabytkowe należy zaliczyć obiekty z okresu od XVI do XVIII w. (17 obiektów, które utraciły wartości zabytkowe, co w skali województwa wynosi 1,34%). W tej grupie najwięcej obiektów o utraconych wartościach zabytkowych znalazło się w powiatach zielonogórskim (6 obiektów z okresu od XVI do XVIII w., co stanowi 5,56% w skali powiatu) oraz nowosolskim (4; 1,61%). Przykładem takiego obiektu jest stodoła nr I w zespole folwarcznym przy ul. Gołaszyn 12 w Nowym Miasteczku w powiecie nowosolskim. Budynek stodoły znajduje się w stanie ruiny. Zachowane mury obwodowe w poziomie parteru pozbawione są zadaszania oraz stolarki okiennej i drzwiowej, mają widoczne liczne spękania, a wewnątrz budynku i koronę murów porastają krzewy i trawa.

Kolejną liczną grupę budynków, które utraciły wartości zabytkowe (podzielonych ze względu na czas ich powstania), stanowią obiekty z XIX w. (23 obiekty, które utraciły wartości zabytkowe, co w skali województwa równa się 1,31%). W tej grupie najwięcej obiektów o utraconych wartościach zabytkowych znalazło się w powiatach strzelecko-drezdeneckim (4 obiekty z XIX w., co w skali powiatu stanowi 5,97%) oraz gorzowskim (3; 6,82%).

Ostatnią liczną grupę budynków, które utraciły wartości zabytkowe (podzielonych ze względu na czas ich powstania), stanowią obiekty z XX w. (4 obiekty, które utraciły wartości

**OBIEKTY, KTÓRE UTRACIŁY WARTOŚCI ZABYTEKOWE W PODZIALE WG CHRONOLOGII I POWIATÓW
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Do poł. XIII w.		Poł. XIII–XV w.		XVI–XVIII w.		XIX w.		XX w.		Brak danych		Razem obiektów
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	
Gorzów Wielkopolski	0	0,00%	0	0,00%	1	16,67%	1	1,82%	4	10,00%	0	0,00%	6
Gorzowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	6,82%	0	0,00%	0	0,00%	3
Krośnieński	0	0,00%	0	0,00%	1	1,47%	3	2,52%	0	0,00%	0	0,00%	4
Międzyrzecki	0	0,00%	0	0,00%	1	1,49%	2	0,91%	0	0,00%	0	0,00%	3
Nowosolski	0	0,00%	0	0,00%	4	1,61%	2	0,65%	0	0,00%	0	0,00%	6
Stubiński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Strzelecko-drezdenecki	0	0,00%	0	0,00%	1	2,50%	4	5,97%	0	0,00%	0	0,00%	5
Sulęciński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Świebodziński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Wschowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,71%	0	0,00%	0	0,00%	1
Zielona Góra	0	0,00%	0	0,00%	1	1,39%	1	0,50%	0	0,00%	0	0,00%	2
Zielonogórski	0	0,00%	0	0,00%	6	5,56%	3	1,69%	0	0,00%	0	0,00%	9
Żagański	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Żarski	0	0,00%	0	0,00%	2	0,91%	3	1,82%	0	0,00%	0	0,00%	5
Województwo	0	0,00%	0	0,00%	17	1,34%	23	1,31%	4	1,27%	0	0,00%	44

**OBIEKTY, KTÓRE UTRACIŁY WARTOŚCI ZABYTEKOWE W PODZIALE WG MATERIAŁU/KONSTRUKCJI I POWIATÓW
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Drewniane				Murowane				Ziemne	
	wieńcowa/inna		szkieletowe		cegłane		kamienne			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Gorzów Wielkopolski	0	0,00%	0	0,00%	5	1,24%	0	0,00%	0	0,00%
Gorzowski	0	0,00%	2	13,33%	1	1,92%	0	0,00%	0	0,00%
Krośnieński	0	0,00%	0	0,00%	4	1,69%	0	0,00%	0	0,00%
Międzyrzecki	0	0,00%	1	10,00%	2	0,70%	0	0,00%	0	0,00%
Nowosolski	0	0,00%	0	0,00%	6	1,07%	0	0,00%	0	0,00%
Stubiński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Strzelecko-drezdenecki	0	0,00%	3	11,11%	1	1,30%	0	0,00%	0	0,00%
Sulęciński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Świebodziński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Wschowski	0	0,00%	0	0,00%	1	0,45%	0	0,00%	0	0,00%
Zielona Góra	0	0,00%	0	0,00%	2	0,63%	0	0,00%	0	0,00%
Zielonogórski	0	0,00%	0	0,00%	9	3,35%	0	0,00%	0	0,00%
Żagański	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Żarski	0	0,00%	0	0,00%	5	1,20%	0	0,00%	0	0,00%
Województwo	0	0,00%	6	4,76%	36	1,05%	0	0,00%	0	0,00%

zabytkowe, co w skali województwa wynosi 1,27%). Najwięcej obiektów o utraconych wartościach zabytkowych znalazło się w mieście na prawach powiatu Gorzowie Wielkopolskim (4 obiekty z XX w., co w skali miasta stanowi 10,00%). Przykładem obiektów, które utraciły wartości zabytkowe, z okresu XX w. są budynki w Zespole Szpitala Dziecięcego przy ul. Walczaka 16 w Gorzowie Wielkopolskim. Wykonane prace budowlane przy obiektach należących do Zespołu Szpitala Dziecięcego doprowadziły do usunięcia wielu fragmentów ścian, stropów oraz pokrycia dachowego. Zmieniono wielkości i rozstaw okien, powiększono powierzchnię obiektów o nowe pomieszczenia, wykonano współczesną elewację. Usunięto stolarkę drzwiową i okienną. Powyższy przykład ukazuje źle przeprowadzone prace remontowe przy obiektach zabytkowych. Natomiast w pozostałych kategoriach obiektów z okresu do połowy XIII w. – brak danych, a z połowy XIII do XV w. nie odnotowano budynków, które utraciły wartości zabytkowe.

Biorąc pod uwagę materiał/konstrukcję, z którego obiekty zostały wzniesione, do najliczniejszej grupy budynków, które utraciły wartości zabytkowe, należy zaliczyć obiekty drewniane o konstrukcji szkieletowej (6 obiektów, które utraciły wartości zabytkowe, co w skali województwa wynosi 4,76%). W tej grupie najwięcej obiektów o utraconych wartościach zabytkowych znalazło się w powiatach gorzowskim (2 obiekty, co w skali powiatu stanowi 13,33%), strzelecko-drezdeneckim (3; 11,11%) oraz międzyrzeckim (1; 10%). Przykładem takiego obiektu jest kościół pw. św. Jana Chrzciciela w miejscowości Zwierzyn w powiecie strzelecko-drezdeneckim. W latach 1990–1995 kościół został rozebrany i przebudowany na murowany, na skutek czego utracił wartości zabytkowe.

Kolejną najliczniejszą grupę budynków, które utraciły wartości zabytkowe (podzielonych ze względu na materiał/konstrukcję, z którego zostały wzniesione), stanowią obiekty murowane – ceglane (36 obiektów, które utraciły wartości zabytkowe, co w skali województwa równa się 1,05%). W tej grupie najwięcej obiektów o utraconych wartościach zabytkowych znalazło

Glinobitka		Ruda darniowa		Betonowe		Metalowe		Brak danych		Razem
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	6
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	9
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	42

się w powiatach zielonogórskim (9 obiektów, co w skali powiatu wynosi 3,35%) oraz nowosolskim (6; 1,07%). Przykładem takiego obiektu jest stajnia dworska w Nietkowicach w powiecie zielonogórskim. Stajnię na początku lat 90. XX w. przebudowano na garaże użytkowane przez mieszkańców. W obiekcie zmieniono wielkości i rozstaw okien, wykonano współczesną elewację, zmieniono konstrukcję i pokrycie dachowe. Dokonano nowego podziału wnętrza. Powyższe przykłady stanowią potwierdzenie nieodpowiedniej renowacji obiektów zabytkowych. Natomiast w pozostałych kategoriach obiektów podzielonych ze względu na materiał/konstrukcję, z którego zostały wzniesione, nie odnotowano budynków, które utraciły wartości zabytkowe.

Biorąc pod uwagę rodzaj własności, do najliczniejszej grupy budynków, które utraciły wartości zabytkowe, należy zaliczyć obiekty będące własnością prywatną (24 obiekty, co w skali województwa równa się 5,3%). Kolejną najliczniejszą grupą budynków, które utraciły wartości zabytkowe (podzielonych ze względu na rodzaj własności), są obiekty będące własnością samorządu (10; 0,54%). Są to dwie grupy właścicieli, w których odnotowano najwięcej obiektów o utraconych wartościach zabytkowych. Powodem takiego stanu u właścicieli prywatnych może być m.in. brak fachowej wiedzy w zarządzaniu i gospodarowaniu obiektem zabytkowym. W pozostałych grupach właścicieli odnotowano już znacznie mniejszą liczbę obiektów o utraconych wartościach zabytkowych, a w przypadku właścicieli z kategorii inne nie stwierdzono żadnego przypadku obiektu o utraconych wartościach zabytkowych.

Biorąc pod uwagę użytkowanie niekolidujące, do najliczniejszej grupy budynków, które utraciły wartości zabytkowe, należy zaliczyć obiekty będące własnością prywatną (wartości zabytkowe utraciło 21 obiektów w województwie) oraz samorządowe (5).

Biorąc pod uwagę obiekty nieużytkowane, do najliczniejszej grupy budynków, które utraciły wartości zabytkowe, należy zaliczyć obiekty będące własnością samorządową (wartości zabytkowe utraciły 4 obiekty w województwie) oraz prywatną (3).

Biorąc pod uwagę funkcję pierwotną (budynki użytkowane w sposób niekolidujący), do najliczniejszej grupy obiektów, które utraciły wartości zabytkowe, należy zaliczyć obiekty mieszkalne (wartości zabytkowe utraciło 16 obiektów w województwie) oraz folwarczne (8). Wśród zabytków, które utraciły wartości zabytkowe, podzielonych według funkcji pierwotnej (nieużytkowanych), najliczniejszymi zespołami są obiekty folwarczne (4 obiekty, które utraciły wartości zabytkowe, w skali województwa) oraz rezydencjonalne (3). Wytłumaczeniem takiego stanu może być fakt przebudowy budynków folwarcznych, gdy przestawały pełnić pierwotne funkcje, bądź rozbierania ich w celu pozyskania materiału budowlanego. Samowole budowlane doprowadzały przede wszystkim do zniekształcenia bryły, powiększania lub zmiany liczby otworów okiennych i drzwiowych bądź zmiany organizacji wnętrza obiektów. W pozostałych grupach liczba obiektów, które utraciły wartości zabytkowe, jest zbliżona i nie występuje w nich znaczące zróżnicowanie.

Głównymi przyczynami utraty wartości zabytkowych (w odniesieniu do funkcji) było przekształcenie (wartości zabytkowe utraciły 32 obiekty w województwie). W tej kategorii najliczniejsza jest grupa obiektów mieszkalnych (16), następnie folwarcznych (9). Następną w kolejności przyczyną utraty wartości zabytkowych (w odniesieniu do funkcji) był zły stan techniczny i zniszczenie substancji historycznej (10). W tej kategorii najliczniejsza jest grupa obiektów

folwarcznych (4) oraz rezydencjonalnych (3). Pozostałe przyczyny utraty wartości zabytkowych są już znacznie mniej liczne od ww. W kategoriach nieuregulowany stan prawny, obiekty przyrodnicze lub wpis niezasadny – nie stwierdzono żadnego obiektu, który utracił wartości zabytkowe.

Głównymi przyczynami utraty wartości zabytkowych (w odniesieniu do materiału/konstrukcji) było przekształcenie (wartości zabytkowe utraciły 32 obiekty w województwie). W tej kategorii najliczniejsza jest grupa obiektów murowanych – ceglanych (28), następnie drewnianych o konstrukcji szkieletowej (4). Następną w kolejności przyczyną utraty wartości zabytkowych (w odniesieniu do materiału/konstrukcji) był zły stan techniczny i zniszczenie substancji historycznej (9). W tej kategorii najliczniejsza jest grupa obiektów murowanych – ceglanych (8) oraz drewnianych o konstrukcji szkieletowej (1). Pozostałe przyczyny utraty wartości zabytkowych są już znacznie mniej liczne od ww. W kategoriach nieuregulowany stan prawny, brak danych, obiekty przyrodnicze czy wpis niezasadny – nie stwierdzono żadnego obiektu, który utracił wartości zabytkowe.

Głównymi przyczynami utraty wartości zabytkowych (w odniesieniu do rodzaju własności) było przekształcenie (wartości zabytkowe utraciły 32 obiekty w województwie). W tej kategorii najliczniejsza jest grupa obiektów znajdujących się we własności prywatnej (20), następnie samorządowej (6). Następną w kolejności przyczyną utraty wartości zabytkowych (w odniesieniu do rodzaju własności) był zły stan techniczny i zniszczenie substancji historycznej (10). W tej kategorii najliczniejsza jest grupa obiektów znajdujących się we własności samorządowej (4) oraz prywatnej (3). Pozostałe przyczyny utraty wartości zabytkowych są już znacznie mniej liczne od ww. W kategoriach nieuregulowany stan prawny, obiekty przyrodnicze i wpis niezasadny – nie stwierdzono żadnego obiektu, który utracił wartości zabytkowe.

Jeśli chodzi o obiekty, które całkowicie utraciły wartości zabytkowe, zniszczenia dotyczyły przede wszystkim bryły. Zabytki te w wyniku działania niekorzystnych warunków atmosferycznych bądź celowej ingerencji osób popadały w ruinę. Z budynków pozostawały tylko mury obwodowe w poziomie parteru. W przypadku częściowej utraty wartości zabytkowej obiekty takie były przekształcone współczesnymi remontami. Przebudowy dokonano z naruszeniem oryginalnej substancji zabytkowej. W licznych przypadkach elewacje obiektów utraciły detal architektoniczny. W obiektach zmieniono stolarkę drzwiową i okienną, wykonano współczesną elewację. Tylko częściowo zachowany został materiał, z którego wzniesiono pierwotne budynki.

Najwięcej budynków o utraconych wartościach zabytkowych odnotowano w okresie: „brak danych” (37 obiektów), następnie w latach 90. XX w. (3) oraz w latach 70. XX w. i pierwszej ćwierci XXI w. (po 2). Wśród obiektów, które utraciły wartości zabytkowe, dominują budynki mieszkalne (18) i folwarczne (13), najliczniejsze z nich były własnością prywatną (25) i samorządową (11). Obiekty murowane – ceglane (36) oraz drewniane o konstrukcji szachulcowej (6) były najliczniejszymi, u których stwierdzono utratę wartości zabytkowych. Właściciele obiektów mieszkalnych przystępowali w różnych okresach do niewłaściwej przebudowy budynków zabytkowych. Część obiektów prywatnych mogła być przekształcana na przestrzeni kilkudziesięciu lat, stąd „brak danych” to najliczniejsza kategoria, kiedy obiekty utraciły wartości zabytkowe. Przykładem takiego obiektu jest dwór, obecnie budynek mieszkalny w Grabowie w powiecie żarskim. Bryła budynku

została całkowicie przekształcona współczesnymi remontami. Przedmiotowy obiekt po II wojnie światowej należał do Państwowego Gospodarstwa Rolnego. Obecnie w dawnym dworze znajdują się mieszkania, które stanowią własność prywatną. Zapotrzebowanie na mieszkania oraz wdrażanie rozwiązań niewłaściwych przy konserwacji zabytków doprowadziły do przebudowy stylowego dworu na typowy blok mieszkalny o prostej bryle. Masowy wykup nieruchomości od Skarbu Państwa po 1989 r. (m.in. po upadłych Państwowych Gospodarstwach Rolnych, za niewielkie pieniądze) był jedną z głównych przyczyn beztroskiego traktowania tego typu obiektów zabytkowych.

Do grupy o wątpliwej zasadności wpisu można zaliczyć willę z ogrodem przy ul. Długiej 15 w miejscowości Świdnica w powiecie zielonogórskim. Decyzja o wpisie do rejestru zabytków (pod nr. L-146/A z dnia 28 czerwca 2004 r.) willi z ogrodem została zaskarżona przez właścicielkę obiektu. Po ponownym postępowaniu przeprowadzonym w sprawie wpisu do rejestru obiektu stwierdzono, że w międzyczasie doszło do częściowej rozbiórki przedmiotowej willi, przez co budynek utracił pierwotny wygląd, cechy stylowe oraz elementy uzasadniające wpis do rejestru zabytków. Decyzją Lubuskiego Konserwatora Zabytków nr 1495 z dnia 19 listopada 2004 r. umorzono postępowanie w sprawie wpisu do rejestru zabytków ww. obiektu.

OBIEKTY NIEISTNIEJĄCE

W województwie lubuskim odnotowano 250 obiektów nieistniejących (co w skali województwa stanowi 6,31%). Najwięcej tego typu zabytków stwierdzono w powiatach żarskim (60 obiektów, co w skali powiatu wynosi 12,58%), międzyrzeckim (48; 15,09%) oraz nowosolskim (29; 4,72%). Dość znaczącą liczbę obiektów nieistniejących odnotowano również w powiecie zielonogórskim (24; 7,12%). Tak duża liczba obiektów nieistniejących

OBIEKTY NIEISTNIEJĄCE W PODZIALE WG FUNKCJI PIERWOTNEJ I POWIATÓW (OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)

Powiat	Sakralne		Obronne		Użyteczności publicznej		Zamki		Rezydencjonalne		Zieleń	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Gorzów Wielkopolski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Gorzowski	0	0,00%	0	0,00%	1	33,33%	0	0,00%	1	11,11%	0	0,00%
Krośniński	1	3,03%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Międzyrzecki	3	8,82%	0	0,00%	1	6,67%	0	0,00%	2	13,33%	0	0,00%
Nowosolski	1	2,63%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	3,23%
Słubicki	3	8,57%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Strzelecko-drezdenecki	2	6,25%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Sulęciński	2	5,13%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	7,69%	0	0,00%
Świebodziński	2	4,44%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Wschowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Zielona Góra	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Zielonogórski	1	2,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	3,23%	1	4,00%
Żagański	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	4,00%	0	0,00%
Żarski	3	6,00%	0	0,00%	3	13,64%	0	0,00%	1	3,70%	0	0,00%
Województwo	18	3,61%	0	0,00%	5	3,55%	0	0,00%	7	3,40%	2	1,04%

może być spowodowana m.in. proporcjonalnie największą liczbą obiektów znajdujących się w rejestrze zabytków w wymienionych powiatach, stąd większy odsetek obiektów nieistniejących. Kolejnym powodem takiego stanu może być nieprzeprowadzenie wcześniejszej systematycznej weryfikacji terenowej rejestru zabytków w podanych regionach. Powiatami z najmniejszą liczbą obiektów nieistniejących są miasta na prawach powiatu – Gorzów Wielkopolski (2 obiekty, co w skali miasta równa się 0,48%) oraz Zielona Góra (3; 0,93%), a także powiat sulęciński (3 obiekty, co w skali powiatu wynosi 3,9%). W przypadku miast na prawach powiatu Zielonej Góry czy Gorzowa Wielkopolskiego występowanie obiektów nieistniejących ma charakter jednostkowy. W miastach tych, które obecnie są równorzędnymi stolicami województwa lubuskiego, ewentualne rozbiórki budynków (przy okazji rozbudowy dróg bądź placów handlowych) odbywały się zazwyczaj za wiedzą i przy akceptacji organów administracyjnych. Dostępność i łatwość w dotarciu przez interesantów do odpowiednich urzędów w tych dużych miastach mogła mieć również znaczenie przy załatwianiu formalności urzędowych. W kategorii obiektów obronnych i zamków nie odnotowano zabytków nieistniejących. Także w odniesieniu do budynków o wartościach ponadregionalnych oraz Pomników Historii i wpisanych na Listę światowego dziedzictwa UNESCO nie odnotowano zabytków nieistniejących. Rozmieszczenie obiektów nieistniejących w pozostałych powiatach jest zbliżone do siebie i nie występuje w nich znaczące zróżnicowanie.

Najliczniejszą grupę zabytków nieistniejących stanowią obiekty mieszkalne (152 obiekty nieistniejące, co w skali województwa stanowi 6,76%). W kategorii obiektów mieszkalnych najgorzej wypadają powiaty żarski (41 obiektów, co w skali powiatu równa się 15,07%), międzyrzecki (39; 20,31%) oraz nowosolski (21; 4,87%). Kolejną grupę według liczby zabytków nieistniejących stanowią budynki folwarczne (33 obiekty nieistniejące, co w skali województwa wynosi 10,61%). W kategorii obiektów folwarcznych najgorzej wypadają powiaty żarski

Folwarczne		Gospodarcze		Mieszkalne		Przemysłowe		Cmentarze		Inne		Razem w powiecie	
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
0	0,00%	2	20,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	0,48%
1	11,11%	0	0,00%	1	11,11%	2	40,00%	0	0,00%	1	20,00%	7	7,61%
0	0,00%	2	50,00%	2	1,24%	2	33,33%	0	0,00%	0	0,00%	7	2,52%
3	10,00%	0	0,00%	39	20,31%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	48	15,09%
1	4,17%	3	27,27%	21	4,87%	2	9,52%	0	0,00%	0	0,00%	29	4,72%
1	25,00%	0	0,00%	2	28,57%	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	7	10,29%
4	21,05%	2	40,00%	7	19,44%	2	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	17	13,39%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	3,90%
1	3,57%	2	100,00%	15	10,79%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	20	7,60%
3	9,68%	1	50,00%	8	6,02%	2	25,00%	0	0,00%	0	0,00%	14	5,45%
0	0,00%	0	0,00%	3	1,09%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	0,93%
8	13,11%	1	7,69%	9	7,63%	0	0,00%	2	66,67%	1	11,11%	24	7,12%
2	5,56%	1	25,00%	4	3,48%	0	0,00%	0	0,00%	1	5,56%	9	2,88%
9	19,15%	1	11,11%	41	15,07%	1	14,29%	0	0,00%	1	8,33%	60	12,58%
33	10,61%	15	19,48%	152	6,76%	12	14,63%	2	3,77%	4	4,44%	250	6,31%

OBIEKTY NIEISTNIEJĄCE W PODZIALE WG CHRONOLOGII I POWIATÓW (OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)

Powiat	Do poł. XIII w.		Poł. XIII–XV w.		XVI–XVIII w.		XIX w.		XX w.		Brak danych		Razem obiektów
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
Gorzów Wielkopolski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	1,82%	1	2,50%	0	0,00%	2
Gorzowski	0	0,00%	0	0,00%	4	13,79%	3	6,82%	0	0,00%	0	0,00%	7
Krośnieński	0	0,00%	0	0,00%	3	4,41%	4	3,36%	0	0,00%	0	0,00%	7
Międzyrzecki	0	0,00%	0	0,00%	9	13,43%	39	17,81%	0	0,00%	0	0,00%	48
Nowosolski	0	0,00%	0	0,00%	12	4,84%	16	5,19%	1	2,86%	0	0,00%	29
Słubicki	0	0,00%	2	14,29%	4	16,00%	1	4,55%	0	0,00%	0	0,00%	7
Strzelecko-drezdenecki	0	0,00%	0	0,00%	6	15,00%	11	16,42%	0	0,00%	0	0,00%	17
Sulęciński	0	0,00%	0	0,00%	2	6,67%	1	3,13%	0	0,00%	0	0,00%	3
Świebodziński	0	0,00%	0	0,00%	18	21,69%	2	1,32%	0	0,00%	0	0,00%	20
Wschowski	0	0,00%	0	0,00%	6	6,12%	8	5,71%	0	0,00%	0	0,00%	14
Zielona Góra	0	0,00%	0	0,00%	1	1,39%	2	1,00%	0	0,00%	0	0,00%	3
Zielonogórski	0	0,00%	1	4,76%	9	8,33%	14	7,91%	0	0,00%	0	0,00%	24
Żagański	0	0,00%	0	0,00%	8	4,62%	1	1,72%	0	0,00%	0	0,00%	9
Żarski	0	0,00%	6	13,33%	37	16,89%	15	9,09%	0	0,00%	2	9,52%	60
Województwo	0	0,00%	9	4,27%	119	9,40%	118	6,71%	2	0,63%	2	0,51%	250

(9 obiektów, co w skali powiatu stanowi 19,15%) oraz zielonogórski (8; 13,11%). Następną grupą są obiekty sakralne (18 obiektów nieistniejących, co w skali województwa równa się 3,61%). W kategorii obiektów sakralnych najgorzej wypadły powiaty międzyrzecki, słubicki i żarski (po 3 obiekty nieistniejące). Ostatnią liczną grupą zabytków nieistniejących są budynki gospodarcze (15 obiektów nieistniejących, co w skali województwa stanowi 19,48%). W kategorii obiektów gospodarczych najgorzej wypadł powiat nowosolski (3 obiekty, co w skali powiatu wynosi 27,27%). Są to kategorie zabytków, w których odnotowano najwięcej nieistniejących budynków. Spowodowane to może być m.in. tym, że obiekty mieszkalne, gospodarcze i folwarcznych zostały wyburzone przy okazji budowy nowych budynków mieszkalnych bądź rozbudowy terenów gospodarczych. Przykładem takiego postępowania z obiektem zabytkowym jest kamienica przy ul. Podchorążych 26 w Żarach w powiecie żarskim. Z informacji uzyskanych podczas wizji lokalnej wynika, że historyczny obiekt rozebrano w latach 80. XX w., a na jego miejscu wzniesiono współczesny pawilon handlowy. Odpowiedni nadzór powiatowych konserwatorów nad zasobem obiektów zabytkowych oraz współpraca z regionalistami mieszkającymi na administrowanym terenie może ten bezprawny proceder znacznie powstrzymać.

Biorąc pod uwagę czas powstania zabytków, do najliczniejszej grupy budynków nieistniejących należy zaliczyć obiekty powstałe w XVI–XVIII w. (119 obiektów nieistniejących, co w skali województwa równa się 9,4%). W tej grupie najwięcej obiektów nieistniejących odnotowano w powiatach żarskim (37 obiektów nieistniejących, co w skali powiatu wynosi 16,89%), świebodzińskim (18; 21,69%) oraz nowosolskim (12; 4,84%). Przykładem takiego obiektu jest karczma w miejscowości Czerna w powiecie żarskim. Z informacji uzyskanych podczas wizji lokalnej wynika, że obiekt rozebrano w latach 90. XX w. Obecnie na działce,

na której stał rejestrowy budynek, zbudowano garaż. Kolejną najliczniejszą grupą budynków nieistniejących (podzielonych ze względu na czas ich powstania) są obiekty z XIX w. (118 obiektów nieistniejących, co w skali województwa stanowi 6,71%). W tej grupie najwięcej obiektów nieistniejących odnotowano w powiatach międzyrzeckim (39 obiektów nieistniejących, co w skali powiatu równa się 17,81 %), nowosolskim (16; 5,19%). W powiatach żarskim odnotowano 15 obiektów nieistniejących (co w skali powiatu stanowi 9,09%), a w strzelecko-drezdeneckim 11 obiektów nieistniejących (16,42%). Przykładem obiektu nieistniejącego z XIX w. jest dom przy ul. Chłodnej 21 w Międzyrzeczu w powiecie międzyrzeckim. Dom należał do ciągu zabudowy po południowej stronie ul. Chłodnej. Został rozebrany w latach 60./70. XX w. W jego miejscu wzniesiono budynek mieszkalno-usługowy. Rozmieszczenie obiektów nieistniejących w pozostałych przedziałach czasowych jest zbliżone do siebie i nie występuje w nich znaczące zróżnicowanie. Natomiast w kategorii obiektów z okresu do połowy XIII w. nie odnotowano budynków nieistniejących.

Biorąc pod uwagę materiał/konstrukcję, z którego zabytki zostały wzniesione, do najliczniejszej grupy budynków nieistniejących należy zaliczyć obiekty murowane – ceglane (199 obiektów nieistniejących, co w skali województwa stanowi 5,8%). W tej grupie najwięcej obiektów nieistniejących odnotowano w powiatach żarskim (52 obiekty, co w skali powiatu równa się 12,5%), międzyrzeckim (46; 16,03%) oraz nowosolskim (21; 3,74%). Przykładem takiego nieistniejącego obiektu jest dom przy ul. Spokojnej 14 w Międzyrzeczu w powiecie międzyrzeckim. Budynek znajdował się po wschodniej stronie ulicy, w zwartej zabudowie, pomiędzy budynkami o dawnych numerach 13 i 15 (dziś nr 1). Obecnie w tym miejscu znajduje się blok wielorodzinny wzniesiony pod koniec lat 70. XX w. Kolejną najliczniejszą grupą budynków nieistniejących (podzielonych ze względu na materiał/konstrukcję, z którego zostały wzniesione), są obiekty drewniane o konstrukcji szkieletowej (28 obiektów nieistniejących, co w skali województwa wynosi 22,22%). W tej grupie najwięcej obiektów nieistniejących odnotowano w powiatach strzelecko-drezdeneckim (8 obiektów, co w skali powiatu stanowi 29,63%) oraz żarskim (5; 55,56%). Przykładem takiego obiektu jest stodoła w Wielisławicach w powiecie strzelecko-drezdeneckim. Nie jest znana dokładna lokalizacja stodoły. W obrębie zespołu dworskiego i przyległego folwarku nie zachował się żaden budynek o konstrukcji szkieletowej. Stodołę rozebrano prawdopodobnie równocześnie z dworem i domem, po tym jak w 1989 r. dwór został skreślony z rejestru zabytków. Ostatnią liczną grupą budynków nieistniejących (podzielonych ze względu na materiał/konstrukcję, z którego zostały wzniesione) są obiekty drewniane o konstrukcji wieńcowej/innej (18 obiektów nieistniejących, co w skali województwa stanowi 25,71%). W tej grupie najwięcej obiektów nieistniejących odnotowano w powiatach żarskim (3 obiekty, co w skali powiatu równa się 20%) oraz nowosolskim (3; 30%). Powyższe przykłady stanowią potwierdzenie przeprowadzania rozbiórki obiektów zabytkowych przy okazji budowy nowych budynków lub rozbudowy terenów gospodarczych. W kategorii obiektów murowanych (kamiennych) odnotowano 1 obiekt nieistniejący, co w skali województwa stanowi 1,3%. Natomiast w pozostałych kategoriach obiektów (podzielonych ze względu na materiał/konstrukcję, z którego zostały wzniesione) nie odnotowano budynków nieistniejących.

**OBIEKTY NIEISTNIEJĄCE W PODZIALE WG MATERIAŁU/KONSTRUKCJI I POWIATÓW
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Drewniane				Murowane				Ziemne	
	wieńcowa/inna		szkieletowe		cegłane		kamienne		liczba	procent
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent		
Gorzów Wielkopolski	0	0,00%	0	0,00%	2	0,50%	0	0,00%	0	0,00%
Gorzowski	1	50,00%	4	26,67%	2	3,85%	0	0,00%	0	0,00%
Krośniński	2	50,00%	0	0,00%	5	2,12%	0	0,00%	0	0,00%
Międzyrzeczki	2	100,00%	0	0,00%	46	16,03%	0	0,00%	0	0,00%
Nowosolski	3	30,00%	3	100,00%	21	3,74%	1	14,29%	0	0,00%
Słubicki	1	100,00%	2	28,57%	4	7,69%	0	0,00%	0	0,00%
Strzelecko-drezdenecki	1	50,00%	8	29,63%	8	10,39%	0	0,00%	0	0,00%
Sulęciński	0	0,00%	0	0,00%	3	5,36%	0	0,00%	0	0,00%
Świebodziński	2	15,38%	4	28,57%	14	6,45%	0	0,00%	0	0,00%
Wschowski	1	12,50%	1	50,00%	12	5,36%	0	0,00%	0	0,00%
Zielona Góra	0	0,00%	0	0,00%	3	0,94%	0	0,00%	0	0,00%
Zielonogórski	2	18,18%	1	4,55%	18	6,69%	0	0,00%	0	0,00%
Żagański	0	0,00%	0	0,00%	9	3,49%	0	0,00%	0	0,00%
Żarski	3	20,00%	5	55,56%	52	12,50%	0	0,00%	0	0,00%
Województwo	18	25,71%	28	22,22%	199	5,80%	1	1,30%	0	0,00%

Biorąc pod uwagę rodzaj własności, do najliczniejszej grupy budynków nieistniejących należy zaliczyć obiekty będące własnością samorządową (157 obiektów nieistniejących, co w skali województwa stanowi 8,47%). Kolejną liczną grupą budynków nieistniejących podzielonych ze względu na rodzaj własności są obiekty w kategorii brak danych (39; 8,57%). Następną w kolejności grupą budynków nieistniejących (podzielonych ze względu na rodzaj własności) są obiekty będące własnością prywatną (28; 6,18%). Są to trzy grupy właścicieli, u których odnotowano najwięcej obiektów nieistniejących. Powodem takiego stanu u właścicieli prywatnych może być m.in. brak troski i chęci zachowania obiektu zabytkowego. W przypadku własności samorządowej może być to spowodowane m.in. realizowaniem nowych projektów inwestycyjnych kosztem obiektów zabytkowych. W niektórych samorządach wciąż jeszcze istnieje beztroskie podejście do obiektów zabytkowych. Władze te przy wykonywaniu nowych inwestycji czy remontów obiektów zabytkowych często nie informują o tym fakcie Wojewódzkiego Urzędu Konserwatorskiego. W kilku przypadkach zniszczeniu zabytku zapobiegła interwencja mieszkańców i mediów. Dużym zagrożeniem w obszarze ochrony zabytków wydaje się również podległość finansowa miejskich czy gminnych konserwatorów zabytków pod władze samorządowe. Urzędnik, będący podwładnym słuźbowo prezydentowi czy wójtowi, nie zwróci pracodawcy uwagi z powodu dewastacji obiektów zabytkowych, ponieważ będzie się obawiał utraty pracy. W pozostałych grupach (podzielonych ze względu na rodzaj własność) odnotowano już znacznie mniejszą liczbę budynków nieistniejących.

Głównymi przyczynami zniszczenia obiektu (w odniesieniu do funkcji pierwotnej) była rozbiórka (221 obiektów nieistniejących w skali województwa). W tej kategorii najliczniejsza jest grupa obiektów mieszkalnych (142), następnie folwarcznych (29) oraz gospodarczych i sakralnych (po 15). Następną w kolejności przyczyną zniszczenia obiektu (w odnie-

Glinobitka		Ruda darniowa		Betonowe		Metalowe		Brak danych		Razem
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	7
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	7
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	48
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	28
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	7
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	17
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	20
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	14
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	21
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	9
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	60
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	246

sieniu do funkcji pierwotnej) były inwestycje (64 obiekty nieistniejące w skali województwa). W tej kategorii najliczniejsza jest grupa obiektów mieszkalnych (56). Kolejną przyczyną zniszczenia obiektu (w odniesieniu do funkcji pierwotnej) było całkowite zużycie materiału/konstrukcji (23 obiekty nieistniejące w skali województwa). W tej kategorii najliczniejsza jest grupa obiektów mieszkalnych (7) oraz przemysłowych i sakralnych (po 5). Ostatnią przyczyną zniszczenia obiektu była kategoria: brak danych (20 obiektów nieistniejących w skali województwa). W tej kategorii (w odniesieniu do funkcji pierwotnej) najliczniejsza jest grupa obiektów mieszkalnych (9). Pozostałe przyczyny zniszczenia obiektu są już znacznie mniej liczne od ww. W kategorii powodzie nie odnotowano żadnego obiektu nieistniejącego. Głównymi przyczynami zniszczenia obiektu (w odniesieniu do materiału/konstrukcji) była rozbiórka (220 obiektów nieistniejących w skali województwa). W tej kategorii najliczniejsza jest grupa obiektów murowanych – ceglanych (184), następną jest grupa obiektów drewnianych o konstrukcji szkieletowej (23) oraz obiektów drewnianych o konstrukcji wieńcowej/innej (12). Następną w kolejności przyczyną zniszczenia obiektu (w odniesieniu do materiału/konstrukcji) były inwestycje (63 obiekty nieistniejące w skali województwa). W tej kategorii najliczniejsza jest grupa obiektów murowanych – ceglanych (57) oraz drewnianych o konstrukcji szkieletowej (5). Następną w kolejności przyczyną zniszczenia obiektu (w odniesieniu do materiału/konstrukcji) było całkowite zużycie materiału/konstrukcji (23 obiekty nieistniejące w skali województwa). W tej kategorii najliczniejsza jest grupa obiektów murowanych – ceglanych (13), następnie drewnianych o konstrukcji szkieletowej (6) oraz drewnianych o konstrukcji wieńcowej/innej (4). Pozostałe przyczyny zniszczenia obiektu są już znacznie mniej liczne od ww. W kategorii powodzie nie odnotowano żadnego obiektu nieistniejącego w skali województwa. Głównymi przyczynami zniszczenia obiektu (w odniesieniu

do rodzaju własności) była rozbiórka (221 obiektów nieistniejących w skali województwa). W tej kategorii najliczniejsza jest grupa obiektów samorządowych (146 obiektów nieistniejących w skali województwa), następną jest grupa obiektów: brak danych (29) oraz obiektów będących własnością prywatną (23). Następną w kolejności przyczyną zniszczenia obiektu (w odniesieniu do rodzaju własności) były inwestycje (64 obiekty nieistniejące w skali województwa). W tej kategorii najliczniejsza jest grupa obiektów samorządowych (56). Pozostałe przyczyny zniszczenia obiektu są już znacznie mniej liczne od ww.

Najwięcej zniszczeń obiektów dokonano w latach 70. XX w. (72 obiekty nieistniejące), następnie w latach 60. XX w. (65), później w latach 80. XX w. (50) oraz w okresie: „brak danych” (30). Najmniej zniszczeń obiektów dokonano do lat 60. XX w. (1 obiekt nieistniejący) oraz w pierwszej ćwierci XXI w. (14). Dominującym okresem, kiedy zniszczono obiekty zabytkowe, były lata 60. i 70. XX w., czyli po dość krótkim figurowaniu obiektów w rejestrze zabytków. Być może właściciele obiektów zabytkowych nie mieli świadomości, że budynek znalazł się w rejestrze zabytków, stąd ich rozbiórka bądź inwestycja w nowy obiekt. W dużej liczbie przypadków zabytki przestawały istnieć w wyniku stopniowego, wieloletniego procesu, gdzie określenie jednoznacznego momentu destrukcji czy rozbiórki zabytku jest trudne.

OBIEKTY SKREŚLONE Z REJESTRU ZABYTEKÓW

Z rejestru zabytków województwa lubuskiego skreślono 240 obiekty. W liczbie tej znalazło się 6 decyzji unieważniających wpis do rejestru zabytków oraz 11 decyzji uchylających wpis do rejestru zabytków.

OBIEKTY NIEZIDENTYFIKOWANE W TERENIE

W województwie lubuskim odnotowano 99 obiektów niezidentyfikowanych. Najliczniejszą grupę zabytków niezidentyfikowanych (podzielonych według funkcji pierwotnej) stanowią obiekty mieszkalne (84 obiekty niezidentyfikowane). W kategorii obiektów mieszkalnych najgorzej wypadają powiaty nowosolski (27), międzyrzecki (19) oraz świebodziński (13). Kolejną grupę zabytków niezidentyfikowanych (podzielonych według funkcji pierwotnej) stanowią obiekty folwarczne (6 obiektów niezidentyfikowanych). W kategorii obiektów folwarcznych najgorzej wypadają powiaty świebodziński (3) oraz wschowski (2). Następną grupą są obiekty przemysłowe (6 obiektów niezidentyfikowanych). W kategorii obiektów przemysłowych najgorzej wypadły powiaty wschowski (3) oraz gorzowski (2). Są to kategorie obiektów zabytkowych (podzielonych według funkcji pierwotnej), w których odnotowano najwięcej niezidentyfikowanych budynków. Do najliczniejszej grupy budynków niezidentyfikowanych podzielonych ze względu na czas ich powstania należy zaliczyć obiekty z XIX w. (64 obiekty niezidentyfikowane). Kolejną najliczniejszą grupą budynków niezidentyfikowanych podzieloną ze względu na czas ich powstania są obiekty z XVI–XVIII w. (29). Są to kategorie obiektów zabytkowych

(podzielonych ze względu na czas ich powstania), w których odnotowano najwięcej niezidentyfikowanych budynków. Do najliczniejszej grupy budynków niezidentyfikowanych podzielonych ze względu na materiał/konstrukcję, z którego zostały wzniesione, należy zaliczyć obiekty murowane – ceglane (89 obiektów niezidentyfikowanych). Kolejną liczną grupą budynków niezidentyfikowanych podzielonych ze względu na materiał/konstrukcję, z którego zostały wzniesione, są obiekty drewniane o konstrukcji szkieletowej (5) oraz drewniane o konstrukcji wieńcowej/innej (4). Są to kategorie obiektów zabytkowych (podzielonych ze względu na materiał/konstrukcję), w których odnotowano najwięcej niezidentyfikowanych budynków.

Najczęstszą przyczyną braku rozpoznania obiektu w terenie było błędne wpisanie adresu w treści decyzji. Brak dodatkowej dokumentacji, zdjęcia obiektu oraz lakoniczny opis w treści decyzji nie pozwalały na zidentyfikowanie budynku w terenie. Przykładami obiektów niezidentyfikowanych są dom przy ul. Arciszewskiego 18 w Nowej Soli w powiecie nowosolskim oraz dom przy ul. Armii Czerwonej 4, obecnie ul. Podwale, w Żarach w powiecie żarskim. Z informacji uzyskanych w lokalnych urzędach wynika, że obiekty te nigdy nie istniały w dokumentacjach. Błędy w dokumentacjach adresowych mogły być również spowodowane zmianami nazw ulic i numeracji budynków, do których dochodziło na przestrzeni lat. Samorządy po przemianach gospodarczo-politycznych na początku lat 90. XX w. były zobligowane do usunięcia z przestrzeni publicznej nazw placów i ulic, które upamiętniały osoby, organizacje i wydarzenia związane z komunizmem.

OBIEKTY TRANSLOKOWANE

Z terenu województwa lubuskiego przeniesiono do skansenu w Ochli 7 budynków – 4 obiekty przeniesiono z powiatu żarskiego, 2 z powiatu świebodzińskiego oraz 1 obiekt z powiatu nowosolskiego. Nie odnotowano obiektu przeniesionego poza granice województwa. Rozpatrując powyższe obiekty pod względem funkcji pierwotnej, odnotować można 3 grupy obiektów. Najwięcej było budynków mieszkalnych (5 obiektów, z którymi 3 obiekty znajdowały się w powiecie żarskim, a 2 zlokalizowane były w powiecie świebodzińskim). Następnie zarejestrowano 1 obiekt gospodarczy, który znajdował się w powiecie żarskim, oraz 1 obiekt przemysłowy umiejscowiony w powiecie nowosolskim. Analizując obiekty przeniesione do muzeów (podzielone według chronologii), wyodrębnić można 2 grupy. Są to 4 obiekty pochodzące z XVI–XVIII w. oraz 3 obiekty z XIX w. Biorąc pod uwagę materiał/konstrukcję, należy stwierdzić, że wszystkie 7 budynków przeniesionych do muzeów są obiektami drewnianymi o konstrukcji wieńcowej/innej.

Na teren województwa lubuskiego do miejscowości Podmokle Małe (gm. Babimost, pow. zielonogórski) translokowano 1 wiatrak z miejscowości Potrzebowo (gm. Wijewo, woj. wielkopolskie). Nie odnotowano innego obiektu przeniesionego na teren województwa lubuskiego z innego województwa. Wiatrak jest obiektem drewnianym o konstrukcji wieńcowej/innej, pochodzi z XIX w. i można go zaszeregować do grupy obiektów przemysłowych.

Obiekty przeniesione na teren skansenu w Ochli znajdują się w niezagrażonym stanie technicznym. Władze skansenu od kilkunastu lat korzystają z pomocy unijnych funduszy strukturalnych, dzięki którym mogą wykupić, przenieść na teren skansenu oraz zrekonstruować obiekty objęte nadzorem autorsko-inwestorskim i konserwatorskim. Obiekty poddane renowacji na nowo udostępniane są mieszkańcom regionu. Translokowany wiatrak zlokalizowany na terenie Skansenu Maszyn i Urządzeń Rolniczych w Podmoklach Małych znajduje się w niezagrażonym stanie technicznym. Dzięki społecznej pracy mieszkańców pobliskich wiosek oraz pomocy dyrekcji Szkoły Podstawowej w Podmoklach Małych i burmistrza Babiostu udało się stworzyć miejsce, w którym odnawiane i prezentowane są obiekty architektury wiejskiej oraz stare maszyny rolnicze.

Najwięcej przeniesień zabytków do skansenu w Ochli dokonano w latach 70. XX w. i w pierwszej dekadzie XXI w. Przeniesiono wtedy po 3 obiekty w każdym z wymienionych okresów. Jeden obiekt trafił do skansenu w latach 80. XX w. Przeniesienie wiatraka na teren Skansenu Maszyn i Urządzeń Rolniczych w Podmoklach Małych nastąpiło zaś 30 kwietnia 2010 r.

Dzięki zdobyciu środków finansowych pracownikom skansenu w Ochli udało się pozyskać i uratować od zniszczenia wiele cennych obiektów przeniesionych z różnych regionów etnograficznych, wchodzących w skład dzisiejszego województwa lubuskiego. Natomiast najistotniejszym powodem przeniesienia wiatraka do miejscowości Podmokle Małe było zachowanie od zniszczenia oraz chęć pokazania mieszkańcom regionu obiektu architektury wiejskiej. Okoliczni rolnicy i inni ofiarodawcy przekazują na rzecz skansenu w Podmoklach Małych rozmaite maszyny i urządzenia rolnicze. Twórcy skansenu poprzez taką ekspozycję chcą pielęgnować historię, tradycję oraz kulturę rolną swojego regionu.

Miejsca, z których przeniesiono zabytkowe obiekty, pozostały niezabudowane. Pierwotne lokalizacje utraciły wartości zabytkowe. Wśród przeniesionych do skansenu obiektów nie odnotowano zabytkowych cmentarzy przykościelnych.

3.

ANALIZA STANU ZACHOWANIA ZABYTEKÓW OBSZAROWYCH WPISANYCH DO REJESTRU

ANALIZA W ODNIESIENIU DO STANU ZACHOWANIA WARTOŚCI ZABYTEKOWYCH STANOWIĄCYCH PODSTAWĘ WPISU OBIEKTÓW DO REJESTRU ZABYTEKÓW

Z listy zabytków obszarowych wpisanych do rejestru zabytków wszystkie zachowały wartości kulturowe. 16 układów urbanistycznych zachowało wartości historyczne, a 12 częściowo zachowało; wartość artystyczną zachowało 20 układów urbanistycznych, a 8 częściowo; 27 zachowało wartość naukową, a 1 częściowo. W 1 przypadku z uwagi na brak określenia

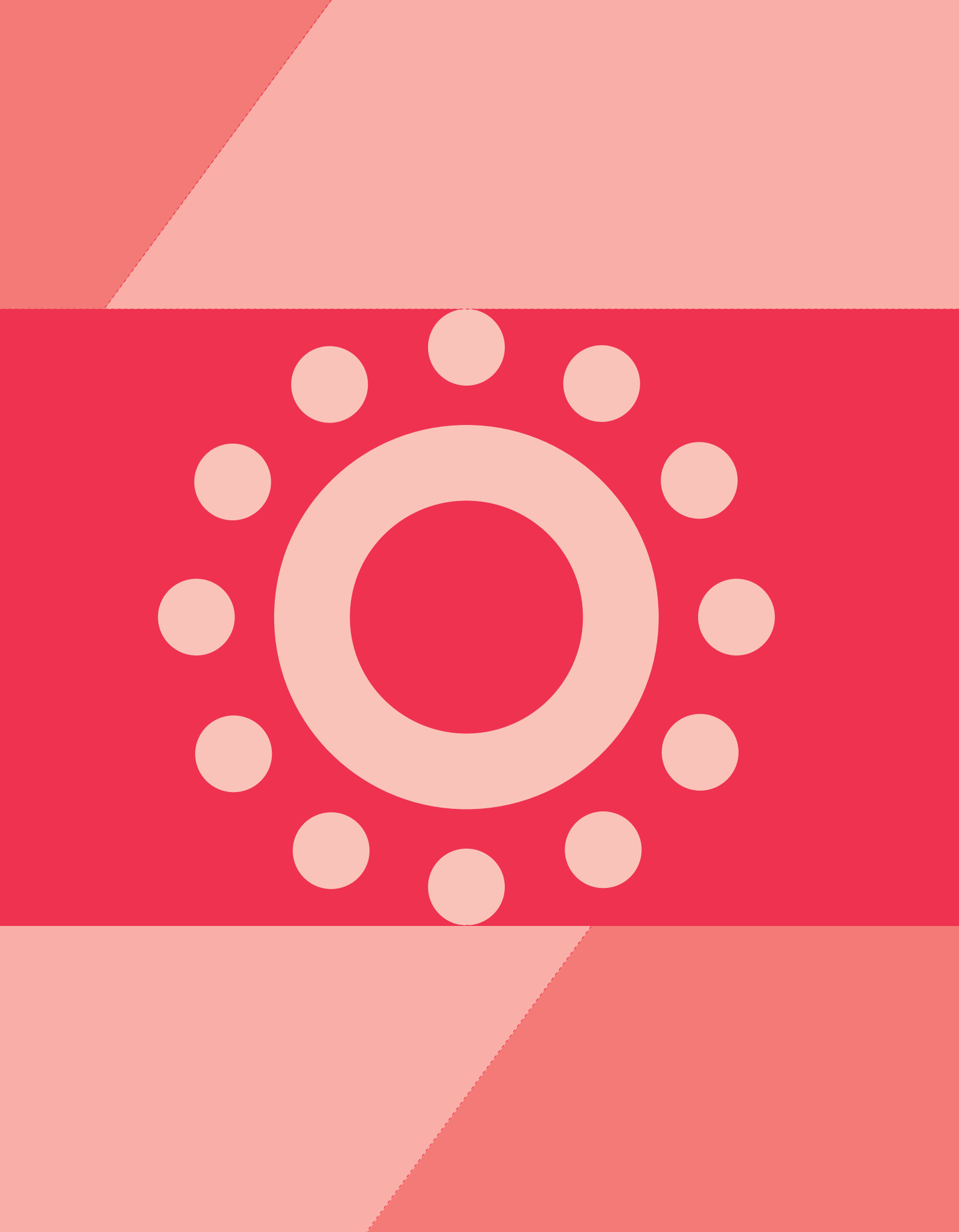
przedmiotu ochrony nie było możliwości dokonania oceny. Jedyne układy ruralistyczne z listy zachowały częściowo wartość historyczną i częściowo artystyczną; wartość naukowa zaś została zachowana dobrze. Wszystkie 3 zespoły zabudowy zachowały wartości historyczną, artystyczną i naukową. Na liście nie ma krajobrazów kulturowych. 19 obszarów wpisanych do rejestru zabytków zachowało wartości historyczne, artystyczne i naukowe. Stanowi to 58% wszystkich wpisów obszarowych.

ANALIZA W ODNIESIENIU DO STANU ZACHOWANIA ELEMENTÓW KOMPOZYCYJNYCH

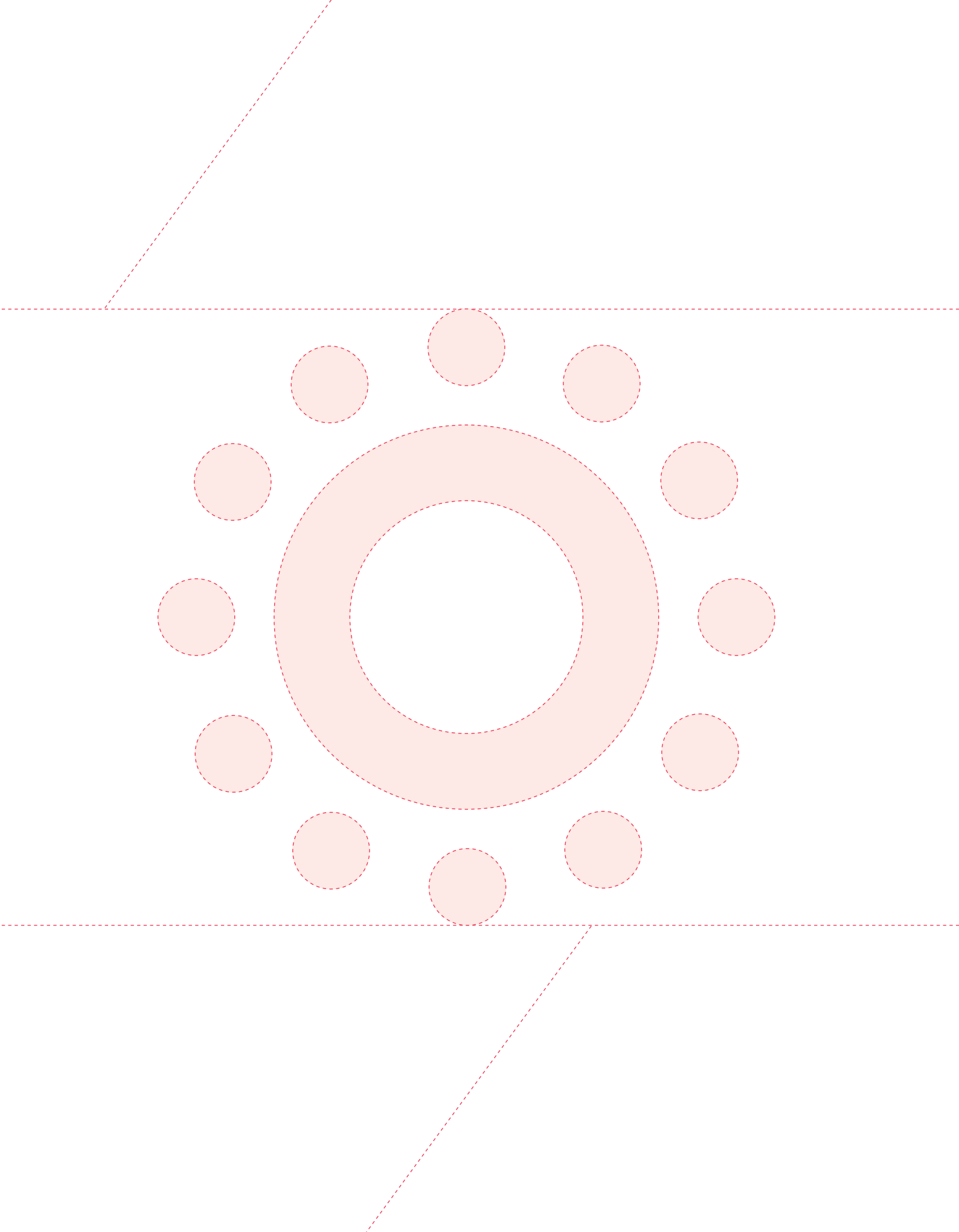
Z listy zabytków obszarowych wpisanych do rejestru zabytków wszystkie zachowały elementy kompozycyjne. 20 układów urbanistycznych zachowało rozplanowanie, a 8 częściowo zachowało; zabudowę zachowało 13 układów urbanistycznych, a 15 częściowo; 20 zachowało ekspozycję, a 8 częściowo. W 1 przypadku z uwagi na brak określenia przedmiotu ochrony nie było możliwości dokonania oceny. Jedyne układy ruralistyczne z listy zachowały rozplanowanie i zabudowę oraz częściowo ekspozycję. 3 zespoły zabudowy zachowały rozplanowanie, zabudowę i ekspozycję. Lista nie zawiera krajobrazów kulturowych. 16 obszarów wpisanych do rejestru zabytków zachowało rozplanowanie, zabudowę i ekspozycję. Stanowi to 48% wszystkich wpisów obszarowych. 24 obszary mają wyznaczoną strefę ochrony krajobrazowej. Granice nie przebiegają po czytelnych liniach terenowych, ciągach komunikacyjnych, podziałach własnościowo-prawnych. Często obejmują tereny, które nie mają krajobrazowego powiązania z miastem, lub obszary przekształcone i zdegradowane.

RODZAJE ZAGROŻEŃ I PRZYCZYNY UTRATY WARTOŚCI ZABYTEKÓW OBSZAROWYCH

Odnosnie do obszarów z listy zabytków wpisanych do rejestru zabytków nie występują zagrożenia mogące mieć wpływ na utratę wartości zabytkowych. Historyczne układy urbanistyczne są wpisane do rejestru zabytków i podlegają ścisłej ochronie konserwatorskiej. Charakterystyczną cechą zabytków obszarowych w województwie lubuskim jest to, że po zniszczeniach wojennych w miejscach historycznej zabudowy wznoszono współczesne wielorodzinne domy mieszkalne, tzw. bloki, które w znacznym stopniu zniekształciły sylwetki miast. W takim stanie wpisywano do rejestru zabytków te miasta.

**CHARAKTERYSTYKA
STANU ZACHOWANIA
ZASOBU ZABYTKÓW
ARCHEOLOGICZNYCH
WPISANYCH DO REJESTRU**

V. CHARAKTERYSTYKA STANU ZACHOWANIA ZASOBU ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU

1.

OPIS ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH NA TERENIE WOJEWÓDZTWA W ODNIESIENIU DO STANU ZACHOWANIA OBIEKTÓW

Duża część stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków jest zagrożona uszkodzeniem lub zniszczeniem spowodowanym działaniami różnych czynników, m.in. naturalnych, a przede wszystkim wskutek działalności człowieka. Zaliczają się do nich erozja gleby, prace melioracyjne i inwestycyjne podejmowane w dolinach rzek, wydobywanie kruszyw, wyrąb lasów, głęboka orka, inwestycje związane z rozbudową miast i osiedli, inwestycje przemysłowe i drogowe, a także działalność rabunkowa związana z poszukiwaniem przez kolekcjonerów i handlarzy zabytków archeologicznych. Zagrożenia ze strony człowieka pojawiły się z chwilą podjęcia w rejonie stanowisk różnego typu działalności gospodarczej, a miało to niejednokrotnie miejsce na wiele lat przed zainicjowaniem prawnej ochrony niektórych obiektów.

Na terenie województwa lubuskiego, zwłaszcza w jego północnej części, już w XVIII w. prowadzono szeroko zakrojoną meliorację terenów nadwarciańskich, połączoną z akcją kolonizacyjną. Zresztą wschodnie tereny ówczesnych Prus były przeznaczone do intensywnego zasiedlenia, a akcja kolonizacyjna była powiązana z systemem zachęt, m.in. finansowych, skierowanych do osób, które były zainteresowane osiedleniem się na tych terenach. Zasiedlanie nowych terenów, rozbudowa miast i osiedli, a także przemysłu w XIX w. skutkowały rozwojem sieci drogowej oraz kolejowej, budowanej często na terenach niezamieszkałych i nierozpoznanych pod względem archeologicznym.

Wiek XIX to czasy wzrostu zainteresowania archeologią ze strony miłośników historii, a następnie wzmożona aktywność terenowa profesjonalnych archeologów, skupionych w niemieckich ośrodkach naukowych i konserwatorskich. Dzięki miłośnikom archeologii wiele stanowisk zostało odkrytych i częściowo opisanych w różnych czasopismach regionalnych i lokalnych. O odkryciach archeologicznych w okolicach Gubina i Lubuska pod koniec XIX w. donosił archeolog amator Hugo Jentsch, z rejonu Kargowej, Babimostu i Wschowy przed II wojną światową i w czasie wojny Otto Dobrindt, z okolic Wschowy również Lothar F. Zotz, a z rejonu Zielonej Góry dr Martin Klose. Odkrycia archeologiczne, m.in. dokonywane podczas inwestycji związanych z melioracją czy budową wałów przeciwpowodziowych, były odnotowywane we Wrocławiu na mapach (Meßtischblättern) przez przedwojenne służby konserwatorskie. Mapy te dziś są przechowywane we wrocławskim Muzeum Archeologicznym. Po II wojnie światowej tereny obecnego województwa lubuskiego znalazły się w granicach państwa polskiego i wówczas ośrodki archeologiczne we Wrocławiu i w Poznaniu zainteresowały się tutejszą spuścizną archeologiczną. W Zielonej Górze do 1947 r. działał dr Klose, który był założycielem i opiekunem miejscowego Muzeum. Po powstaniu województwa zielonogórskiego, dopiero pod koniec lat 50. XX w. w Muzeum Okręgowym w Zielonej Górze rozpoczęli działalność archeolodzy, którzy zainicjowali szereg działań terenowych, prowadzących do pozyskania interesujących zabytków z różnych epok, zasilających ekspozycje archeologiczne organizowane przez Dział Archeologiczny, a także umożliwiającym rozwój ich własnych zainteresowań naukowych. Rozpoznanie terenowe umożliwiało wytypowanie stanowisk archeologicznych w celu dokonania wpisu do rejestru zabytków.

Pierwsze stanowisko wpisano do księgi rejestru w 1963 r. (zespół dworsko-parkowy z domniemanym grodziskiem późnośredniowiecznym). Kolejne dosyć liczne wpisywano w następnych latach, aż do 1975 r. Podjęcie w II połowie lat 70. XX w. badań powierzchniowych w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski przyczyniło się do znacznego wzrostu ilościowego stanowisk archeologicznych, jednak w żaden sposób nie wpłynęło to na procedurę wpisywania wybranych obiektów do rejestru zabytków. Po 1975 r. tempo wpisywania stanowisk do księgi C uległo zahamowaniu i od tego czasu dokonywano wpisów sporadycznie. Analizując charakter stanowisk, liczbę i jakość pozyskanych materiałów archeologicznych, a także rozprzestrzenienie obiektów w obrębie województwa i powiatów, trudno jest ustalić, jakie kryteria były uwzględniane przy podejmowaniu decyzji o wpisie do rejestru zabytków. Najprawdopodobniej nie było z góry ustalonych kryteriów, jakimi mieli kierować się wojewódzcy konserwatorzy zabytków przygotowujący decyzje o wpisie do księgi C. Prowadząc weryfikację terenową, niejednokrotnie można odnieść wrażenie, że decyzja o wpisie często wynikała z ogólnej wiedzy o stanowisku, opartej na kilku, kilkunastu lub kilkudziesięciu fragmentach ceramiki znalezionej podczas badań powierzchniowych. W tej sytuacji, aby zweryfikować zasadność podjętej przed półwieczem decyzji administracyjnej, konieczne byłoby przeprowadzenie sondażowych badań wykopaliskowych. W województwie lubuskim liczba takich stanowisk wynosi aż 360 spośród ogólnej liczby 544 (66,18%). Tylko niewielka część obiektów posiada własną formę krajobrazową (grodziska, wały, cmentarzyska kurhanowe i pojedyncze kurhany), pozostałe to osady, ślady osadnictwa, nieokreślone itp., formą niewyróżniające się w otaczającym je środowisku.

**LICZBA I PROCENT STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTEKÓW
W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH W PODZIALE NA KATEGORIE STANU ZACHOWANIA Z UWZGLĘDNIENIEM
STANOWISK SZCZEGÓLNIE CENNYCH (STAN NA 30.04.2016 R.)**

Powiat	Stan zachowania										Razem
	niezakwalifiko- wane do grup weryfikacyjnych		zagrożone				utrata wartości i niezasadny wpis istniejących obiektów do rejestru zabytków		nieistniejące		
			ogółem		w tym: częściowo utraciły wartości zabytkowe, ale wpis pozostaje zasadny						
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	
Gorzowski	0	0%	43	23%	19	10%	0	0%	0	0%	43
Krośnieński	5	3%	6	3%	4	2%	4	2%	0	0%	15
Międzyrzeczki	6	3%	2	1%	2	1%	0	0%	0	0%	8
Nowosolski	5	3%	3	2%	2	1%	2	1%	0	0%	10
Słubicki	0	0%	8	4%	5	3%	3	2%	0	0%	11
Strzelecko-drezdenecki	0	0%	2	1%	1	1%	0	0%	0	0%	2
Sulęciński	0	0%	9	5%	4	2%	1	1%	0	0%	10
Świebodziński	9	5%	3	2%	3	2%	0	0%	0	0%	12
Wschowski	3	2%	24	13%	9	5%	0	0%	0	0%	27
Zielonogórski	5	3%	6	3%	2	1%	1	1%	0	0%	12
Żagański	8	4%	19	10%	10	5%	0	0%	0	0%	27
Żarski	3	2%	4	2%	2	1%	0	0%	0	0%	7
Razem w województwie	44	24%	129	70%	62	34%	11	6%	0	0%	184
Zabytki szczególnie cenne	15	8%	23	13%	10	3%	0	0%	0	0%	38

W tej sytuacji w kilku punktach niniejszego rozdziału analizie mogły być poddane 184 stanowiska, których wpis do rejestru może być uznany za zasadny. Stan zachowania tych stanowisk jest różnorodny: 44 obiekty (8,09% w skali województwa) zachowane są w dobrym stanie, zaś 129 zostało uznanych za zagrożone (23,71%). Część stanowisk zagrożonych (62; 11,4%) częściowo utraciła wartości zabytkowe, ale wpis nadal pozostaje zasadny. Są to obiekty, których część została zniszczona. W przypadku 11 stanowisk (2,02%) nastąpiła utrata wartości wskutek ich całkowitego zniszczenia. W 4 powiatach nie zarejestrowano obiektów w dobrym stanie, natomiast w pozostałych wystąpiło od 3 (wschowski – 11% w skali powiatu, żarski – 3%) do 9 takich stanowisk (świebodziński – 60%). Niejednorodna jest również sytuacja w powiatach pod względem liczby stanowisk zagrożonych, w których doliczono się od 2 (międzyrzeczki – 25%, strzelecko-drezdenecki – 100%) do 43 (gorzowski – 90%), a wśród obiektów, które częściowo utraciły wartości zabytkowe, od 1 (strzelecko-drezdenecki – 50%) i 2 (międzyrzeczki – 25%, nowosolski – 3%, zielonogórski – 2%, żarski – 2%) do 19 (gorzowski – 40%). W 7 powiatach nie stwierdzono całkowitej utraty wartości zabytkowych (gorzowski, międzyrzeczki, strzelecko-drezdenecki, świebodziński, wschowski, żagański, żarski), w pozostałych od 1 (sulęciński – 3%, zielonogórski – 1%) do 4 stanowisk (krośnieński – 5%). Część stanowisk została uznana za szczególnie cenne – w sumie 38

(7% w skali województwa), z czego 15 (3%) znajduje się w dobrym stanie, 23 (4%) są zagrożone, wśród nich 10 (2%), które częściowo utraciły wartości zabytkowe.

Biorąc pod uwagę różne aspekty oceny stanu zachowania zabytków, trzeba podkreślić, że znaczna część stanowisk w województwie lubuskim wymaga przeprowadzenia różnych działań o charakterze konserwatorskim. Tylko 106 obiektów (19%) nie wymaga takich zabiegów: w powiecie strzelecko-drezdeneckim nie ma takiej potrzeby, a w pozostałych powiatach najmniej, bo na 1 (sulęciński – 3% w skali powiatu), a najwięcej na 25 stanowiskach (gorzowski – 52%). Tylko 31 stanowisk zachowało właściwą formę terenową (6%), a odnosi się to głównie do grodzisk, wałów, cmentarzysk kurhanowych i pojedynczych kurhanów o własnej formie krajobrazowej. W powiecie gorzowskim nie zarejestrowano takiego obiektu, po 1 stwierdzono w powiatach krośnieńskim, międzyrzeckim, nowosolskim, strzelecko-drezdeneckim, świebodzińskim i żarskim, zaś najwięcej, bo 9, w powiecie żagańskim. Zabezpieczenia i uzupełnienia ubytków w rzeźbie wymagają 4 stanowiska: po 1 w powiatach sulęcińskim i żagańskim, a 2 w żarskim. Proponuje się oznakowanie 10 stanowisk: po 1 w powiatach gorzowskim, słubickim i żagańskim, 3 w sulęcińskim i 4 w żarskim. W powiecie gorzowskim najcenniejszym stanowiskiem jest grodzisko w Santoku i z tego powodu, a także ze względów edukacyjnych wskazane byłoby jego oznakowanie. Proponuje się również oznakowanie grodzisk w Owczarach (pow. słubicki), Boczowie, Garbiczu i Gliśnie (pow. sulęciński), Rudzinach (pow. żagański), grodziska oraz 3 osad przyrodowych kultury łużyckiej

LICZBA I PROCENT STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTEKÓW W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH W ODNIESIENIU DO WYBRANYCH ASPEKTÓW OCENY STANU ZACHOWANIA ZABYTEKÓW (STAN NA 30.04.2016 R.)

Powiat	Nie wymaga zabiegów konserwatorskich		Stanowisko zachowało właściwą formę terenową		Wymaga zabezpieczenia i uzupełnienia ubytków w rzeźbie		Wymaga oznakowania		Wymaga odstonięcia rzeźby (oddrzewienie, odkrzewienie)	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Gorzowski	25	52%	0	0%	0	0%	1	2%	0	0%
Krośnieński	13	17%	1	1%	0	0%	0	0%	0	0%
Międzyrzecki	4	50%	1	13%	0	0%	0	0%	0	0%
Nowosolski	9	13%	1	1%	0	0%	0	0%	0	0%
Słubicki	3	30%	2	13%	0	0%	1	7%	2	13%
Strzelecko-drezdenecki	0	0%	1	50%	0	0%	0	0%	0	0%
Sulęciński	1	3%	3	9%	1	3%	3	9%	1	3%
Świebodziński	10	67%	1	7%	0	0%	0	0%	0	0%
Wschowski	14	50%	7	25%	0	0%	0	0%	0	0%
Zielonogórski	3	2%	4	3%	0	0%	0	0%	0	0%
Żagański	21	68%	9	29%	1	3%	1	3%	0	0%
Żarski	3	3%	1	1%	2	2%	4	5%	3	3%
Razem w województwie	106	19%	31	6%	4	1%	10	2%	6	1%
Zabytki szczególnie cenne	21	4%	14	3%	2	0%	5	1%	3	1%

w Wicinie (pow. żarski). Na 6 stanowiskach postuluje się odstonięcie rzeźby poprzez oddrżewienie i odkrzewienie, na 10 – zmiany zagospodarowania terenu, zaś na 3 – przeprowadzenie ratowniczych badań wykopaliskowych (osady w Santocku, st. 8 i Kłodawie, st. 6, pow. gorzowski, oraz w Bobrzanach, st. 1, pow. żagański). Na sporej części stanowisk występują utrudnienia podczas obserwacji powierzchniowej (67; 12% w skali województwa), najwięcej w powiecie gorzowskim (26; 54 w skali powiatu). Nieco mniej, bo 42 stanowiska (8% w skali województwa) zostały częściowo zniszczone – najwięcej w powiecie gorzowskim (19; 40% w skali powiatu). Za całkowicie zniszczone uznano 4 obiekty: osady w Drzewicy, pow. krośnieński, st. 6; Bieganowie, pow. słubicki, st. 1 i 4, oraz w Sulęciniu, pow. sulęciński, st. 2. W Wicinie, pow. żarski, w obrębie osad przygodowych kultury łużyckiej (st. 2, 4 i 5) proponuje się utworzenie parku kulturowego.

Wśród 184 stanowisk poddanych analizie uwzględniającej ich funkcję pierwotną w poszczególnych grupach występują obiekty o funkcji obronnej, osadniczej, sepulkralnej i gospodarczej. W niniejszym punkcie obliczenia procentowe zostały zastosowane w obrębie poszczególnych grup stanowisk według funkcji pierwotnej. Spośród analizowanych 43 grodzisk 21 (49%) zabytków prezentuje stan dobry, 22 (12%) są zagrożone, z tym że 9 (21%) częściowo utraciło wartości zabytkowe wskutek częściowego zniszczenia. W jednym przypadku (2%) nastąpiła niemal całkowita utrata wartości zabytkowych (grodzisko w Lubrzy, pow. świebodziński) wskutek zniwelowania w 2016 r. całego ziemnego obiektu. Pozostały *in situ* jedynie fundamenty późnośredniowiecznej wieży kamiennej. W przypadku 25 grodzisk została zachowana własna forma terenowa (powiaty: krośnieński – 1 grodzisko, międzyrzecki – 3, nowosolski – 1, słubicki – 2, sulęciński – 3, świebodziński – 4, wschowski – 2,

Wymaga zmiany zagospodarowania terenu		Wymaga badań ratowniczych		Obserwacja utrudniona		Częściowo zniszczone		Całkowicie zniszczone		Sugerowane utworzenie parku kulturowego		Sugerowane uznanie za pomnik kultury	
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
2	4%	2	4%	26	54%	19	35%	0	0%	0	0%	0	0%
0	0%	0	0%	12	15%	4	5%	1	1%	0	0%	0	0%
0	0%	0	0%	3	38%	2	25%	0	0%	0	0%	0	0%
0	0%	0	0%	7	10%	2	3%	0	0%	0	0%	0	0%
2	13%	0	0%	4	27%	5	33%	2	13%	0	0%	0	0%
0	0%	0	0%	0	0%	1	50%	0	0%	0	0%	0	0%
1	3%	0	0%	7	20%	5	14%	1	3%	0	0%	0	0%
0	0%	0	0%	8	53%	2	13%	0	0%	0	0%	0	0%
0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
1	3%	1	3%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
4	5%	0	0%	0	0%	2	2%	0	0%	3	3%	0	0%
10	2%	3	1%	67	12%	42	8%	4	1%	3	1%	0	0%
6	1%	0	0%	19	3%	11	2%	0	0%	3	1%	0	0%

LICZBA I PROCENT STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW
W PODZIALE NA ICH FUNKCJĘ PIERWOTNĄ W ODNIESIENIU DO POSZCZEGÓLNYCH KATEGORII STANU
(STAN NA 30.04.2016 R.).

Funkcja pierwotna		Stan zachowania										Razem	Zachowana forma terenowa zabytku			
		niezakwalifikowane do grup weryfikacyjnych		zagrożone						utrata wartości i niezasadny wpis istniejących obiektów do rejestru zabytków					nieistniejące	
				ogółem		w tym: częściowo utraciły wartości zabytkowe, ale wpis pozostaje zasadny										
						liczba	procent	liczba	procent							
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	liczba	procent				
Obrotna	grodzisko	21	11%	22	12%	10	5%	0	0%	0	0%	43	25	14%		
	fortyfikacje	0	0%	1	1%	0	0%	0	0%	0	0%	1	1	1%		
	fortalicja	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0	0%		
Obrzędowa	depozyt (funkcja obrzędowa)	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0	0%		
	kościół, kaplica, świątynia	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0	0%		
	zespół klasztorny, eremicki	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0	0%		
	krąg kamienny	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0	0%		
	menhir	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0	0%		
	miejsce kultu, miejsce ofiarne	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0	0%		
Osadnicza/mieszkalna	inne obrzędowe	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0	0%		
	dwór	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0	0%		
	folwark	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0	0%		
	jaskinia	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0	0%		
	jurydyka	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0	0%		
	miasto	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0	0%		
	obozowisko	0	0%	2	1%	1	1%	0	0%	0	0%	2	0	0%		
	osada, wieś	12	7%	64	35%	27	15%	5	3%	0	0%	81	8	4%		
	pałac	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0	0%		
	relikty architektury	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0	0%		
	schronisko skalne	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0	0%		
	ślad osadniczy	2	1%	16	9%	7	4%	0	0%	0	0%	18	1	1%		
	zamek	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0	0%		
	inne osadnicze - punkt osadniczy	0	0%	2	1%	0	0%	0	0%	0	0%	2	2	1%		
Grób	kurhanowy	2	1%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	2	2	1%		
	megakylon	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0	0%		
	megalit	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0	0%		
	w obstawie kamiennej i/lub brukiem	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0	0%		
	z kamieniami nagrobnymi	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0	0%		
	jamowy	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0	0%		
	popielnicowy	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0	0%		
inne grób	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0	0%			
Cmentarzysko	kurhanowe	2	1%	2	1%	1	1%	0	0%	0	0%	4	3	2%		
	megalityczne	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0	0%		
	z grobami skrzynkowymi	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0	0%		
	z grobami w obstawach kamiennych i/lub brukami	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0	0%		
	z grobami z kamieniami nagrobnymi	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0	0%		
	z grobami jamowymi	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0	0%		
	z grobami popielnicowymi	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0	0%		
	inne cmentarzysko - ogólnie	4	2%	15	8%	12	7%	6	3%	0	0%	25	1	1%		
Gospo- darcza	infrastruktura	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0	0%		
	miejsce eksploatacji surowca	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0	0%		
	miejsce produkcji	0	0%	2	1%	2	1%	0	0%	0	0%	2	0	0%		
	inna gospodarcza	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0	0%		
Kompleks osadniczy	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0	0%			
Kopiec	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0	0%			
Pole bitwy	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0	0%			
Skarb	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0	0%			
Wały	0	0%	2	1%	2	0%	0	0%	0	0%	2	2	1%			
Inne stanowisko archeologiczne	1	1%	1	1%	0	0%	0	0%	0	0%	2	0	0%			
Wielofazowe o różnej funkcji	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0	0%			
Razem w województwie	44	24%	129	70%	62	34%	11	6%	0	0%	184	45	24%			
Zachowana forma terenowa zabytku	17	9%	28	15%	7	4%	0	0%	0	0%	45	45	24%			

zielonogórski – 6, żagański – 1, żarski – 2). Pozostałe obiekty wskutek działań sił natury i człowieka (uprawa roli) pozbawione zostały elementów wyróżniających je z otaczającego krajobrazu. W wykazie nie uwzględniono nieposiadającego własnej formy stanowiska w Zawadzie, które wprawdzie zostało wpisane do rejestru jako grodzisko, ale badania wykopaliskowe nie przyniosły potwierdzenia tego wpisu. Wyjaśnienia wymaga również funkcja jednego z obiektów w Pszczewie, st. 163, sugerowanego jako późnośredniowieczny gródek, ale bez badań sondażowych nie ma możliwości potwierdzenia tej sugestii.

Najliczniejszą grupę stanowisk wśród analizowanych 184 obiektów stanowią osady. Spośród 81 osiedli 12 (15%) zachowanych jest w dobrym stanie, natomiast 64 (79%) są zagrożone, wśród nich 28 (35%), które częściowo utraciły wartości zabytkowe, ale nie zostały ich pozbawione. W 4 przypadkach (5%) stwierdzono całkowite zniszczenie stanowisk, co spowodowało całkowitą utratę wartości zabytkowych. Według zapisu na kartach weryfikacyjnych, 8 osad miało zachowaną formę terenową (powiaty: wschowski – 3, żagański – 5).

Analizie poddano również 18 stanowisk określonych jako ślady osadnictwa. W dobrym stanie znajdują się 2 obiekty (11%), 16 (89%) jest zagrożonych, w tym 7 (39%), które częściowo utraciły wartości zabytkowe. W 1 przypadku (pow. wschowski) została zachowana forma terenowa zabytku.

W grupie analizowanych stanowisk są 2 groby kurhanowe znajdujące się w dobrym stanie i zachowujące własną formę terenową, a także 4 cmentarzyska kurhanowe, z których 2 (50%) reprezentują obiekty w dobrym stanie, zaś 2 są zagrożone – wśród nich 1 obiekt (25%) częściowo utracił wartości zabytkowe. W 3 przypadkach stanowiska zachowały własną formę terenową (pow. zielonogórski). Spośród 25 cmentarzysk płaskich 4 (16%) są w dobrym stanie, a 15 (60%) jest zagrożonych. 12 stanowisk zagrożonych (48%) częściowo utraciło wartości zabytkowe i aż 6 (24%) wskutek całkowitego zniszczenia lub przebadania utraciły wartości zabytkowe w stopniu pozwalającym na ich skreślenie z rejestru zabytków. 1 obiekt zachował formę terenową (pow. żagański).

Niewiele stanowisk określono jako miejsca produkcji, bo 2 – zagrożone, które częściowo utraciły wartości zabytkowe. Inną kategorię zabytków reprezentują wały – tzw. Wały Śląskie, wydzielone jako 2 stanowiska zagrożone, które częściowo utraciły wartości zabytkowe. Ich odcinki, znajdujące się na terenie powiatu żagańskiego, zachowały własną formę terenową. Pozostały 2 stanowiska archeologiczne, które nie zostały określone pod względem funkcji. Jedno zachowane jest w dobrym stanie, a drugie jest zagrożone.

W przypadku 45 stanowisk stwierdza się, że mają zachowaną własną formę terenową. Wśród nich jest 17 obiektów w dobrym stanie, 28 zagrożonych, w tym 7, które częściowo utraciły wartości zabytkowe.

W czasie trwania weryfikacji w latach 2009–2016 nie dokonano żadnych skreśleń stanowisk, które znajdują się w księdze C, prowadzonej przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Jedyne skreślenie zostało dokonane w 1999 r., a dotyczyło domniemanego grodziska w Szprotawie-Iławce, wpisanego do rejestru zabytków decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Zielonej Górze z dnia 19 września 1973 r. pod nr. 465/Ar.

Stanowiska rejestrowe, w niniejszym punkcie możliwe do analizy, to 184 obiekty reprezentujące różny stan zachowania i kilka rodzajów własności. Wśród stanowisk zachowanych w dobrym stanie najczęściej stanowi własność państwową (30; 16%), następnie mieszaną (8; 4%), prywatną (5; 3%) i kościołów i związków wyznaniowych (1; 1%). Natomiast w przypadku własności samorządowej i współwłasności oraz nieustalonej brak jest stanowisk w dobrym stanie. W sumie wśród 184 stanowisk odnotowano 44 obiekty w dobrym stanie. Znacznie więcej zarejestrowano stanowisk zagrożonych (129; 70%), w tym 62 (34%), które częściowo utraciły wartości zabytkowe (wpis pozostaje zasadny). Nie zarejestrowano stanowisk zagrożonych na terenach należących do kościołów i związków wyznaniowych. Najwięcej obiektów zagrożonych (54; 29%) odnotowano na gruntach państwowych. Większość z nich (32; 17%) utraciła częściowo wartości zabytkowe. Stosunkowo dużo stanowisk zagrożonych zarejestrowano na terenach prywatnych (44; 24%, częściowa utrata wartości zabytkowych: 17; 9%), zaś najmniej na innych, stanowiących współwłasność (1; 1%, częściowa utrata wartości zabytkowych). Całkowicie zniszczonych zostało 11 stanowisk (6%), przez co całkowicie utraciły wartości zabytkowe. Takie obiekty wystąpiły na terenach (oprócz kościołów i związków wyznaniowych, określonych jako współwłasność i o nieustalonej własności) państwowych (5; 3%), samorządowych (3; 2%), prywatnych (2; 1%) i mieszanych (1; 1%). Część stanowisk ma zachowaną własną formę terenową: najczęściej położonych jest na terenach państwowych (23; 13%), najmniej – kościołów i związków wyznaniowych oraz stanowiących współwłasność (po 1; 1%). W 1 przypadku na stanowisku o nieustalonej własności nie zarejestrowano żadnego stanowiska o zachowanej formie terenowej.

Uwzględniając podział 184 stanowisk według sposobu użytkowania, sytuacja przedstawia się następująco. W dobrym stanie wśród 44 stanowisk nie znalazły się żadne położone w sadach, a także na terenie zabudowy mieszkalnej i gospodarczej oraz przemysłowej. Najwięcej takich obiektów – 20 (11%) występuje na terenach leśnych, 8 (4%) na mieszanych, 6 (3%) na nieużytkach, 4 (2%) w parkach i w miejscach rekreacyjnych, 3 (2%) na łąkach i pastwiskach, 2 (1%) na polach uprawnych i 1 (1%) w miejscu o nieustalonym sposobie użytkowania. Stanowiska zagrożone nie wystąpiły w 4 przypadkach (łąki i pastwiska, sady, zabudowa mieszkalna i gospodarcza, zabudowa przemysłowa). Spośród 129 stanowisk najczęściej, bo 58 (32%), wystąpiło na terenach o mieszanym sposobie użytkowania, a najmniej w obrębie parków i terenów rekreacyjnych oraz na terenach o nieustalonym sposobie użytkowania (po 1; 1%). W 4 przypadkach stanowiska częściowo utraciły wartości zabytkowe: mieszane – 36 (20%), lasy – 18 (10%), pola uprawne – 6 (3%), nieużytki – 2 (1%). Spośród 11 stanowisk, które przez całkowite zniszczenie utraciły wartości zabytkowe, 4 (2%) wystąpiły na terenach o mieszanym sposobie użytkowania, po 2 (1%) w lasach, na obszarze zabudowy przemysłowej i nieustalonym, a 1 (1%) na nieużytkach.

W sumie najczęściej stanowisk wystąpiło na terenach o mieszanym sposobie użytkowania (70; 38%), a najmniej w obrębie zabudowy przemysłowej (2; 1%). W sadach oraz na obszarze o zabudowie mieszkalnej i gospodarczej nie zarejestrowano żadnego stanowiska.

Zróżnicowanie liczebne występuje również przy podziale stanowisk o różnej funkcji, uwzględniając kilka rodzajów własności. Spośród 43 (23% spośród 184 stanowisk) grodzisk

21 (11%) znajduje się na działkach państwowych, 9 (5%) mieszanych, 8 (4%) prywatnych, 3 (2%) samorządowych i po 1 obiekcie (1%) kościołów i związków wyznaniowej oraz tzw. innej. Fortyfikacje reprezentuje 1 obiekt, który zajmuje tereny o mieszanym rodzaju własności. Dwa obozowiska zajmują działki: jedno państwową, zaś drugie mieszaną. Wśród osad najliczniejsze są zarejestrowane na terenach prywatnych (41; 22%), następnie państwowych (24; 13%), mieszanych (12; 7%), o nieustalanej własności (3; 2%) i samorządowej (1; 1%). W przypadku śladów osadnictwa wszystkie stanowiska (18; 10%) zostały zarejestrowane na gruntach państwowych, zaś jeden z dwóch punktów osadniczych na samorządowych, a drugi na prywatnych. Stanowiska sepulkralne są reprezentowane przez groby kurhanowe, cmentarzyska kurhanowe i płaskie. Groby kurhanowe (2; 1%) i cmentarzyska kurhanowe (5; 3%) położone są na gruntach państwowych. Spośród pozostałych 24 (13%) cmentarzysk działki państwowe zajmuje 17 (9%), po 2 (1%) prywatne i nieustalone i po 1 samorządowe, mieszane i określone jako inne. Na gruntach państwowych wystąpiły też inne obiekty: po 2 (1%) jako miejsca produkcji, wały i bliżej nieokreślone stanowiska archeologiczne.

Biorąc pod uwagę łącznie stanowiska o różnej funkcji pierwotnej (184), najczęściej lokalizuje się na gruntach państwowych (94; 51%), następnie prywatnych (52; 28%), mieszanych (24; 13%), samorządowych (6; 3%), o nieustalonym rodzaju własności (5; 3%), innym (2; 1%) oraz kościołów i związków wyznaniowych (1; 1%). Na gruntach państwowych zlokalizowano 94 (51%) spośród 184 stanowisk, z których najczęściej (44; 24%) wystąpiło w lasach, mniej na tzw. użytkach łączonych (35; 19%), następnie na polach uprawnych (9; 5%), nieużytkach (4; 2%) oraz parkach i terenach rekreacyjnych (1; 1%) i innych (1). Na gruntach prywatnych (52; 28%) stanowiska zarejestrowano głównie na polach uprawnych (19; 10%) i terenach o łączonej kategorii użytkowania (20; 11%), następnie na nieużytkach (4; 2%), łąkach i pastwiskach (3; 2%), lasach oraz innych (po 2; 1%), w parkach i terenach rekreacyjnych oraz na obszarach z zabudową przemysłową (po 1; 1%). W przypadku własności mieszanej (24; 13%) najczęściej występują stanowiska na terenach o łączonym sposobie użytkowania (14; 8%), następnie na nieużytkach (7; 4%), polach uprawnych (2; 1%) i łąkach oraz pastwiskach (1; 1%). Na terenach będących własnością samorządów występuje już znacznie mniej stanowisk (6; 3%): na nieużytkach (3; 2%), w lasach, parkach i terenach rekreacyjnych oraz nieokreślonych – innych (po 1; 1%). W miejscach o nieustalonym rodzaju własności (5; 3%) obiekty archeologiczne zarejestrowano tylko na polach uprawnych i terenach o łączonym sposobie użytkowania (po 2; 1%) oraz objętych zabudową przemysłową (1; 1%). W grupie własnościowej określonej jako inne znalazły się 2 stanowiska (1%), które przyporządkowano do łączonej kategorii użytkowania. W przypadku gruntów należących do kościołów i związków wyznaniowych zarejestrowano tylko 1 stanowisko (1%), a zlokalizowano je w parku – na terenie rekreacyjnym.

W sumie na terenie województwa lubuskiego wśród wydzielonych 184 stanowisk dominuje łączona kategoria użytkowania (73; 40%). W dalszej kolejności obiekty odnotowano w lasach (47; 26%), na polach uprawnych (32; 17%), nieużytkach (18; 10%), łąkach i pastwiskach, parkach i terenach rekreacyjnych, o innej kategorii użytkowania (po 4; 2%) i na obszarach z zabudową przemysłową (2; 2%).

Liczba stanowisk archeologicznych analizowanych z uwzględnieniem funkcji pierwotnej w odniesieniu do sposobu użytkowania, podobnie jak poprzednio, wynosi 184. Wśród 43 grodzisk (23%) najczęściej występuje w lasach (15; 8%), następnie na terenach o łączonym użytkowaniu (9; 5%), na nieużytkach (8; 4%), polach uprawnych (4; 2%), parkach i terenach rekreacyjnych (4; 2%), łąkach i pastwiskach (2; 1%) oraz innych (1; 1%). Fortyfikacje zlokalizowano tylko w 1 miejscu na obszarze o łączonej kategorii użytkowania (1%). Spośród 2 obozowisk (1%) jedno zarejestrowano w lesie (1%), zaś drugie na terenach o łączonym sposobie użytkowania. Wśród osad dominują stanowiska położone na terenach o łączonej kategorii użytkowania (40; 22%), mniej na polach uprawnych (25; 14%), następnie na nieużytkach (6; 3%), w lasach (4; 2%), na łąkach i pastwiskach (2; 1%), terenach z zabudową przemysłową (2; 1%) oraz innych (2; 1%). W przypadku śladów osadnictwa (18; 10%) 7 stanowisk (4%) wystąpiło na terenach o łączonej kategorii użytkowania, 6 (3%) w lasach, 3 (2%) na nieużytkach i 2 (1%) na polach uprawnych. Z 2 (1%) punktów osadniczych jeden (1%) zlokalizowano na nieużytkach, a drugi na terenach tzw. łączonych. W grupie stanowisk sepulkralnych 2 (1%) groby kurhanowe i 5 (3%) cmentarzysk kurhanowych znajduje się w lasach, zaś spośród 24 (13%) innych cmentarzysk po 11 (6%) zlokalizowano w lasach i na terenach o łączonej kategorii użytkowania i po 1 (1%) na polu uprawnym i terenie o innym sposobie użytkowania. Tylko 2 (1%) stanowiska zinterpretowano jako miejsca produkcji, a zlokalizowano je na miejscach o łączonej kategorii użytkowania. Wały wpisane do rejestru zabytków wystąpiły na 2 stanowiska (1%) leśnych. Następne 2 stanowiska archeologiczne (1%) o nieokreślonej funkcji pierwotnej wystąpiły po 1 (1%) w lesie i na terenach o łączonej kategorii użytkowania.

W sumie spośród 184 stanowisk 73 (40%) obiekty zlokalizowano w miejscach o łączonej kategorii użytkowania, 47 (26%) w lasach, 32 (17%) na polach uprawnych, 18 (10%) na nieużytkach, po 4 (2%) na łąkach i pastwiskach, w parkach i na terenach rekreacyjnych oraz nieokreślonych (inne), a 2 (1%) w miejscach zabudowy przemysłowej.

Stan zachowania stanowisk archeologicznych zależy od wielu czynników: związanych zarówno z naturalnymi procesami przyrodniczymi, jak i z działalnością człowieka, do której należą m.in. inwestycje budowlane oraz przemysłowe, eksploatacja żwirowni i piasnic, głęboka orka stosowana przy użyciu ciężkiego sprzętu rolniczego, a także zintensyfikowane w ostatnich latach nielegalne działania przy użyciu wykrywaczy metali tzw. poszukiwaczy skarbów. Wprawdzie na kartach weryfikacyjnych zostały odnotowane przypadki zagrożeń stwierdzone podczas wizji lokalnej, jednak trzeba mieć świadomość, że w przypadku znacznej części obiektów istnieją stałe zagrożenia, jak erozja stoków czy orka, gospodarka leśna, inwestycje prowadzone w rejonie osiedli miejskich i obiektów przemysłowych, zwiększona eksploatacja piasnic i żwirowni w związku ze znacznym przyspieszeniem budowy dróg szybkiego ruchu i autostrad oraz przebudowy linii kolejowych, a także masowa nielegalna penetracja stanowisk archeologicznych prowadzona przy użyciu elektronicznego sprzętu specjalistycznego.

Wśród 184 analizowanych stanowisk z terenu województwa lubuskiego, na których występują zagrożenia (niekiedy kilka rodzajów zagrożeń), część obiektów to grodziska ulegające naturalnym procesom przyrodniczym. Zagrożone są one także ze strony tzw. poszukiwaczy

skarbow. Na 22 grodziskach (12%) nie stwierdzono zagrożeń, natomiast w 10 przypadkach (5%) stwierdzono zagrożenie rabunkiem, w 9 (5%) działaniem sił natury, w 6 (3%) rozorywaniem, a w 5 (3%) gospodarką leśną i również w 5 inwestycjami. Na 2 grodziskach (1%) stwierdzono zagrożenie przez wydobywanie kruszyw, także na 2 obiektach dopatrzone się innego typu niebezpieczeństw. Dla fortyfikacji, które wpisano do rejestru zabytków w jednej miejscowości (1 stanowisko; 1%), zagrożeniem są inwestycje prowadzone w ich rejonie. W przypadku obozowisk jedno (1%) może być uszkodzone wskutek prowadzenia gospodarki leśnej, a drugie (1%) przez inne, bliżej nieokreślone czynniki. Zróżnicowane typy zagrożeń obserwuje się na najliczniejszych stanowiska – osadach, z których tylko 15 (8%) nie zostało zakwalifikowanych do tej kategorii obiektów. Najwięcej, bo po 30 (po 16%) osad jest zagrożonych rozorywaniem i inwestycjami, mniej (19; 10%) rabunkiem, 9 (5%) gospodarką leśną, 6 (3%) działaniami sił natury, 5 (3%) innymi i 2 (1%) wydobywaniem kruszyw. Wśród śladów osadniczych na 4 (2%) stwierdzono brak zagrożeń, zaś w przypadku 9 (5%) tego typu stanowisk uznano za zagrożenie gospodarką leśną, a 6 (3%) – rozorywanie. W grupie stanowisk sepulkralnych 2 groby kurhanowe (1% z analizowanych 184 stanowisk) nie są zagrożone, podobnie jak 2 (1%) cmentarzyska kurhanowe i 5 (3%) innych nekropolii. Na 1 cmentarzysku kurhanowym (1%) stwierdzono zagrożenie rabunkiem, a na innych cmentarzyskach gospodarką leśną (4; 2%), inwestycjami (4), wydobywaniem kruszyw (3; 2%), rabunkiem (2; 1%), rozorywaniem (1; 1%) i działaniem sił natury (1). W przypadku stanowisk o funkcji gospodarczej stwierdzono pojedynczo zagrożenie rozorywaniem, gospodarką leśną, inwestycjami i rabunkiem. Na 2 odcinkach wałów (1%) nie stwierdzono zagrożeń, podobnie jak na 1 (1%), bliżej nieokreślonym stanowisku archeologicznym. W 1 przypadku taki obiekt jest zagrożony gospodarką leśną.

W sumie na 53 stanowiskach spośród 184 (29%) nie stwierdzono zagrożeń, natomiast wielokrotnie zaobserwowano niebezpieczeństwo wystąpienia wszystkich typów zagrożeń, jak rozorywanie (44; 24%), inwestycje (42; 23%), rabunek (34; 18%), gospodarka leśna (31; 17%), działania sił natury (16; 9%), inne (9; 5%) i wydobywanie kruszyw (8; 4%).

W przypadku stanowisk o zachowanej formie terenowej na 19 (10%) nie zauważono zagrożeń, na 7 (4%) stwierdzono zagrożenie działaniem sił natury, na 6 (3%) rabunkiem, na 3 (2%) inwestycjami i po 1 (1%) gospodarką leśną oraz innym rodzajem zagrożenia.

Wśród zabytków szczególnie cennych na 20 (11%) nie stwierdzono zagrożeń, zaś na 11 (6%) wystąpiły zagrożenia rabunkiem, na 5 (3%) rozorywaniem, również na 5 działaniem sił natury, na 4 (2%) inwestycjami i innymi, w 2 przypadkach (1%) gospodarką leśną i w 1 (1%) wydobywaniem kruszyw.

Wśród stanowisk określonych jako zagrożone największe zagrożenie stanowi rozorywanie (42; 23%), następnie inwestycje (37; 20%), rabunek (31; 17%) i gospodarka leśna (29; 16%). Stosunkowo mniej zagrożeń stwierdzono ze strony sił natury (10; 5%), działań związanych z wydobywaniem kruszyw (5; 3%) i innych rodzajów zagrożeń (9; 5%). Wszystkie te stanowiska częściowo utraciły wartości zabytkowe, ale wpis pozostaje zasadny.

Najwięcej stanowisk zagrożonych zarejestrowanych zostało na gruntach państwowych i prywatnych. Nie stwierdzono ich na terenach należących do kościołów i związków wyzna-

niowych. W przypadku stanowisk położonych na gruntach będących własnością państwową najczęściej jest zagrożonych gospodarką leśną (20; 11%), rabunkiem (17; 9%) i rozorywaniem (14; 8%), zaś stosunkowo mniej działaniem sił natury (10; 5%), inwestycjami (8; 4%), wydobywaniem kruszyw i innymi rodzajami zagrożeń (po 3; 2%). W przypadku stanowisk odkrytych na gruntach prywatnych najczęściej jest zagrożonych rozorywaniem i przez inwestycje (po 24; 13%), a dużo mniej rabunkiem (8; 4%), gospodarką leśną (5; 3%), wydobywaniem kruszyw (2; 1%) i innymi rodzajami zagrożeń (3; 2%). Na gruntach mieszanych najczęściej stanowisk jest zagrożonych inwestycjami (7; 4%), następnie rabunkiem (5; 3%), rozorywaniem i gospodarką leśną (po 4; 2%) oraz wydobywaniem kruszyw i innymi rodzajami zagrożeń (po 2; 1%). Nieliczne obiekty zagrożone wystąpiły na gruntach samorządowych: działaniem sił natury, inwestycjami i rabunkiem (po 2; 1%) oraz wydobywaniem kruszyw i innymi rodzajami zagrożeń (po 1; 1%). Jeszcze mniej stanowisk zagrożonych zarejestrowano na terenach o innym rodzaju własności: rozorywaniem, gospodarką leśną, inwestycjami i rabunkiem (po 1; 1%), a także w miejscach o nieustalonym rodzaju własności: rozorywaniem i inwestycjami (po 2; 1%) oraz gospodarką leśną, działaniem sił natury i rabunkiem (po 1; 1%).

Liczba stanowisk (184) w podziale na rodzaj zagrożeń w odniesieniu do sposobu użytkowania pokazuje, że nie stwierdzono zagrożeń na terenie łąk i pastwisk, sadów oraz zabudowy mieszkalnej i gospodarczej. Sporadyczne zagrożenia odnotowano na obszarach określonych jako parki i tereny rekreacyjne (1; 1%, działanie sił natury), zabudowa przemysłowa (1; 1%, inwestycje), nieużytki (5; 3%, inwestycje; a także 2; 1%, wydobywanie kruszyw; oraz 1; 1%, rabunek) i inne kategorie użytkowania (2; 1%, inwestycje; a także 1; 1%, inne). Część pól uprawnych jest zagrożona rozorywaniem (29; 16%), inwestycjami (7; 4%) i rabunkiem (6; 3%). W przypadku lasów najczęściej zagrożeń stwierdzono ze strony gospodarki leśnej (16; 9%), wydobywaniem kruszyw (10; 5%), następnie rabunkiem (6; 3%), działaniami sił natury (4; 2%) i inwestycjami (1; 1%). Wszystkie rodzaje zagrożeń występują na stanowiskach zaliczonych do łączonej kategorii użytkowania. W tej kategorii najczęściej stanowisk jest zagrożonych inwestycjami (28; 15%), rabunkiem (20; 11%), rozorywaniem (18; 10%) i gospodarką leśną (15; 8%), w mniejszym stopniu działaniem sił natury (9; 5%), wydobywaniem kruszyw (4; 2%) oraz innymi rodzajami zagrożeń (7; 4%).

Lista wyszczególnionych stanowisk archeologicznych zagrożonych rabunkiem z uwzględnieniem funkcji pierwotnej oraz zachowanej bądź niezachowanej formy terenowej powstała w oparciu o zapisy na kartach weryfikacyjnych. Jednak, biorąc pod uwagę znaczne zainteresowanie tego typu obiektami ze strony tzw. poszukiwaczy skarbów, wyposażonych w wykrywacze metali, faktyczne zagrożenie może obejmować znacznie większą liczbę zabytków, zarówno tych wpisanych do rejestru zabytków, jak i nieumieszczonych w księdze C przez wojewódzkich konserwatorów zabytków.

W powiecie gorzowskim wskazano na 13 stanowisk zagrożonych rabunkiem: grodzisko wczesnośredniowieczne (Santok, st. 14), miejsce produkcji z okresu rzymskiego (Wojcieszycy, st. 2) oraz 11 osad datowanych na mezolit, neolit i okres rzymski (Santok, st. 17; Wojcieszycy, st. 6, 7, 10, 45, 74, 87; Stare Polichno, st. 7, 8; Nowe Polichno, st. 1; Kłodawa, st. 6). Żadne stanowisko nie ma obecnie zachowanej własnej formy terenowej. W przypadku gro-

dziska w Santoku, położonego na dnie doliny Warty, rozmyciu i niwelacji uległy wały, więc jego forma jest słabo czytelna.

W powiecie krośnieńskim stanowisko zagrożone rabunkiem to grodzisko kultury łużyckiej w Starosiedlu, st. 1, położone na terenie wyniesionym ponad dolinę cieku wodnego. Wprawdzie brak jest zachowanego wału, jednak samo stanowisko jest dobrze wyeksponowane w terenie.

W powiecie międzyrzeckim stanowiskiem zagrożonym rabunkiem określono osadę wielokulturową w Świętym Wojciechu, st. 7. Obiekt jest również zagrożony przez wydobywanie kruszywa i ewentualne inwestycje. Nie ma zachowanej własnej formy terenowej.

W powiecie słubickim zarejestrowano 4 stanowiska zagrożone rabunkiem: 2 grodziska wczesnośredniowieczne (Owczary, st. 12; Tarnawa Rzepińska, st. 1) o zachowanej własnej formie krajobrazowej. Ponadto zagrożony jest wielokulturowy kompleks osadniczy w Górzycy, st. 1, 2, 3, 15, 19, 20, 30, 51. Na terenie objętym wpisem znajduje się 8 stanowisk archeologicznych o zróżnicowanej chronologii i funkcji – ślady osadnictwa, osady, cmentarzyska ciałopalne i szkieletowe oraz podziemne relikty siedziby (kościół) biskupstwa lubuskiego (st. 2). Według informacji z uzasadnienia decyzji zabytki ruchome znajdujące się na terenie objętym wpisem były również pomiędzy bardziej zwartymi strefami ich występowania, wyznaczającymi poszczególne stanowiska. Na obszarze objętym wpisem prowadzone były liczne badania wykopaliskowe, które przyniosły bardzo cenne pod względem naukowym odkrycia. Nadal istnieje zagrożenie ze strony tzw. poszukiwaczy skarbów. Stanowisko nie ma własnej formy terenowej, podobnie jak cmentarzysko kultury łużyckiej w Mielesznicy, st. 1, zagrożone rabunkiem.

Na terenie powiatu strzelecko-drezdeneckiego zagrożony rabunkiem jest zespół stanowisk w Dankowie (st. 9, 10 i 12), odnotowany w rejestrze zabytków pod jednym numerem jako fortyfikacje miejskie.

Stosunkowo więcej zabytków wpisanych do rejestru zabytków zaliczono do kategorii zagrożonych rabunkiem na terenie powiatu sulęcińskiego. Są to grodziska wczesnośredniowieczne w Garbiczu, st. 1, i Gliźnie, st. 2, oraz późnośredniowieczne w Boczowie, st. 1. Wszystkie grodziska są położone na terenach leśnych i mają zachowaną własną formę terenową. Pozostałe stanowiska zagrożone rabunkiem i pozbawione własnej formy terenowej to cmentarzysko kultury łużyckiej (Sulęcín, st. 1), osady kultury łużyckiej (Lubniewice, st. 19, Przyborów, st. 5) i wczesnośredniowieczne (Lubniewice, st. 9 i 10).

W powiecie zielonogórskim zarejestrowano 1 stanowisko, w czasie weryfikacji zagrożone rabunkiem – cmentarzysko kurhanowe z wczesnej epoki brązu w Miłkowie, st. 1. Są widoczne ślady wkopów rabunkowych. Groby kurhanowe najpewniej w dużym stopniu słabo widoczne (znielowane?), tylko częściowo zachowały własną formę krajobrazową.

W powiecie żagańskim zagrożone rabunkiem jest 1 stanowisko – grodzisko wczesnośredniowieczne w Rudzinach, st. 1, położone na terenie otwartym w pobliżu wsi i porośnięte trawą. Stanowisko ma zachowaną formę terenową.

W powiecie żarskim 3 stanowiska określono jako zagrożone rabunkiem, w tym grodzisko kultury łużyckiej w Wicinie, st. 1, i dwie osady przygodowe w Wicinie, st. 4 i 5. Tylko grodzi-

sko ma zachowaną własną formę terenową, chociaż wały częściowo wskutek wcześniejszej uprawy i działania sił natury uległy rozmyciu.

W sumie lista zabytków archeologicznych zagrożonych rabunkiem obejmuje 33 stanowiska, z których część jest wyeksponowana w terenie dzięki zachowanej własnej formy krajobrazowej. Stwarza to możliwości szybkiej identyfikacji obiektów w terenie przez tzw. poszukiwaczy skarbów, choć i tak obecnie wielu z nich ma dobrą orientację dotyczącą lokalizacji w terenie nie tylko grodzisk i cmentarzysk kurhanowych, ale i innych stanowisk, np. cmentarzysk płaskich. Stąd zagrożenie rabunkiem na pewno dotyczy znacznie większej liczby zabytków archeologicznych, niż to podane zostało w opisywanym zestawieniu tabelarycznym.

Województwo lubuskie należy do terenów o dużym stopniu zalesienia, bowiem lasy pokrywają 50% jego powierzchni. W ciągu ostatnich lat nastąpił przyrost terenów nieużytkowanych rolniczo i w sposób naturalny pokrywanych głównie przez drzewa iglaste. Zaprzestanie uprawy na terenach o słabszej klasie gleb wiązało się z upadkiem wielu Państwowych Gospodarstw Rolnych po rozpoczęciu w 1989 r. transformacji ustrojowej. Duża część stanowisk archeologicznych została zarejestrowana na polach użytkowanych przez Państwowe Gospodarstwa Rolne. Dotyczy to zarówno stanowisk rejestrowych, jak i sporej części spośród kilkunastu tysięcy obiektów niewpisanych do rejestru zabytków. W trakcie weryfikacji niejednokrotnie natrafiano na stanowiska na terenach przekształconych w nieużytki i częściowo porośniętych lasem. Taki stan utrudnia penetrację powierzchniową obiektów, podobnie jak w przypadku stanowisk pokrytych łąkami i pastwiskami. Taka sytuacja ma pozytywny wpływ na ich stan zachowania, bowiem niejednokrotnie zostały zatrzymane procesy niszczące zabytki (erozja gleby, systematyczna orka).

Na terenie województwa lubuskiego znajduje się stosunkowo dużo grodzisk: wczesnośredniowiecznych, późnośredniowiecznych i w kilku przypadkach związanych z późniejszymi fazami kultury łużyckiej. Duża część mieści się na terenach pokrytych lasami i znajduje się pod opieką Lasów Państwowych, które współpracują w zakresie ochrony tych zabytków ze służbami konserwatorskimi (np. Biedrzychowice, Garbicz, Kije, Łągów, Niesulice, Podgórzycze, Smolno Wielkie, Wilenko). Niestety, niektóre grodziska, jak np. w Bytomiu Odrzańskim, Grodziszczu, Klenicy i Polanowicach, są uprawiane rolniczo, więc stale są narażone na niszczenie. Stosunkowo w lepszej sytuacji są obiekty, które porastają łąki lub zaprzestano na nich uprawy i obecnie są nieużytkami (np. Gostchorze, Krosno Odrzańskie, Myszęcín, Połupin, Skąpe, Wicina), jednak nadal istnieje zagrożenie zniszczeniem przez powrót do uprawy ziemi lub podjęcia działań inwestycyjnych. Oczywiście grodziska są szczególnie narażone na rabunek przez tzw. poszukiwaczy skarbów, podobnie jak pojedyncze kurhany i cmentarzyska kurhanowe, które – pomimo że częściowo znajdują się w lasach – bywają penetrowane przez osoby niemające odpowiednich uprawnień.

W województwie lubuskim znajduje się kilkadziesiąt miast o średniowiecznej genezie oraz znacznie więcej wsi, które zostały założone we wczesnym lub późnym średniowieczu. Stąd też zarówno założenia staromiejskie, często w obrębie murów obronnych, jak i starsze części wsi są stanowiskami archeologicznymi, które powinny być prawnie chronione nie tyl-

ko jako obiekty archeologiczne, ale i zespoły urbanistyczne oraz ruralistyczne, wpisane (bądź planowane) do rejestru zabytków przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Obszary te, zwłaszcza miejskie, są szczególnie narażone na zniszczenia nawarstwień kulturowych w związku z ożywioną działalnością inwestycyjną. W związku z tym w wielu miejscach (np. w Gorzowie, Gubinie, Kożuchowie, Lubsku, Ośnie Lubuskim, Wschowie, Zielonej Górze, Żaganiu, Żarach) prowadziło lub prowadzi się na terenie inwestycji archeologiczne badania wykopaliskowe.

Również prowadzona od lat budowa nowej sieci drogowej (obwodnice miejscowości, autostrada A2, droga ekspresowa S3) wymusiła szereg badań wyprzedzających inwestycje, tylko w niewielkim stopniu prowadzonych na stanowiskach wpisanych do rejestru zabytków. Natomiast prace objęły prawdopodobnie kilkaset stanowisk nierejestrowych, ale w pełni podlegających prawnej ochronie. Największe nasilenie badań związanych z budową dróg w województwie lubuskim miało miejsce w ciągu ostatnich 10 lat. Dzięki temu rozpoznano wykopaliskowo część stanowisk znanych z wcześniejszych odkryć, a przede wszystkim zinwentaryzowano i częściowo przebadano znaczną liczbę nowo odkrytych obiektów archeologicznych. Pozyskano wiele materiałów, dzięki którym możliwe jest lepsze rozpoznanie osadnictwa na Środkowym Nadodrzu, począwszy od schyłkowego paleolitu aż po czasy późnonowżytność.

2.

ANALIZA STANU ZACHOWANIA ZABYTEKÓW ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU, TENDENCJE I KIERUNKI ZMIAN STANU ZACHOWANIA ZASOBU

A.

OBIEKTY O RÓŻNYM STANIE ZACHOWANIA, NIEZALICZONE DO GRUP WYODRĘBNIONYCH Z ZASOBU W TRAKCIE PROWADZONEJ WERYFIKACJI REJESTRU ZABYTEKÓW

Wśród stanowisk, które wpisano do rejestru zabytków, tylko 44 zakwalifikowano jako obiekty w dobrym stanie. Takich stanowisk nie zarejestrowano w powiatach gorzowskim, słubickim, strzelecko-drezdeneckim i sulcińskim, natomiast w przypadku pozostałych powiatów najwięcej w świebodzińskim (9; 60% w skali powiatu), a najmniej we wschowskim i żarskim (po 3; 11 i 3%). W powiecie żagańskim w stanie dobrym odnotowano 8 stanowisk (26%), międzyrzeckim 6 (75%), krośnieńskim, nowosolskim i zielonogórskim po 5 (6%, 7% i 4%). W skali województwa 44 stanowiska zachowane w dobrym stanie to 8% w porównaniu ze wszystkimi

stanowiskami wpisanymi do rejestru zabytków (544). Jak wynika z analizy tabel, w powiatach albo brak jest stanowisk zachowanych w dobrym stanie, albo ich liczba jest nieduża. Wprawdzie w powiecie międzyrzeckim stanowią one 75% wszystkich stanowisk, a w świebodzińskim 60%, ale warto podkreślić, że liczba wszystkich stanowisk rejestrowych w tych powiatach wynosi odpowiednio 6 i 9. Stanowiska w dobrym stanie występują w różnych częściach województwa i nie stwierdzono jakiegokolwiek szczególnej prawidłowości. Można jedynie stwierdzić ich brak aż w 4 powiatach położonych na północy Środkowego Nadodrza, gdzie zarejestrowano w sumie 100 stanowisk, a więc zaledwie 18% w skali województwa. W grupie zabytków zarówno w dobrym stanie, jak i pozostałych brak jest stanowisk szczególnie cennych, które byłyby kwalifikowane jako Pomniki Historii albo obiekty proponowane na Listę światowego dziedzictwa UNESCO.

W województwie lubuskim za dobrze zachowane uznano 44 stanowiska, czyli te, które nie uległy żadnemu zniszczeniu, jak również nie stwierdzono obecnie żadnych zagrożeń. Najwięcej obiektów pełniło funkcję obronną, bowiem zaliczono do nich 22 grodziska (4,04% w skali województwa), w tym 12 o zachowanej własnej formie krajobrazowej. Brak jest tego typu stanowisk w dobrym stanie w powiatach gorzowskim, słubickim, strzelecko-drezdeneckim, wschowskim i żagańskim. Najwięcej grodzisk w dobrym stanie odnotowano w powiatach świebodzińskim (7; 46,67% w skali powiatu, 1,29% w skali województwa), następnie w międzyrzeckim (5; 62,5% i 0,92%), zielonogórskim (4; 3,13% i 0,74%), nowosolskim (3; 4,29% i 0,55%), żarskim (2; 2,33% i 0,37%) oraz krośnieńskim (1; 1,28% i 0,18%). Część spośród grodzisk poło-

LICZBA I PROCENT ZABYTEKÓW WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTEKÓW NIEZALICZONYCH DO GRUP WERYFIKACYJNYCH W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH W PODZIALE POD WZGLĘDEM FUNKCJI PIERWOTNEJ Z UWZGLĘDNIENIEM ZACHOWANEJ FORMY TERENOWEJ (STAN NA 30.04.2016 R.)

Powiat	Funkcja											
	obronna		obrzędowa		osadnicza/ mieszkalna		sepulkralna		gospodarcza		kompleks osadniczy	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Gorzowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Krośnieński	1	1,28%	0	0,00%	3	3,85%	1	1,28%	0	0,00%	0	0,00%
Międzyrzecki	5	62,5%	0	0,00%	1	12,5%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Nowosolski	3	4,29%	0	0,00%	1	1,43%	1	1,43%	0	0,00%	0	0,00%
Słubicki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Strzelecko- drezdenecki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Sulęciński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Świebodziński	7	46,67%	0	0,00%	0	0,00%	2	13,33%	0	0,00%	0	0,00%
Wschowski	0	0,00%	0	0,00%	1	3,57%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Zielonogórski	4	3,13%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,78%	0	0,00%	0	0,00%
Żagański	0	0,00%	0	0,00%	6	19,35%	1	3,23%	0	0,00%	0	0,00%
Żarski	2	2,33%	0	0,00%	0	0,00%	1	1,16%	0	0,00%	0	0,00%
Razem w województwie	22	4,04%	0	0,00%	12	2,21%	7	1,29%	0	0,00%	0	0,00%

żona jest na terenach leśnych, nie była uprawiana rolniczo i nie jest prowadzona na nich żadna gospodarka leśna, dlatego wały nie uległy destrukcji. Położenie w strefie leśnej niweluje też procesy erozyjne. Do takich grodzisk zalicza się m.in. obiekty w Biedrzychowicach, Łagowie, Niesulicach, Podgórzycach i Popęszycach.

Do stanowisk pełniących funkcję osadniczą, a zachowanych w dobrym stanie, należy 12 (2,21%) zabytków położonych na terenie 5 powiatów. Takich stanowisk nie odnotowano w powiatach gorzowskim, słubickim, strzelecko-drezdeneckim, sulęcińskim, świebodzińskim, zielonogórskim i żarskim. Najwięcej osad w dobrym stanie odnotowano w powiecie żagańskim (6; 19,35% w skali powiatu, 1,1% w skali województwa), dwa razy mniej w krośnieńskim (3; 3,85% i 0,55%) i po jednej osadzie w międzyrzeckim (12,5% i 0,18%), nowosolskim (1,43% i 0,18%) oraz we wschowskim (3,57% i 0,18%). Są to stanowiska płaskie, bez ukształtowanej własnej formy terenowej.

Stanowiska sepulkralne (7; 1,47% w skali województwa) zachowane w dobrym stanie wystąpiły w połowie powiatów, natomiast brak ich w powiatach gorzowskim, międzyrzeckim, słubickim, strzelecko-drezdeneckim, sulęcińskim i wschowskim. W powiecie świebodzińskim odnotowano 2 stanowiska sepulkralne zachowane w dobrym stanie (13,33% w skali powiatu i 0,37% w skali województwa). Po jednym tego typu obiekcie zarejestrowano w powiatach krośnieńskim (1,28% i 0,18%), nowosolskim (1,43% i 0,18%), zielonogórskim (0,78% i 0,18%), żagańskim (3,23% i 0,18%) oraz żarskim (1,16% i 0,18%). Wszystkie obiekty to stanowiska o niezachowanej własnej formie terenowej.

Funkcja												Razem	
kopiec		pole bitwy		skarb		wały		inne		określenia dla stanowisk wielofazowych o różnej funkcji			
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5	6,41%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	6	7,5%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5	7,14%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	9	60%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	7,14%	3	10,71%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5	3,91%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	3,23%	0	0,00%	8	25,81%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	3,49%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	0,55%	0	0,00%	44	8,09%

Pozostałe stanowiska płaskie, zachowane w dobrym stanie, zostały określone pod względem funkcji jako inne. Należą do nich tylko 3 obiekty (0,55% stanowisk w województwie), zlokalizowane w powiecie wschowskim (2 ślady osadnictwa – 7,14% w skali powiatu i 0,37% w skali województwa) i żagańskim (1 stanowisko archeologiczne – 3,23% i 0,18%).

W kilku powiatach (gorzowskim, słubickim, strzelecko-drezdeneckim i sulęcińskim) brak jest zupełnie stanowisk zachowanych w dobrym stanie. W przypadku zabytków zaliczonych do grupy dobrze zachowanych najczęściej zarejestrowano w powiecie świebodzińskim (9; 60% w skali powiatu i 1,65% w skali województwa), o jedno mniej w żagańskim (8; 25,81% i 1,47%), natomiast najmniej we wschowskim (3; 10,71% i 0,55%) i żarskim (3; 3,49% i 0,55%).

Stanowiska o funkcji obronnej reprezentujące obiekty zachowane w dobrym stanie to grodziska, w części o zachowanej własnej formie terenowej, głównie położone w strefie leśnej. Pozostałe grodziska, pomimo oddziaływania sił przyrody, niwelujących zwłaszcza wały obronne, obecnie bezpośrednio nienarażone na destrukcyjny wpływ innych czynników, nadal zachowane są w dobrym stanie. Najogólniej grodziska w większości datowane są na wczesne średniowiecze i tak też datuje się obiekty zachowane w dobrym stanie.

Bardziej zróżnicowane jest datowanie osad zaliczonych do dobrze zachowanej grupy obiektów o funkcji osadniczej/mieszkalnej. Najstarsze stanowisko określone terminem „osada” związane jest z mezolitem. Część spośród 12 osad reprezentuje kulturę łużycką z epoki brązu i młodszych faz rozwojowych, pozostałe to osady kultury pomorskiej z okresu halsztackiego i związane z ludnością zamieszkującą tereny dzisiejszego województwa lubuskiego w młodszym okresie przedrzymskim i okresie wpływów rzymskich.

Stanowiska o funkcji sepulkralnej reprezentowane są przez 7 obiektów – pojedyncze groby i cmentarzyska, w części o zachowanej własnej formie terenowej. Zabytki te związane są głównie z kulturą łużycką z epoki żelaza, w jednym przypadku grób datuje się na okres wpływów rzymskich.

Spośród pozostałych obiektów archeologicznych 2 to ślady osadnictwa mezolitycznego i 1 stanowisko związane również z penetracją Środkowego Nadodrza przez ludność mezolityczną.

Jak wspomniano, w grupie 184 analizowanych stanowisk nie zarejestrowano obiektów w dobrym stanie w powiatach gorzowskim, słubickim, strzelecko-drezdeneckim i sulęcińskim. W pozostałych powiatach w sumie odnotowano 44 stanowiska (24%), które zaliczono do tej kategorii zabytków. Najliczniejsze w tej grupie są grodziska (21; 11%), prawie dwa razy mniej jest osad (12; 7%), następnie cmentarzysk płaskich (4; 2%). Po 2 stanowiska (1%) reprezentują ślady osadnicze, groby kurhanowe i cmentarzyska kurhanowe. W dobrym stanie jest również stanowisko archeologiczne o niesprecyzowanej funkcji (1%). Spośród tych obiektów 17 (9%) zachowało własną formę terenową, co ma miejsce w przypadku części grodzisk, grobów i cmentarzyska kurhanowego.

Stanowiska w dobrym stanie występują na różnych gruntach, jednak najczęściej zarejestrowano na terenach państwowych (30; 16%), a znacznie mniej na mieszanych (8; 4%), prywatnych (5; 3%) oraz kościołów i związków wyznaniowych (1; 1%). Analizując stanowiska w dobrym stanie pod kątem sposobu użytkowania, należy stwierdzić, że najczęściej tych obiektów wystąpiło na terenach leśnych (20; 11%), a już dużo mniej na mieszanych (8; 4%), na nieużytkach (6; 3%),

w obrębie parków i terenów rekreacyjnych (4; 2%), na łąkach i pastwiskach (3; 2%) oraz polach uprawnych (2; 1%). W przypadku analizy przy podziale stanowisk na rodzaje zagrożeń w odniesieniu do kategorii ich stanu zachowania przyjęto zasadę, że obiekty w dobrym stanie to te, które nie są częściowo zniszczone, jak również nie są zagrożone działalnością człowieka lub działaniem sił natury. Stan zabytku stwierdza się na podstawie informacji archiwalnych lub w momencie weryfikacji, stąd nie ma pewności, czy zagrożenia nie pojawiły się po inspekcjach archeologów, które były dokonywane w latach 2009–2017. Stąd rozważania na temat zagrożeń i stanu zachowania stanowisk mają bardziej charakter teoretyczny i matematyczny niż rzeczywisty. Spośród 163 analizowanych przypadków zagrożeń, nieuwzględniających stanowisk częściowo zniszczonych, ale pozbawionych informacji o rodzaju zagrożeń, najwięcej zagrożeń stanowi rozorywanie (42; 23%). Poważnym zagrożeniem są inwestycje wykonywane lub planowane w rejonie stanowisk, co stanowi 37 przypadków (20%). Na 31 obiektach (17%) stwierdzono możliwość rabunku, na 29 prowadzenia gospodarki leśnej (16%), na 10 działania sił natury (5%) i na 5 wydobywania kruszyw (3%). W 9 przypadkach występują inne, bliżej nieokreślone zagrożenia (5%).

Wydzielenie stanowisk, które mają się charakteryzować „dobrym stanem”, nie jest zadaniem łatwym. O ile stosunkowo łatwiej jest wydzielić takie obiekty wśród grupy charakteryzującej się własną formą krajobrazową, o tyle w przypadku stanowisk tzw. płaskich może być trudniejsze. Orientacyjnie można ocenić stan zachowania grodziska i stwierdzić, czy ten stan wynika z wielowiekowego działania sił natury, czy z działalności ludzkiej. Często grodziska, zwłaszcza na terenie otwartym, mają rozmyte lub rozorane obwałowania, niewiele wystające ponad poziom majdanu. W lasach stopień zniszczeń jest znacznie mniejszy i w tym przypadku dużo łatwiej jest ocenić stan zachowania grodziska, podobnie jak w przypadku kurhanów, pod warunkiem że w miejscu ich występowania nie prowadzono intensywnej gospodarki leśnej – wycinki drzew połączonej z głęboką orką pod nowe sadzonki. W trakcie analizy tabel weryfikacyjnych przyjęto generalną zasadę, że stwierdzone zagrożenie wyklucza stanowisko z kategorii dobry stan, chociaż na podstawie informacji o rodzaju zagrożenia (rozorywanie, gospodarka leśna, działania sił natury, inwestycje, wydobywanie kruszyw, rabunek i inne rodzaje zagrożeń) osoba weryfikująca nie jest w stanie określić, jaki jest faktyczny stan zachowania zabytku. Niejednokrotnie bez przeprowadzonych sondażowych badań wykopaliskowych nie jest to możliwe. Dokonujący weryfikacji nie zna bowiem ani struktury stanowiska, ani miąższości warstwy kulturowej, ani też praktycznie rzeczywistego jego rozprzestrzenienia.

Na terenie województwa lubuskiego na pewno w ostatnim ćwierćwieczu, po zmianach ustrojowych i likwidacji wielu Państwowych Gospodarstw Rolnych, tam, gdzie zmniejszono arealty upraw, zmniejszyła się też liczba stanowisk zagrożonych rozorywaniem. Dotyczy to zwłaszcza obszarów o najniższej klasie glebowej. Pozostały nieużytki, które stopniowo są zalesiane. W przypadku lasów nie wszędzie można dostrzec bezpośrednie zagrożenie ze strony gospodarki leśnej. Na Środkowym Nadodrzu dominuje monokultura igłasta z drzewostanem liczącym ok. 50 lat, a więc obecnie niepoddawanym intensywnej eksploatacji. Na pewno duże zagrożenie stanowią inwestycje o charakterze przemysłowym i mieszkalnym, które są i będą prowadzone w rejonie wielu miejscowości tego regionu. Mniej zagrożeń wynika z wydobywania kruszyw. Natomiast nie da się ocenić zagrożeń związanych z działalnością tzw. poszukiwaczy skarbów, co jest zjawiskiem

powszechnym w skali kraju. Można ocenić, że ten proceder jest najpoważniejszym zagrożeniem dla wielu stanowisk archeologicznych m.in. na terenie województwa lubuskiego.

B. OBIEKTY ZALICZONE DO GRUP W TRAKCIE PROWADZONEJ WERYFIKACJI REJESTRU ZABYTKÓW

OBIEKTY SZCZEGÓLNIIE ZAGROŻONE, KTÓRE NIE UTRACIŁY WARTOŚCI ZABYTKOWYCH

W grupie stanowisk poddanych analizie (184) dużą część stanowią obiekty, które zaliczono do kategorii zagrożonych. Zalicza się do nich 129 stanowisk (70%), w tym 62 (34%), które częściowo utraciły wartości zabytkowe. W tych przypadkach wpis do rejestru pozostał zasadny. Liczba stanowisk zagrożonych w poszczególnych powiatach jest bardzo zróżnicowana. Najwięcej tego typu obiektów odnotowano w powiecie gorzowskim (43; 23%), mniej w powiatach wschowskim (24; 13%) i żagańskim (19; 10%). Poniżej 10 stanowisk zagrożonych znajduje się w powiatach sulęcińskim (9; 5%), słubickim (8; 4%), krośnieńskim i zielonogórskim (po 6; 3%), żarskim (4; 2%), nowosolskim i świebodzińskim (po 3; 2%), międzyrzeckim oraz strzelecko-drezdeneckim (po 2; 1%). Najwięcej stanowisk, które częściowo utraciły wartości zabytkowe (wpis zasadny), zarejestrowano w powiecie gorzowskim (19; 10%), zaś najmniej w powiatach międzyrzeckim, nowosolskim, zielonogórskim i żarskim (po 2; 1%) oraz strzelecko-drezdeneckim (1; 1%). W grupie zabytków zagrożonych wystąpiły stanowiska szczególnie cenne (23; 13%), w tym 10 (3%), które częściowo utraciły wartości zabytkowe. W stosunku do wszystkich zabytków szczególnie cennych (38) udział procentowy stanowisk zagrożonych wynosi 61%.

W obrębie samych powiatów również jest widoczne zróżnicowanie w występowaniu stanowisk zagrożonych w stosunku do ogólnej liczby. W powiecie gorzowskim 43 obiekty zagrożone stanowią 90% wszystkich stanowisk (48), we wschowskim 86% (24/28), a w strzelecko-drezdeneckim 100% (2/2). W kolejnych powiatach udział procentowy zabytków zagrożonych przedstawia się następująco: żagański – 61% (19/31), słubicki – 53% (8/15), sulęciński – 26% (9/35), międzyrzecki – 25% (2/8), krośnieński – 8% (6/78), zielonogórski – 5% (6/128), żarski – 5% (4/86) i nowosolski – 4% (3/70).

Jak wynika z powyższych analiz, na terenie województwa istnieje duże zróżnicowanie w rozmieszczeniu zagrożonych obiektów, które nie utraciły wartości zabytkowych lub utraciły je częściowo przy pozostawieniu wpisu do rejestru zabytków jako zasadny. Trudno jest ustalić przyczyny zróżnicowania terytorialnego w występowaniu różnic w liczbie stanowisk zagrożonych w poszczególnych powiatach. Częściowo może to wynikać ze zróżnicowania samego środowiska naturalnego i sposobów jego eksploatacji (regiony o większym i mniejszym zalesieniu, zróżnicowane pokrycie glebowe i wykorzystywanie ich do celów rolniczych, różny stopień rozwoju zabudowy mieszkalnej i przemysłowej itp.). Liczba stanowisk wpisanych do rejestru

zabytków też jest bardzo zróżnicowana (od 2 do 128 w powiecie), co ma istotny wpływ na liczbę obiektów zagrożonych.

Zabytki zagrożone, które nie utraciły wartości zabytkowych, a pełniły funkcję obronną, występują we wszystkich powiatach. Ich ogólna liczba wynosi 22 (12% w stosunku do analizowanych 184 stanowisk). Najwięcej tego typu stanowisk zarejestrowano w powiecie krośnieńskim (4; 2%), a o jedno stanowisko mniej w sulęcińskim (3; 2%). Po 2 obiekty (1%) wydzielono w powiatach słubickim, strzelecko-drezdeneckim, świebodzińskim, wschowskim i zielonogórskim, zaś po 1 (1%) w powiatach gorzowskim, międzyrzeckim, nowosolskim, żagańskim i żarskim. Najwięcej stanowisk spośród zagrożonych reprezentuje funkcję osadniczą/mieszkalną. W skali województwa jest ich 69 (38%) – najwięcej w powiecie gorzowskim (39; 21%), znacznie mniej w żagańskim (9; 5%), we wschowskim (6; 3%), w słubickim i sulęcińskim (po 4; 2%), żarskim (3; 2%), krośnieńskim (2; 1%), międzyrzeckim oraz zielonogórskim (po 1; 1%). W powiatach nowosolskim i świebodzińskim nie odnotowano takich stanowisk. Do stanowisk sepulkralnych zagrożonych zaliczono 17 stanowisk (9%), najwięcej w powiecie żagańskim (6; 3%), następnie w zielonogórskim (3; 2%), nowosolskim, słubickim i sulęcińskim (po 2; 1%), gorzowskim i świebodzińskim (po 1; 1%). W powiatach krośnieńskim, międzyrzeckim, strzelecko-drezdeneckim, wschowskim i żarskim nie zarejestrowano stanowisk sepulkralnych zagrożonych. Wśród stanowisk zagrożonych występują 2 obiekty o funkcji gospodarczej (1%), które znajdują się na terenie powiatu gorzowskiego. Również 2 stanowiska zagrożone (1%) reprezentują wały, które są położone w powiecie żagańskim. Do zabytków o funkcji bliżej nieokreślonej (inne) należy 17 stanowisk (9%), które odnotowano w powiatach wschowskim (16; 9%) i żagańskim (1; 1%).

Udział procentowy obiektów zagrożonych w stosunku do wszystkich stanowisk wpisanych do rejestru zabytków na terenie województwa przedstawia się następująco: obiekty o funkcji obronnej – 4,04% (22), osadniczej/mieszkalnej – 12,68% (69), sepulkralnej – 3,13% (17), gospodarczej – 0,37% (2), określone jako wały – 0,37% (2) i inne – 3,13% (17).

Według kart weryfikacyjnych najwięcej stanowisk zagrożonych występuje w powiecie gorzowskim – 90% (43/48), z czego 39 stanowisk to osady. Również duży udział stanowisk zagrożonych odnotowano na terenie powiatu wschowskiego – 86% (24/28) i żagańskiego – 61% (19/31). Specyficzna sytuacja panuje w powiecie strzelecko-drezdeneckim, gdzie wprawdzie 100% zabytków jest zagrożonych, ale w sumie do rejestru wpisano tylko 2. W pozostałych powiatach stanowisk zagrożonych jest poniżej 10, ale ich procentowy udział waha się od 4% (nowosolski – 3/70) do 53% (słubicki – 8/15).

Stanowiska archeologiczne zaliczone do grupy zagrożonych charakteryzują się zróżnicowaną przynależnością kulturową i chronologią. W powiecie gorzowskim do najstarszych należą stanowiska mezolityczne neolityczne, do nielicznych zagrożonych należą obiekty z epoki brązu, wczesnej epoki żelaza i wczesnego średniowiecza, natomiast najliczniejsze są stanowiska okresu wpływów rzymskich. W zdecydowanej większości są to osady. W powiecie krośnieńskim głównie zagrożone są grodziska wczesnośredniowieczne i osada z tego samego okresu, a także wielokulturowe stanowisko z najstarszym schyłkowopaleolitycznym obozowiskiem. W powiecie międzyrzeckim do zagrożonych zaliczono osadę wielokulturową z mezolitem jako chronologią wiodącą, a także grodzisko wczesnośredniowieczne, w nowosolskim zaś cmentarzyska z epoki

LICZBA I PROCENT ZABYTKÓW ZAGROŻONYCH, KTÓRE NIE UTRACIŁY WARTOŚCI ZABYTKOWYCH, WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH W PODZIALE POD WZGLĘDEM FUNKCJI PIERWOTNEJ Z UWZGLĘDNIENIEM ZACHOWANEJ FORMY TERENOWEJ (STAN NA 30.04.2016 R.)

Powiat	Funkcja											
	obronna		obrzędowa		osadnicza/ mieszkalna		sepulkralna		gospodarcza		kompleks osadniczy	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Gorzowski	1	1%	0	0%	39	21%	1	1%	2	1%	0	0%
Krośnieński	4	2%	0	0%	2	1%	0	0%	0	0%	0	0%
Międzyrzecki	1	1%	0	0%	1	1%	0	0%	0	0%	0	0%
Nowosolski	1	1%	0	0%	0	0%	2	1%	0	0%	0	0%
Słubicki	2	1%	0	0%	4	2%	2	1%	0	0%	0	0%
Strzelecko- -drezdenecki	2	1%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Sulęciński	3	2%	0	0%	4	2%	2	1%	0	0%	0	0%
Świebodziński	2	1%	0	0%	0	0	1	1%	0	0%	0	0%
Wschowski	2	1%	0	0%	6	3%	0	0%	0	0%	0	0%
Zielonogórski	2	1%	0	0%	1	1%	3	2%	0	0%	0	0%
Żagański	1	1%	0	0%	9	5%	6	3%	0	0%	0	0%
Żarski	1	1%	0	0%	3	2%	0	0%	0	0%	0	0%
Razem w województwie	22	12%	0	0%	69	38%	17	9%	2	1%	0	0%
Procent wśród wszystkich obiektów wpisanych do rejestru w województwie	22	4,04%	0	0%	69	12,68%	17	3,13%	2	0,37%	0	0%

brązu. W powiecie słubickim do zagrożonych zalicza się osady i cmentarzyska kultury łużyckiej, ponadto grodziska wczesnośredniowieczne i wielokulturowy kompleks osadniczy, datowany na okres od mezolitu do nowożytności (Górzycza). Powiat strzelecko-drezdenecki to tylko 2 stanowiska – grodzisko wczesnośredniowieczne i fortyfikacje późnośredniowieczne, obydwa zagrożone. W powiecie sulęcińskim stanowiska zagrożone to cmentarzyska i osady kultury łużyckiej oraz wczesnośredniowieczne grodziska i 1 późnośredniowieczne. Na terenie powiatu świebodzińskiego do zagrożonych należy wielokulturowe stanowisko (późny paleolit-neolit/wczesna epoka brązu i okres wpływów rzymskich – chronologia wiodąca) oraz grodzisko wczesnośredniowieczne. W powiecie wschowskim stanowiska zagrożone reprezentują głównie ślady osadnictwa mezolitycznego, w znacznie mniejszym stopniu osady lub ślady osadnictwa z epoki brązu, okresu wpływów rzymskich i średniowiecza, a także grodziska średniowieczne. Do zagrożonych na terenie powiatu zielonogórskiego należą cmentarzyska z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza oraz grodziska wczesnośredniowieczne, w żagańskim zaś głównie cmentarzyska przede wszystkim z epoki brązu i pojedyncze z wczesnej epoki żelaza, osady kultury łużyckiej i kultury pomorskiej oraz pojedyncza z wczesnego średniowiecza. Należą też do nich stanowiska mezolityczne oraz wały średniowieczne. W powiecie żarskim kategorię zagrożonych zabytków reprezentują osady oraz grodzisko kultury łużyckiej, datowane na wczesną epokę żelaza (Wicina).

Funkcja												Razem	
kopiec		pole bitwy		skarb		wały		inne		określenia dla stanowisk wielofazowych o różnej funkcji			
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	43	23%
0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	6	3%
0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	2	1%
0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	3	2%
0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	8	4%
0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	2	1%
0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	9	5%
0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	3	2%
0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	16	9%	0	0%	24	13%
0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	6	3%
0	0%	0	0%	0	0%	2	1%	1	1%	0	0%	19	10%
0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	4	2%
0	0%	0	0%	0	0%	2	1%	17	9%	0	0%	129	70,11%
0	0%	0	0%	0	0%	2	0,37%	17	3,13%	0	0%	129	23,71%

Jak wynika z powyższych informacji, na terenie województwa lubuskiego w zasadzie zagrożone są wszystkie rodzaje stanowisk, zarówno te o zachowanej własnej formie krajobrazowej (grodziska, kurhany, wały), jak i obiekty płaskie (osady, ślady osadnictwa, obozowiska, cmentarzyska). Ze względu na różne rodzaje zagrożeń (rozorywanie, gospodarka leśna, działanie sił natury, inwestycje, wydobywanie kruszyw, rabunek) praktycznie każde stanowisko może ulegać dewastacji wskutek procesów przyrodniczych lub działalności człowieka.

Spośród 184 analizowanych stanowisk 129 to zabytki zagrożone, w tym 62, które częściowo utraciły wartości zabytkowe, ale wpis pozostaje zasadny. Najwięcej stanowisk zagrożonych zarejestrowano w powiatach gorzowskim (43; 23%), wschowskim (24; 13%) i żagańskim (19; 10%), zaś najmniej w międzyrzeckim i strzelecko-drezdeneckim (po 2; 1%). W przypadku stanowisk zagrożonych, które częściowo utraciły wartości zabytkowe, największy wskaźnik odnotowano w powiatach gorzowskim (19; 10%), żagańskim (10; 5%) i wschowskim (9; 5%), a najmniejszy w międzyrzeckim, nowosolskim, zielonogórskim i żarskim (po 2; 1%) oraz strzelecko-drezdeneckim (1; 1%).

Stanowiska zagrożone, podobnie jak te zachowane w dobrym stanie, są zróżnicowane pod względem funkcji pierwotnej. Stosunkowo dużo jest grodzisk zagrożonych (22; 12% spośród 184 stanowisk analizowanych), w tym 10 (5%), które częściowo utraciły wartości zabytkowe

przy wpisie zasadnym. Zagrożone są też fortyfikacje (1; 1%). Najliczniejszą kategorię zabytków zagrożonych reprezentują osady (64; 35%), z których prawie połowa częściowo utraciła wartości zabytkowe (27; 15%). Zagrożone są również ślady osadnictwa (16; 9%), wśród nich te, które częściowo utraciły wartości zabytkowe (7; 4%), obozowiska (2; 1%, utrata wartości: 1; 1%) oraz punkty osadnicze (2; 1%). Wśród cmentarzysk do omawianej grupy należą nekropolie kurhanowe (2; 1%, utrata wartości: 1; 1%) oraz inne (15; 8%, utrata wartości: 12; 7%). Spośród pozostałych obiektów do zagrożonych należą miejsca produkcji i wały (po 2; 1%, utrata wartości: 2; 1%) oraz inne stanowisko (1; 1%). W analizowanej grupie znajduje się 28 stanowisk (15%) o zachowanej formie terenowej (głównie grodziska, fortyfikacje, cmentarzyska kurhanowe, wały), w tym 7 (4%) obiektów, które częściowo utraciły wartości zabytkowe.

Stosunki własnościowe gruntów, na których zlokalizowano stanowiska rejestrowe zagrożone, są zróżnicowane, jednak najwięcej ich odnotowano na terenach państwowych (54; 29%, częściowa utrata wartości: 32; 17%), mniej na prywatnych (44; 24%, częściowa utrata wartości: 17; 9%) i mieszanych (22; 12%, częściowa utrata wartości: 11; 6%). Do nielicznych należą stanowiska położone na gruntach samorządowych (4; 2%), o nieustalonej własności (4; 2%, częściowa utrata wartości: 1; 1%) i stanowiących współwłasność (częściowa utrata wartości: 1; 1%). Stanowisk zagrożonych nie odnotowano na gruntach należących do kościołów i związków wyznaniowych.

Podobnie jest zróżnicowana liczba stanowisk zagrożonych w podziale na sposób użytkowania w odniesieniu do stanu zachowania. W tym przypadku najwięcej obiektów zagrożonych występuje na terenach o mieszanym sposobie użytkowania (58; 32%, częściowa utrata wartości: 36; 20%), mniej na polach uprawnych (31; 17%, częściowa utrata wartości: 6; 3%), w lasach (27; 15%; częściowa utrata wartości: 18; 10%) i na nieużytkach (11; 6%, częściowa utrata wartości: 2; 1%). Najmniej stanowisk zagrożonych występuje w parkach i terenach rekreacyjnych oraz w miejscach o nieustalonym sposobie użytkowania (1; 1%). Na łąkach i pastwiskach, w sadach i na terenach zabudowanych takich obiektów nie zarejestrowano.

W przypadku stanowisk analizowanych (184) występuje kilka rodzajów zagrożeń. Na pierwszym miejscu odnotowano rozorywanie (42; 23%, częściowa utrata wartości: 11; 6%), następnie inwestycje (37; 20%, częściowa utrata wartości: 18; 10%), rabunek (31; 17%, częściowa utrata wartości: 12; 7%), gospodarkę leśną (29; 16%, częściowa utrata wartości: 13; 7%), działanie sił natury (10; 5%, częściowa utrata wartości: 3; 2%), wydobywanie kruszyw (5; 3%).

Istnieje duże zróżnicowanie w liczbie stanowisk zagrożonych przy uwzględnieniu podziału na powiaty. Najwięcej obiektów odnotowano w powiecie gorzowskim (43; 23%), następnie we wschowskim (24; 13%) i w żagańskim (19; 10%), a najmniej w powiatach międzyrzeckim i strzelecko-drezdeneckim (po 2; 1%). W skali województwa najwięcej stanowisk zagrożonych reprezentują osady (69; 38%), następnie obiekty o funkcji obronnej (22; 12%), sepulkralnej i innej (po 17; 9%). Do najmniej zagrożonych zaliczono stanowiska o funkcji gospodarczej i wały (2; 1%), ale wynika to przede wszystkim z bardzo małej liczebności tego typu stanowisk.

Na terenie województwa wśród analizowanych 184 stanowisk stwierdzono występowanie wszystkich wskazanych w ankiecie rodzajów zagrożeń. Do najczęstszych należą rozorywanie

(44; 24%) i inwestycje (42; 23%), następnie rabunek (34; 18%), gospodarka leśna (31; 17%), działania sił natury (16; 9%), inne rodzaje zagrożeń (9; 5%) i wydobywanie kruszyw (8; 4%).

Część stanowisk ma zachowaną własną formę terenową. Najwięcej spośród nich jest zagrożonych działaniem sił natury (7; 4%) i rabunkiem (6; 3%), mniej inwestycjami (3; 2%), gospodarką leśną i innym rodzajem zagrożeń (po 1; 1%).

Podobnie, zabytki szczególnie cenne też znajdują się w grupie zagrożonych. Stwierdza się, że najczęstszym zjawiskiem w tym przypadku jest zagrożenie rabunkiem (11; 6%), w dalszej kolejności rozorywaniem i działaniem sił natury (po 5; 3%), inwestycjami i innymi rodzajami zagrożeń (po 4; 2%), gospodarką leśną (2; 1%) oraz wydobywaniem kruszyw (1; 1%).

Duża część grodzisk jest zagrożona rabunkiem (10) i działaniem sił natury (9), w mniejszym stopniu gospodarką leśną i inwestycjami (po 5), wydobywaniem kruszyw i innymi (po 2). Ponadto inwestycje i rabunek stanowią zagrożenie dla fortyfikacji.

Stosunkowo dużo osad zalicza się do kategorii zabytków zagrożonych przez rozorywanie i inwestycje (po 30), rabunek (19), gospodarkę leśną (9), działania sił natury (6), inne (5) i wydobywanie kruszyw (2). Z innych stanowisk o funkcji osadniczej występują pojedyncze zagrożenia gospodarką leśną i innym (obozowisko, punkt osadniczy), a także inwestycją i wydobywaniem kruszyw (punkt osadniczy).

W przypadku 1 cmentarzyska kurhanowego i 2 innych nekropolii stwierdza się zagrożenie rabunkiem, natomiast po 4 inne cmentarzyska są zagrożone gospodarką leśną i inwestycjami, 3 wydobywaniem kruszyw i po 1 rozorywaniem oraz działaniem sił natury.

Na stan bardzo nielicznych miejsc produkcji wpływ ma rozorywanie (1), gospodarka leśna (1), inwestycje (1) i rabunek (1), podobnie jak w przypadku bliżej nieokreślonego stanowiska, zagrożonego gospodarką leśną.

Uwzględniając różne zagrożenia w stosunku do podziału na rodzaje własności, należy zauważyć, że na gruntach państwowych najwięcej stanowisk jest zagrożonych przez gospodarkę leśną (20), rabunek (17) i rozorywanie (14), następnie działanie sił natury (10) i inwestycje (8), najmniej zaś przez wydobywanie kruszyw i inne rodzaje zagrożeń (po 3).

W dużym stopniu zagrożone są też dość liczne obiekty zarejestrowane na gruntach prywatnych: głównie rozorywaniem i inwestycjami (po 24), w znacznie mniejszym stopniu rabunkiem (8), gospodarką leśną (5), innymi rodzajami zagrożeń (3) i wydobywaniem kruszyw (2).

Na terenach mieszanych najwięcej stanowisk jest zagrożonych inwestycjami (7), trochę mniej rabunkiem (5) rozorywaniem i gospodarką leśną (po 4), wydobywaniem kruszyw oraz innymi rodzajami zagrożeń (po 2).

Stanowiska na gruntach samorządowych są zagrożone działaniem sił natury, inwestycjami i rabunkiem (po 2), wydobywaniem kruszyw i innym (po 1).

Pojedyncze rodzaje zagrożeń (rozorywanie, gospodarka leśna, inwestycje i rabunek) odnotowano na działkach o innym rodzaju własności, nieco więcej na stanowiskach o nieustalonej formie własności (rozorywanie, inwestycje – po 2; gospodarka leśna, działanie sił natury, rabunek – po 1).

Przy uwzględnieniu kategorii użytkowania najwięcej zagrożeń odnotowano na stanowiskach położonych na użytkach łączonych, polach uprawnych i w lasach. W przypadku użytków

łączonych za niebezpieczne dla stanowisk uznano inwestycje (28), rabunek (20), rozorywanie (18), gospodarkę leśną (15), działanie sił natury (9), inne zagrożenia (7) i wydobywanie kruszyw (4). Dla obiektów położonych na polach zagrożeniem mogą być rozorywanie (29), inwestycje (7) i rabunek (6), w lasach zaś gospodarka leśna (16), wydobywanie kruszyw (10), rabunek (6), działanie sił natury (4) i inwestycje (1). Na nieużytkach zagrożeniem są inwestycje (5), wydobywanie kruszyw (2) i rabunek (1), w parku działanie sił natury (1), na terenie zabudowy przemysłowej – inwestycje (1), a innych – inwestycje (2) i inny rodzaj zagrożenia (1).

Wśród stanowisk zagrożonych rabunkiem występuje część obiektów o zachowanej własnej formie krajobrazowej. Należą do nich grodziska – Starosiedle, st. 1 (pow. krośnieński); Owczary, st. 12, Tarnawa Rzepińska, st. 1 (pow. słubicki); Garbicz, st. 1, Glisno, st. 2, Boczków, st. 1 (pow. sulęciński); Rudziny, st. 1 (pow. żagański); Wicina, st. 1 (pow. żarski), fortyfikacje Danków, st. 9, 10, 12 (pow. strzelecko-drezdenecki) i kurhany na cmentarzysku Miłkowo, st. 1 (pow. zielonogórski).

W grupie stanowisk zagrożonych znajdują się obiekty o zróżnicowanej chronologii, przynależności kulturowej i funkcji. Trudno dostrzec jakąś prawidłowość w przypadku znacznej liczby zabytków archeologicznych. Zagrożenie może wynikać zarówno z działania sił natury, jak i działalności ludzkiej, związanej z gospodarką rolną, leśną czy różnego rodzaju inwestycjami. Nie jesteśmy w stanie dokładniej przewidzieć całej skali niebezpieczeństw, które wynikają ze zmiany sposobu użytkowania terenu, nieprzewidzianego wcześniej wzrostu inwestycji drogowych, mieszkalnych i przemysłowych, zmiany klasyfikacji gleb, powiększania lub zmniejszania obszarów leśnych, wprowadzania zmian w gminnych planach zagospodarowania przestrzennego itp. Poważnym problemem są świadome działania rabunkowe prowadzone przez tzw. poszukiwaczy skarbów, posiadających gruntowną wiedzę o konkretnych stanowiskach archeologicznych i wyposażonych w dokładne mapy oraz profesjonalny sprzęt do wykrywania różnego typu metali. Obecnie niebezpieczeństwo zniszczenia zabytków odnosi się nie tylko do znanych grodzisk i cmentarzysk kurhanowych, które mają zachowaną własną formę krajobrazową, ale i wielu stanowisk płaskich, jak cmentarzyska ciepłopalne i szkieletowe, osady i pola bitewne.

OBIEKTY, KTÓRE UTRACIŁY LUB NIGDY NIE POSIADAŁY WARTOŚCI ZABYTEKOWYCH

W grupie stanowisk poddanych analizie (184) niewielką część stanowią obiekty, które utraciły wartości zabytkowe, przez co wpis do rejestru zabytków może być niezasadny. Zalicza się do nich 11 stanowisk (6%). Należą do nich stanowiska całkowicie zniszczone (np. wskutek poboru piasku) lub przebadane przez archeologów. Takich obiektów nie zarejestrowano w powiatach gorzowskim, międzyrzeckim, strzelecko-drezdeneckim, świebodzińskim, wschowskim, żagańskim i żarskim.

Natomiast najwięcej (4; 2%) takich stanowisk odnotowano w powiecie krośnieńskim. Osada w Drzewicy – st. 6 zostało najprawdopodobniej całkowicie zniszczone podczas poboru piasku. Cmentarzysko z epoki brązu w Gubinie – przebadane w całości, obecnie jest zaję-

te przez oczyszczalnię ścieków. Cmentarzysko kultury przeworskiej w Szczawnie – st. 1 częściowo przebadane, częściowo zniszczone podczas budowy linii kolejowej, prawdopodobnie utraciło wartości zabytkowe. Aby to potwierdzić, wskazane byłoby przeprowadzenie badań sondażowych na terenie w pobliżu torów, który nie był penetrowany przez archeologów. Cmentarzysko kultury przeworskiej w Trzebulach – st. 1 zostało w znacznym stopniu przebadane i w celu określenia, czy wszystkie groby wyeksplorowano, należałoby przeanalizować całą dokumentację z kilkuletnich prac wykopaliskowych. Prawdopodobnie pozwoliłoby to na definitywne określenie, czy stanowisko całkowicie utraciło wartości zabytkowe.

W powiecie słubickim odnotowano 3 stanowiska (2%), które najprawdopodobniej utraciły wartości zabytkowe. Należy do nich cmentarzysko kultury łużyckiej w Grzmiącej – st. 1 przebadane w 80%. W związku z tym wskazane byłoby za pomocą wykopów sondażowych ustalić, czy pozostał nieprzebadany jakiś fragment stanowiska i definitywne ustalenie zasadności jego wpisu do rejestru zabytków. Osada kultury łużyckiej w Bieganowie, st. 1, została przebadana w całości, a teren został zniszczony budową oczyszczalni ścieków. W związku z tym zasadne byłoby wykreślenie stanowiska z rejestru zabytków. Druga osada kultury łużyckiej w Bieganowie, st. 4, mogła zostać w całości zniszczona w trakcie budowy wytwórni pasz, więc uzasadnione byłoby jej wykreślenie z rejestru zabytków.

W powiecie nowosolskim 2 stanowiska (1%) zaliczone zostały do zabytków, które najprawdopodobniej utraciły wartości zabytkowe. Należy do nich cmentarzysko kultury łużyckiej w Przyborowie – st. 1, najpewniej w całości wyeksplorowane. Wobec prawdopodobnego braku obiektów archeologicznych można rozważyć wykreślenie cmentarzyska z rejestru zabytków. Osada z okresu rzymskiego w Starym Żabnie, st. 5, jest znacznie zniszczona przez stare wybierzisko piasku. W związku z tym należałoby rozważyć wykreślenie zabytku z rejestru, może po przeprowadzeniu kontrolnych badań sondażowych.

W powiecie sulęcińskim do omawianej grupy obiektów należy osada kultury łużyckiej (1; 1%) w Sulęciniu, st. 2, najprawdopodobniej w całości zniszczona podczas budowy kompleksu hotelowego.

Podobnie w powiecie zielonogórskim odnotowano 1 stanowisko (1%) – cmentarzysko kultury łużyckiej i kultury przeworskiej w Swarzynicach, st. 3, w całości przebadane, a teren zniwelowany podczas poboru piasku. Obiekt kwalifikuje się do skreślenia z rejestru zabytków.

Omawiane w tym punkcie stanowiska reprezentują dwie funkcje: osadniczą/mieszkalną i sepulkralną. Spośród 5 obiektów (3% analizowanej grupy 184 stanowisk) 2 (1,09%) zarejestrowano w powiecie słubickim i po 1 (0,54%) w powiatach krośnieńskim, nowosolskim i sulęcińskim. Do stanowisk sepulkralnych, które najprawdopodobniej utraciły wartości zabytkowe (6; 3%), należą 3 obiekty (2%) w powiecie krośnieńskim i po 1 (1%) w powiatach nowosolskim, słubickim oraz zielonogórskim.

Udział procentowy obiektów, które najprawdopodobniej utraciły wartości zabytkowe, w stosunku do wszystkich stanowisk wpisanych do rejestru zabytków na terenie województwa lubuskiego przedstawia się następująco: osady – 1% (5), cmentarzyska – 1% (6).

Jak wspomniano wcześniej, liczba stanowisk, które najprawdopodobniej utraciły wartości zabytkowe, wynosi 11 (6% z grupy 184), a zarejestrowano je w powiatach krośnieńskim

LICZBA I PROCENT ZABYTEKÓW, KTÓRE NAJPRAWDOPODOBNIEJ UTRACIŁY WARTOŚCI ZABYTEKOWE UZASADNIAJĄCE POZOSTAWIANIE ICH W REJESTRZE ZABYTEKÓW, LUB OBIEKTÓW NIEZASADNIE WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTEKÓW W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH W PODZIALE POD WZGLĘDEM FUNKCJI PIERWOTNEJ (STAN NA 30.04.2016 R.)

Powiat	Funkcja											
	obronna		obrzędowa		osadnicza/ mieszkalna		sepulkralna		gospodarcza		kompleks osadniczy	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Gorzowski	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Krośnieński	0	0%	0	0%	1	1%	3	4%	0	0%	0	0%
Międzyrzeczki	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Nowosolski	0	0%	0	0%	1	1%	1	1%	0	0%	0	0%
Słubicki	0	0%	0	0%	2	13%	1	7%	0	0%	0	0%
Strzelecko- -drezdenecki	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Sulęciński	0	0%	0	0%	1	3%	0	0%	0	0%	0	0%
Świebodziński	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Wschowski	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Zielonogórski	0	0%	0	0%	0	0%	1	1%	0	0%	0	0%
Żagański	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Żarski	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Razem w województwie	0	0%	0	0%	5	1%	6	1%	0	0%	0	0%
Procent wśród wszystkich obiektów wpisanych do rejestru w województwie	0	0%	0	0%		3%		3%	0	0%	0	0%

(4), słubickim (3), nowosolskim (2), sulęcińskim (1) i zielonogórskim (1). Należy do nich 5 osad (3%) i 6 stanowisk sepulkralnych (3%).

Najwięcej tego typu stanowisk znajduje się na gruntach państwowych (5; 3%), następnie samorządowych (3; 2%), prywatnych (2; 1%) i mieszanych (1; 1%).

Ze względu na sposób użytkowania najwięcej stanowisk, które najprawdopodobniej utraciły wartości zabytkowe, występuje w miejscach o mieszanym sposobie użytkowania (4; 2%), w lasach, na terenach z zabudową przemysłową i o nieustalonym sposobie użytkowania (po 2, 1%), a także na nieużytkach (1; 1%).

Jak wcześniej podano, do stanowisk, które najprawdopodobniej utraciły wartości zabytkowe, należą obiekty o funkcji osadniczej/mieszkalnej (5; 3%) oraz sepulkralnej (6; 3%). Osady zarejestrowano w powiatach słubickim (2; 1%), krośnieńskim, nowosolskim i sulęcińskim (po 1; 1%), cmentarzyska zaś w krośnieńskim (3; 2%), nowosolskim, słubickim i zielonogórskim (po 1; 1%).

Generalnie ocena zasadności pozostawiania tych stanowisk w rejestrze zabytków wymaga przeprowadzenia działań polegających na analizie dokumentacji polowej i wszelkich opracowań związanych ze stanowiskami rozpoznanymi metodami wykopaliskowymi, a także na podjęciu decyzji o założeniu wykopów sondażowych w celu podjęcia ostatecznej decyzji o ewentualnym wykreśleniu zabytku z księgi C.

Funkcja													
kopiec		pole bitwy		skarb		wały		inne		określenia dla stanowisk wielofazowych o różnej funkcji		Razem	
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	4	5%
0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	2	3%
0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	3	20%
0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	1	3%
0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	1	1%
0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	11	2%
0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%		6%

Jedną z przyczyn utraty wartości zabytkowej obiektów jest ich całkowite zniszczenie wskutek poboru piasku lub działalności inwestycyjnej. Należą do nich: osada w Drzewicy, st. 6, cmentarzyska w Gubinie, st. 3, i Szczawnie, st. 1 (pow. krośnieński); osada w Starym Żabnie, st. 5 (pow. nowosolski); osada w Bieganowie, st. 4 (pow. słubicki) i osada w Sulęcinnie, st. 2 (pow. sulęciński). W przypadku pozostałych stanowisk miało miejsce przebadanie w całości lub w znacznej części. Zdarzało się, że prowadzono też pobór piasku. Do tych obiektów należą: cmentarzysko w Trzebulach, st. 1 (pow. krośnieński); cmentarzysko w Przyborowie, st. 1 (pow. nowosolski); cmentarzysko w Grzmiącej, st. 1, i osada w Bieganowie, st. 1 (pow. słubicki) oraz cmentarzysko w Swarzynicach, st. 3 (pow. zielonogórski).

Trudno obecnie ustalić, kiedy dokładnie stanowiska uległy zniszczeniu w związku z eksploatacją żwiru i piasku oraz działalnością inwestycyjną. Zwykle wydobywanie kruszyw trwało przez wiele lat. W Drzewicy (st. 6) stwierdzono, że stanowisko, wpisane do rejestru zabytków w 1979 r. jako wielokulturowa osada, było przedmiotem eksploatacji piasku, którą przed laty zakończono. Obecnie teren ten porastają drzewa i krzewy. Nie natrafiono na żadne materiały archeologiczne. Stanowisko w Starym Żabnie (nr 17) wpisano do rejestru zabytków w 1969 r. jako miejsce osadnictwa z okresu rzymskiego i wczesnego średniowiecza. Odkryto je przed II wojną światową. W okresie powojennym badania archeologiczne prowadził Adam Kołodziejcki. Obecnie jest ono znacznie zniszczone wskutek dawnego po-

boru piasku. W przypadku stanowiska w Bieganowie (nr 4) brak argumentów za utrzymywaniem zabytku w rejestrze (wpis z 1969 r. jako miejsce osadnictwa kultury łużyckiej). Obiekt znajduje się na terenie wytwórni pasz i najprawdopodobniej został w całości zniszczony – przedmiot ochrony nie istnieje. Stanowisko nr 2 w Sulęcinie wpisano do rejestru zabytków w 1970 r. jako osadę otwartą kultury łużyckiej z epoki brązu. Obszar stanowiska zajmują zabudowania o charakterze hotelarskim. Stanowisko najprawdopodobniej zostało całkowicie zniszczone.

W przypadku pozostałych stanowisk utrata wartości ma związek z całkowitym ich przebadaniem. Stanowisko nr 3 w Gubinie wpisano do rejestru zabytków w 1971 r. jako cmentarzysko ludności kultury przedłużyckiej i łużyckiej. W 1996 r. stanowisko zostało w całości przebadane przez ekipę Muzeum Archeologicznego Środkowego Nadodrza. Stanowisko nr 1 w Szczawnie wpisano do rejestru zabytków w 1968 r. jako cmentarzysko kultury łużyckiej. W 1964 r. zostały przeprowadzone badania ratownicze przez Wojewódzkiego Konserwatora do Spraw Archeologicznych na województwo zielonogórskie. Nie wiadomo, jaka część stanowiska została przebadana, bowiem znaczna część wydmy, na której znajdowało się cmentarzysko, została zniszczona. Nieznany jest tylko stan obiektu w części, którą w 1964 r. pokrywał las. Cmentarzysko ciałopalne w Trzebulach (st. 1) wpisano do rejestru zabytków w 1968 r. W 1967 r. badania wykopaliskowe prowadził Adam Kołodziejcki. Kolejne prace prowadził Włodzimierz Rebelski (1987, 1989, 1991, 1993 – wspólnie z Ewą Przechrztą). W sumie wyeksplorowano 260 zespołów grobowych. Prawdopodobnie stanowisko zostało przebadane w całości, chociaż na podstawie dostępnych publikacji trudno jest to precyzyjnie określić. Stopień zaawansowania kilkuletnich prac wykopaliskowych może być określony po analizie dokumentacji polowej znajdującej się w Muzeum Archeologicznym Środkowego Nadodrza w Zielonej Górze z siedzibą w Świdnicy. Stanowisko nr 1 w Przyborowie zostało wpisane do rejestru zabytków w 1968 r. jako cmentarzyskom ciałopalne z III–V okresu epoki brązu. W 1955 r. i w latach 1967–1968 na stanowisku przeprowadzono badania wykopaliskowe (Maria Zeylandowa, następnie Andrzej Marcinkian), w trakcie których odkryto 187 grobów ciałopalnych. Według informacji Andrzeja Marcinkiana, stanowisko zostało przebadane w całości. Stanowisko nr 1 w Grzmiącej wpisano do rejestru zabytków w 1968 r. jako cmentarzysko ciałopalne grupy górzyckiej ludności kultury łużyckiej. Badania wykopaliskowe prowadził Andrzej Marcinkian w latach 1968–1969. W trakcie badań wyeksplorowano ponad 230 grobów z III OEB przemieszanych z pochówkami halsztackimi. Zgodnie ze sprawozdaniem z badań stanowisko zostało przebadane w 80%, podczas badań Archeologicznego Zdjęcia Polski w 1985 r. stanowisko nie zostało zweryfikowane, a więc najprawdopodobniej utraciło wartości zabytkowe, co daje podstawę do ewentualnego jego wykreślenie z rejestru zabytków. Stanowisko nr 1 w Bieganowie wpisano do rejestru zabytków w 1969 r. jako miejsce osadnictwa ludności kultury łużyckiej z końca epoki brązu i z wczesnej epoki żelaza. Według „Informatora Archeologicznego” badania prowadzone były w latach 1973–1975 i w ich trakcie odkrytych zostało 177 zespołów grobowych oraz 33 paleniska i ogniska. Chronologia odkryć mieści się w przedziale od II/III do IV/V okresu epoki brązu. W „Informatorze” za 1980 r. brak informacji o badaniach w Bieganowie, która

została zamieszczona w karcie ewidencyjnej stanowiska archeologicznego. Należy przyjąć, że stanowisko zostało przebadane w całości. Stanowisko nr 3 w Swarzynicach wpisano do rejestru zabytków w 1971 r. jako cmentarzysko z lat 1500–1200 p.n.e. W tym samym roku Muzeum w Zielonej Górze przeprowadziło ratownicze badania wykopaliskowe, w trakcie których wyeksplorowano groby kultury łużyckiej oraz przeworskiej. W 1985 r., w trakcie badań powierzchniowych stwierdzono, że obiekt został zdewastowany. Podczas weryfikacji stwierdzono, że najprawdopodobniej doszło do jego całkowitego zniszczenia podczas poboru piasku.

W grupie stanowisk poddanych analizie (184) niewielką część stanowią obiekty, które utraciły wartości zabytkowe, przez co wpis do rejestru zabytków może być niezasadny. Zalicza się do nich 11 stanowisk (6% w stosunku do analizowanych 184 zabytków). Należą do nich stanowiska całkowicie zniszczone (np. wskutek poboru piasku) lub przebadane przez archeologów. Takich obiektów nie zarejestrowano w powiatach gorzowskim, międzyrzeckim, strzelecko-drezdeneckim, świebodzińskim, wschowskim, żagańskim i żarskim. Najwięcej takich stanowisk odnotowano w powiecie krośnieńskim (4; 2%), nieco mniej w słubickim (3; 2%) i nowosolskim (2; 1%). W powiatach sulęcińskim i zielonogórskim omawianą grupę reprezentują pojedyncze obiekty (1%).

Omawiane stanowiska reprezentują dwie funkcje: osadniczą/mieszkalną i sepulkralną. Spośród 5 obiektów (3% analizowanej grupy 184 stanowisk) 2 (1%) zarejestrowano w powiecie słubickim i po 1 (1%) w powiatach krośnieńskim, nowosolskim oraz sulęcińskim. Do stanowisk sepulkralnych, które najprawdopodobniej utraciły wartości zabytkowe (6; 3%), należą 3 obiekty (2%) w powiecie krośnieńskim i po 1 (1%) w powiatach nowosolskim, słubickim oraz zielonogórskim. Udział procentowy obiektów, które najprawdopodobniej utraciły wartości zabytkowe, w stosunku do wszystkich stanowisk wpisanych do rejestru zabytków na terenie województwa lubuskiego przedstawia się następująco: osady – 1% (5), cmentarzyska – 1% (6).

Najwięcej obiektów, które najprawdopodobniej utraciły wartości zabytkowe, znajduje się na gruntach państwowych (5; 3%), następnie samorządowych (3; 2%), prywatnych (2; 1%) i mieszanych (1; 1%).

Ze względu na sposób użytkowania obiekty występują w miejscach o mieszanym sposobie użytkowania (4; 2%), w lasach, na terenach z zabudową przemysłową i o nieustalonym sposobie użytkowania (po 2; 1%), a także na nieużytkach (1; 1%).

Jedną z przyczyn utraty wartości zabytkowej obiektów jest ich całkowite zniszczenie wskutek poboru piasku lub działalności inwestycyjnej. Należą do nich: osada w Drzewicy, st. 6, cmentarzyska w Gubinie, st. 3, i Szczawnie, st. 1 (pow. krośnieński); osada w Starym Żabnie, st. 5 (pow. nowosolski); osada w Bieganowie, st. 4 (pow. słubicki) i osada w Sulęcinie, st. 2 (pow. sulęciński). W przypadku pozostałych stanowisk miało miejsce przebadanie w całości lub w znacznej części.

Trudno obecnie ustalić, kiedy dokładnie stanowiska uległy zniszczeniu w związku z eksploatacją żwiru i piasku oraz działalnością inwestycyjną. Zwykle wydobywanie kruszyw trwało przez wiele lat. W Drzewicy stwierdzono, że stanowisko, wpisane do rejestru zabytków

w 1979 r. jako wielokulturowa osada, było przedmiotem eksploatacji piasku, którą przed laty zakończono. W przypadku pozostałych stanowisk utrata wartości ma związek z całkowitym ich przebadaniem.

OBIEKTY NIEISTNIEJĄCE

Na terenie województwa nie stwierdzono obiektów należących do tej kategorii.

OBIEKTY SKREŚLONE Z REJESTRU ZABYTKÓW

Na terenie województwa nie stwierdzono obiektów należących do tej kategorii.

OBIEKTY NIEZIDENTYFIKOWANE W TERENIE

Znaczną grupę stanowisk wpisanych do rejestru zabytków na terenie województwa stanowią obiekty niezidentyfikowane w terenie. Zasadniczo miejsce wskazane w decyzji było zidentyfikowane w terenie, bowiem do decyzji były dołączane mapki (najczęściej w formie nieformalnych załączników) z lokalizacją stanowisk. Jednak brak materiału archeologicznego na powierzchni lub niedostępność terenu (nieużytki, łąki i pastwiska, las, teren zabudowany itp.) uniemożliwiały pewną identyfikację zabytku. W tej sytuacji potwierdzenie zapisu z decyzji o wpisie do księgi C, informującego o obecności w konkretnym miejscu stanowiska archeologicznego, wymagałoby przeprowadzenia sondażowych badań. Wykopy zakładane w różnych punktach umożliwiałyby potwierdzenie zasadności wpisu obiektu, jak i ustalenie z dużym prawdopodobieństwem jego zasięgu, funkcji pierwotnej czy chronologii. Uwaga ta dotyczy również stanowisk zidentyfikowanych w terenie, których znajomość oparta jest przeważnie na ocenie materiału zebranego na powierzchni.

W trakcie weryfikacji w województwie lubuskim odnotowano 360 stanowisk (66,18% spośród 544 zabytków) niezidentyfikowanych w terenie. Najwięcej wystąpiło ich w powiatach zielonogórskim (117; 21,51%), żarskim (79; 14,52%), nowosolskim (61; 11,21%) i krośnieńskim (60; 11,03%). Znacznie mniej takich stanowisk zarejestrowano w powiatach sulęcińskim (25; 4,6%), żagańskim (6; 1,1%), gorzowskim (5; 0,92%), słubickim (4; 0,74%), świebodzińskim (2; 0,37%) i wschowskim (1; 18%), zaś w międzyrzeckim i strzelecko-drezdeneckim takich obiektów nie odnotowano. Interesująco przedstawia się udział procentowy stanowisk niezidentyfikowanych w terenie w stosunku do wszystkich zabytków w obrębie samych powiatów. Najwięcej zanotowano w powiecie żarskim (79; 91,86%), następnie w powiatach zielonogórskim (117; 91,41%), nowosolskim (61; 87,14%), krośnieńskim (60; 76,92%), sulęcińskim (25; 71,43%), słubickim (4; 26,67%), żagańskim (6; 19,35%), świebodzińskim (2; 13,33%), gorzowskim (5; 10,42%) i wschowskim (1; 3,57%).

Uwzględniając funkcję pierwotną obiektów, należy podkreślić, że wśród niezidentyfikowanych w terenie najwięcej jest stanowisk o funkcji osadniczej/mieszkalnej (273; 50,18% spośród 544, 75,83% spośród 360 niezidentyfikowanych). Na następnych pozycjach są stanowiska sepulkralne (57; 10,48% spośród 544), inne (21; 3,86%), wielofazowe o różnej funkcji (6; 1,1%), o funkcji gospodarczej (2; 0,37%) i obronnej (1; 0,18%). Najwięcej osad niezidentyfikowanych w terenie odnotowano w powiatach zielonogórskim (82; 15,07%) i żarskim (68; 12,5%), zaś najmniej w słubickim i żagańskim (po 3; 1,55%) oraz świebodzińskim (2; 0,37%). W przypadku stanowisk sepulkralnych najwięcej takich obiektów występuje w powiatach nowosolskim i zielonogórskim (po 17; 3,13%), a najmniej w słubickim, sulęcińskim i żagańskim (po 1; 0,18%). Najwięcej zabytków w kategorii inne wydzielono w powiecie zielonogórskim (17; 3,13%), najmniej w powiatach wschowskim i żagańskim (po 1; 0,18%). Niezidentyfikowane w terenie stanowiska wielofazowe o różnej funkcji występują w powiatach nowosolskim (5; 0,92%) i żagańskim (1; 0,18%), o funkcji gospodarczej w sulęcińskim i żarskim (po 1; 0,18%), o obronnej zaś w zielonogórskim (1; 0,18%).

Ze względu na sposób użytkowania w odniesieniu do rodzaju własności wśród stanowisk niezidentyfikowanych w terenie (360) pod względem liczebności występuje duże zróżnicowanie. Najwięcej obiektów zarejestrowano na gruntach prywatnych (157; 28,86% wszystkich stanowisk rejestrowanych) i państwowych (153; 28,13%), a znacznie mniej na mieszanych (22; 4,04%), samorządowych (18; 3,31%), o nieustalonym rodzaju własności (6; 1,1%) i innych (4; 0,73%). Biorąc pod uwagę rodzaj użytkowania gruntów, na terenach prywatnych najwięcej stanowisk wystąpiło na polach uprawnych (60; 11,03%) i mieszanych (55; 10,11%), najmniej zaś w lasach ((5; 0,92%), zajętych przez zabudowę mieszkalną i gospodarczą (4; 0,74%), w sadzie oraz na terenie o innym rodzaju użytkowania (po 1; 0,18%). W parkach, na terenach z zabudową przemysłową i własnościowo nieokreślonych nie zarejestrowano żadnych spośród analizowanych stanowisk. Na gruntach państwowych najwięcej stanowisk niezidentyfikowanych w terenie było zarejestrowanych na gruntach mieszanych (52; 9,56%), a najmniej na tzw. innych (3; 0,55%) oraz na terenie parku (1; 0,18%). W sadach, na terenach zajętych przez zabudowę mieszkalną i gospodarczą oraz przemysłową brak takich obiektów. Na gruntach o mieszanym rodzaju własności najwięcej stanowisk odnotowano na terenach o mieszanym rodzaju użytkowania (11; 2,02%), a najmniej na łąkach i pastwiskach, w lasach i tzw. innych (po 1; 0,18%). W sadach, parkach, terenach o zabudowie mieszkalnej i gospodarczej oraz przemysłowej, a także o nieustalonym rodzaju użytkowania nie zarejestrowano żadnych stanowisk. Na gruntach samorządowych przeważają stanowiska odnotowane w miejscach o mieszanym rodzaju użytkowania (8; 1,47%), najmniej zaś wystąpiło na polach uprawnych oraz na terenach z zabudową mieszkalną i gospodarczą (po 2; 0,37%). Analizowane obiekty nie wystąpiły na łąkach i pastwiskach, w sadach, parkach, na terenach z zabudową przemysłową i innych. Na gruntach o nieustalonym rodzaju własności stanowiska zarejestrowano tylko w miejscach o nieustalonym rodzaju użytkowania (3; 0,55%), na polach uprawnych, w lasach i na tzw. innych (po 1; 0,18%). Podobnie było w przypadku innych rodzajów własności, bowiem na nieużytkach odnotowano 2 stanowiska (0,37%), a na polach uprawnych oraz łąkach i pastwiskach po 1 (0,18%). Na gruntach określonych jako kościołów i związków wyznaniowych nie wystąpiły stanowiska zaliczone do grupy niezidentyfikowanych w terenie.

LICZBA I UDZIAŁ PROCENTOWY OBIEKTÓW NIEZIDENTYFIKOWANYCH W TERENIE, WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTEKÓW W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH W PODZIALE POD WZGLĘDEM FUNKCJI PIERWOTNEJ (STAN NA 30.04.2016 R.)

Powiat	Funkcja											
	obronna		obrzędowa		osadnicza/ mieszkalna		sepulkralna		gospodarcza		kompleks osadniczy	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Gorzowski	0	0,00%	0	0,00%	5	0,92%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Krośnieński	0	0,00%	0	0,00%	48	8,82%	12	2,21%	0	0,00%	0	0,00%
Międzyrzecki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Nowosolski	0	0,00%	0	0,00%	39	7,17%	17	3,13%	0	0,00%	0	0,00%
Słubicki	0	0,00%	0	0,00%	3	1,55%	1	0,18%	0	0,00%	0	0,00%
Strzelecko- -drezdenecki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Sulęciński	0	0,00%	0	0,00%	23	4,23%	1	0,18%	1	0,18%	0	0,00%
Świebodziński	0	0,00%	0	0,00%	2	0,37%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Wschowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Zielonogórski	1	0,18%	0	0,00%	82	15,07%	17	3,13%	0	0,00%	0	0,00%
Żagański	0	0,00%	0	0,00%	3	0,55%	1	0,18%	0	0,00%	0	0,00%
Żarski	0	0,00%	0	0,00%	68	12,5%	8	1,47%	1	0,18%	0	0,00%
Razem w województwie	1	0,18%	0	0,00%	273	50,18%	57	10,48%	2	0,37%	0	0,00%

Główną przyczyną braku możliwości rozpoznania pozbawionych własnej formy terenowej stanowisk w terenie, choć ich lokalizacja została zaznaczona na mapkach dołączonych do decyzji o wpisie do rejestru zabytków, jest niedostępność ruchomego materiału archeologicznego podczas weryfikacji terenowej. Generalnie z dotarciem do miejsc wskazanych w decyzjach i nieformalnych załącznikach graficznych nie było większych problemów. Jednak ze względu na zmianę formy użytkowania obszarów, na których wystąpiły liczne stanowiska, stało się niemożliwe pozyskanie materiałów powierzchniowych, a tym samym ich identyfikacja. Przekształcenia własnościowe po 1990 r. spowodowały upadek wielu Państwowych Gospodarstw Rolnych, a tym samym zmniejszenie zainteresowania uprawą roli niższej klasy. W przypadku gruntów lepszej jakości zostały one zagospodarowane przez nowych dzierżawców lub właścicieli. W takiej sytuacji znalazło się województwo lubuskie, w którym znaczny odsetek gospodarstw rolnych stanowiły przedsiębiorstwa państwowe. Część gruntów obecnie pozostaje nieużytkami, zaś niektóre tereny porastają lasy. W ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat areał lasów w województwie lubuskim uległ powiększeniu do 52% jego powierzchni. Pewnym utrudnieniem w rozpoznaniu stanowisk archeologicznych w terenie jest rozbudowa miast i osiedli, skutkiem czego następuje stopniowe zajmowanie terenów, na których zarejestrowano stanowiska archeologiczne. Znaczna część stanowisk została wpisana do rejestru zabytków w latach 60. i 70. XX w. i zanim wypracowano metody skutecznego egzekwowania prawa w dziedzinie ochrony zabytków archeologicznych, prawdopodobnie niejednokrotnie prowadzono działania inwestycyjne bez nadzoru archeologicznego.

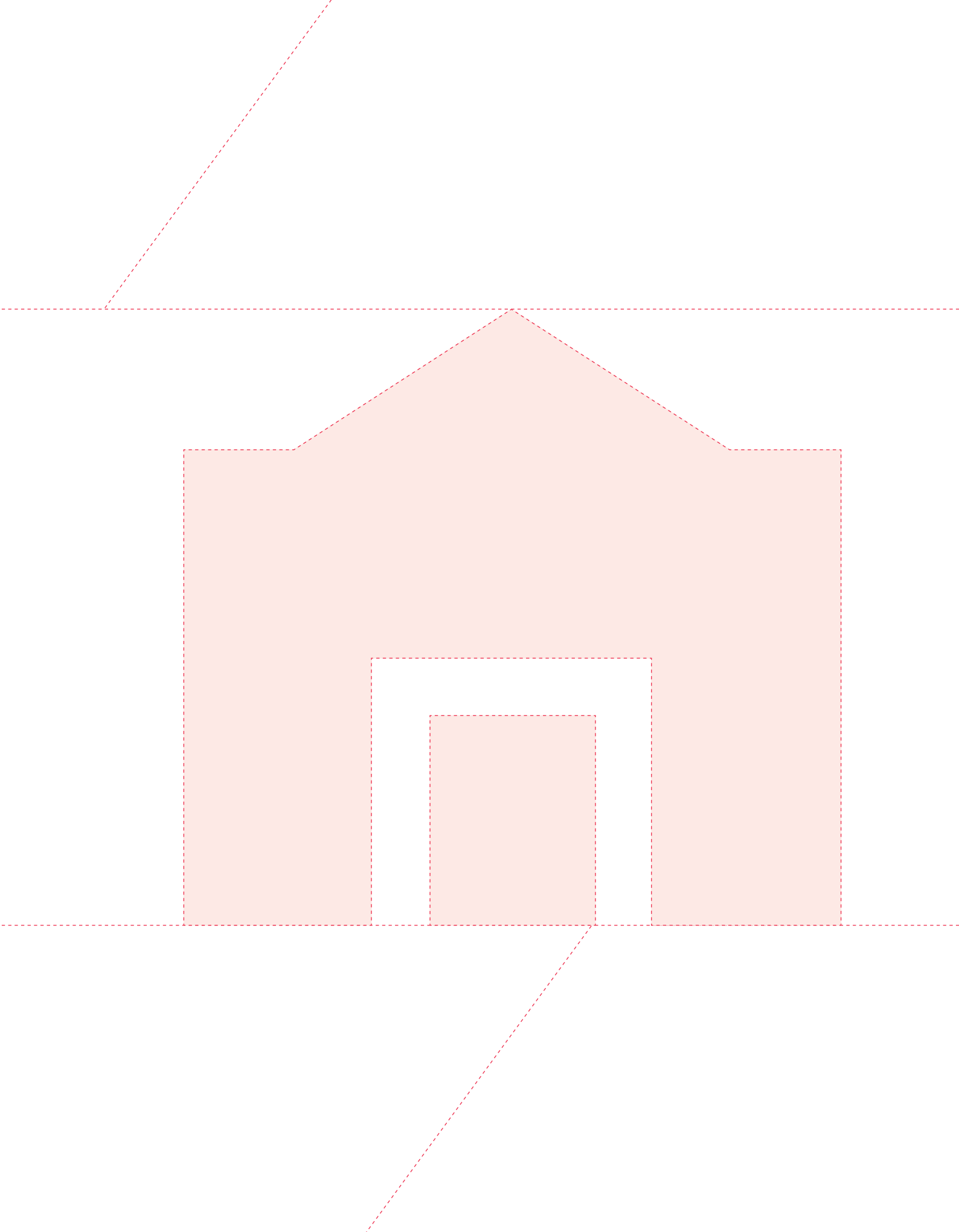
Jak starano się wykazać wyżej, brak identyfikacji w terenie znacznej liczby stanowisk (360 z 544 w skali województwa) wynika przede wszystkim z braku materiału archeologicznego na powierzchni lub niedostępności terenu (nieużytki, łąki i pastwiska, las, teren zabudowa-

Funkcja													
kopiec		pole bitwy		skarb		wały		inne		określenia dla stanowisk wielofazowych o różnej funkcji		Razem	
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5	0,92%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	60	11,03%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5	0,92%	61	11,21%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4	0,74%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	25	4,6%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	0,37%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,18%	0	0,00%	1	0,18%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	17	3,13%	0	0,00%	117	21,51%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,18%	1	0,18%	6	1,1%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	0,37%	0	0,00%	79	14,52%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	21	3,86%	6	1,1%	360	66,18%

ny itp.). W tej sytuacji jedynym możliwym sposobem potwierdzenia zasadności wpisu obiektu do księgi C, jak również ustalenia z dużym prawdopodobieństwem jego zasięgu, funkcji pierwotnej czy chronologii byłoby przeprowadzenie archeologicznych badań sondażowych. Brak wcześniejszych badań inwazyjnych oraz niejednokrotnie szczupłość materiału ruchomego, pozyskanego podczas badań powierzchniowych prowadzonych głównie w latach 60.–80. XX w. nie pozwala na podejmowanie jakichkolwiek działań w celu utrzymania stanowisk jako rejestrowych lub ich wykreślenia z rejestru zabytków. Trzeba mieć świadomość, że w tych sprawach decyzje będą podejmowane przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oddzielnie w stosunku do każdego rejestrowego stanowiska, jeżeli zaistnieje taka potrzeba wynikająca z jakiegokolwiek działalności ingerującej w jego strukturę. Zasadniczo w przypadku stanowisk niezidentyfikowanych w terenie znana jest szczegółowa lokalizacja dzięki dołączonym do decyzji mapkom (najczęściej w formie nieformalnych załączników) i niezależnie od stopnia ich aktualnego rozpoznania powierzchniowego nadal podlegają prawnej ochronie, podobnie jak tysiące innych stanowisk archeologicznych, zewidencjonowanych, a niewpisanych do rejestru zabytków.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

VI.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Obszar województwa lubuskiego zajmuje znaczną część zachodniej Polski. Na tym terenie znajduje się 4300 obiektów wpisanych do rejestru zabytków nieruchomości (według stanu na 30 kwietnia 2016 r.). Najliczniejszą grupę stanowią obiekty o różnym stanie zachowania, niezaliczone do grup wyodrębnionych z zasobu w trakcie prowadzonej weryfikacji rejestru zabytków (3481 budynków wpisanych do rejestru zabytków, co równa się 87,86% udziału w województwie). Kolejną grupę według liczby stanowią obiekty nieistniejące (250; 6,31%). Dalsza grupa to 99 obiektów niezidentyfikowanych (2,3%). Następną grupę stanowią obiekty zagrożone (80; 2,02%). Kolejną grupę stanowią obiekty o utraconych wartościach zabytkowych (44; 1,11%). Podczas weryfikacji odnotowano również 7 obiektów przeniesionych do Muzeum Etnograficznego w Zielonej Górze z siedzibą w Ochli oraz 1 translokowany. Całościowy zasób rejestru zabytków to budowle niejednokrotnie bardzo cenne i znaczące dla terenów pozostających przez stulecia pod wpływem różnych prądów kulturowych, reprezentują dziś wiele stylów architektonicznych. Analizując zasób wymienionych grup pod kątem ich stanu zachowania, należy podkreślić, że oceniając całościowo województwo lubuskie, można uznać ich stan za zadowalający. W większości kategorii forma obiektu, wartości zabytkowe nie zostały zniszczone, a stan zachowania można ocenić jako dobry. Szczególną opieką otoczone są wszystkie Pomniki Historii i obiekty wpisane na Listę światowego dziedzictwa UNESCO oraz obiekty o wartościach ponadregionalnych. Do grupy obiektów zachowanych w najlepszym stanie ze względu na funkcję pierwotną należy zaliczyć obiekty obronne, sakralne oraz zieleń. Najgorzej zachowane były obiekty w kolejności: przemysłowe, następnie gospodarcze i folwarczne. Natomiast najlepszy stan zachowania w kategorii materiału wykorzystanego przy budowie zabytku prezentowały przede wszystkim obiekty ziemne, kamienne i ceglane. Najgorszy stan zachowania w skali województwa odnotowały obiekty drewniane o konstrukcji szachulcowej i drewniane o konstrukcji wieńcowej/innej. Do grupy obiektów zachowanych w najlepszym stanie ze względu na czas ich powstania należy zaliczyć obiekty „brak danych” oraz obiekty z XX w. Najgorzej zachowanymi zabytkami w tej kategorii są obiekty z XVI–XVIII w. oraz z XIX w. Rozpatrując stan zachowania ze względu na rodzaj własności, należy stwierdzić, że przodującymi grupami są obiekty mieszane, inne oraz kościołów i związków wyznaniowych. Wpływ na taki stan mogą mieć zarówno środki finansowe przeznaczone na renowację powyższych obiektów, odpowiednia opieka nad zabytkami sprawowana przez właścicieli i użytkowników zabytków, jak i pomoc społeczna oraz instytucji państwowych w zakresie ochrony zabytków. Rozpatrując stan zachowania ze względu na rodzaj własności, najgorzej zachowane są obiekty państwowe i prywatne. W tej grupie większą uwagę badawczą należy poświęcić zabytkom przemysłowym, folwarcznym i gospodarczym. Jak to wykazano we wcześniejszych rozdziałach, są to obiek-

ty, które po przemianach społeczno-gospodarczych lat 90. XX w. przestały być użytkowane, przez co uległy degradacji. Dość często ze względu na utylitarny charakter oraz z racji czynnej produkcji były one niedostępne dla instytucji konserwatorskich. Obecnie część z nich straciła podstawy funkcjonowania, a adaptacja dla innych celów jest trudna, przez co narażone są one na różnego typu zagrożenia (nieodpowiednie przebudowy, brak remontów). Problemy związane z rewitalizacją i adaptacją obiektów przemysłowych obejmują np. miasta Nowa Sól i Żary. W mniejszych miejscowościach problemy te dotyczą budynków gospodarczych i folwarcznych (np. wsie Studzieniec i Osiek). Występuje kilka głównych przyczyn takiego stanu, wśród nich są m.in. ograniczone środki finansowe na prace konserwatorskie, brak merytorycznej wiedzy dotyczącej ochrony dóbr kultury. Nie bez znaczenia jest również niedofinansowanie służb konserwatorskich na szczeblu samorządowym i państwowym. Niskie płace, mała liczba pracowników, duża rotacja zatrudnienia, brak doświadczenia nowych pracowników i nadmiar bieżących spraw powodują, że nadzór konserwatorski jest niewystarczający. Większe wspieranie rozwoju kultury oraz zaangażowanie organów konserwatorskich, instytucji kultury i osób prywatnych mogą korzystnie wpłynąć na zmianę stanu zachowania obiektów zabytkowych.

Rozmieszczenie zabytków z poszczególnych analizowanych grupach jest proporcjonalne do ogólnej liczby wpisów w danych powiatach. Najlepszy stan zachowania zabytków można zauważyć w miastach na prawach powiatu – w Gorzowie Wielkopolskim i Zielonej Górze – oraz w powiecie sulęcińskim. W tych trzech miejscach odnotowano najwyższy procent obiektów zachowanych w odpowiednim stanie. Wy tłumaczeniem takiego stanu może być fakt posiadania przez Gorzów Wielkopolski i Zieloną Górę największych środków finansowych zarówno własnych (samorządowych), jak i zewnętrznych (fundusze Unii Europejskiej), które można przeznaczyć na renowację i modernizację obiektów zabytkowych. Najstabilniej w tym zestawieniu wypadają powiaty słubicki, następnie strzelecko-drezdenecki oraz międzyrzecki. Tam obiektów zachowanych we właściwym stanie jest o kilkanaście procent mniej niż w innych powiatach. Są to regiony zlokalizowane w północnej części województwa lubuskiego, w których liczba mieszkańców jest niższa od powiatów leżących w części środkowej czy południowej województwa. Mniejszy odsetek liczby mieszkańców może przekładać się na niższy poziom uzyskiwanych dochodów przez władze samorządowe, które w znacznej mierze partycypują w kosztach ochrony obiektów zabytkowych. Nie bez znaczenia jest również uprzemysłowienie poszczególnych regionów i poziom uzyskiwanych dochodów. Województwo lubuskie mocno odczuło przemiany społeczno-gospodarcze początku lat 90. XX w. Wiele obiektów (przemysłowych, folwarcznych) przestało być użytkowanych, przez co uległy one degradacji.

Najwięcej negatywnych zjawisk w obrębie obiektów zabytkowych związanych było z kategorią obiektów nieistniejących – odnotowano 250 takich obiektów (co stanowi 6,31% obiektów wpisanych do rejestru zabytków w skali województwa). W ramach tej grupy najwięcej zniszczeń zabytków dokonano w latach 60. i 70. XX w. Nieinformowanie służb konserwatorskich o pracach przy obiektach zabytkowych skutkowało bezprawnym niszczeniem obiektów oraz zacieraniem spuścizny kulturowej. Być może miał na to wpływ, szczególnie w latach powojennych, brak akceptacji, poszanowania dziedzictwa pozostawionego na tych terenach przez naród niemiecki. Tendencja ta w latach późniejszych malała. Głównymi powodami znisz-

czenia zabytków były rozbiórka i inwestycje. Najwięcej obiektów nieistniejących odnotowano w powiecie żarskim, następnie w powiatach międzyrzeckim oraz nowosolskim. W mieście Międzyrzecz nastąpiły wyburzenia całych ciągów ulic, na których znajdowały się obiekty zabytkowe. W ich miejscu budowano współczesne domy mieszkalne. Taka sytuacja miała również miejsce w kilku innych miastach. Presja inwestorów, by budować nowe obiekty w centrum miast, jest tak duża, że ulegają jej nie tylko władze samorządowe, ale – co ważniejsze – również urzędy konserwatorskie i eksperci związani z ochroną dziedzictwa kulturowego. Przekonywanie inwestorów, że obiekt zabytkowy nie koliduje z nową inwestycją, jest rzeczą nadrzędną. Odwrócenie tej negatywnej tendencji może ograniczyć w przyszłości liczbę obiektów nieistniejących. Dużo mniejszym zjawiskiem, ale również negatywnym w skali województwa jest występowanie obiektów zagrożonych (80 budynków w rejestrze zabytków). Pomimo starań służb konserwatorskich, wielu właścicieli nie można zobligować do podjęcia prac zabezpieczających zabytkowy obiekt. Rezydencje i folwarki często zmieniają właściciela, przez co trudno wyegzekwować przeprowadzenie kompleksowych remontów obiektów. Dodatkowym problemem jest adaptacja budynku połączona ze zmianą sposobu użytkowania.

Podczas weryfikacji terenowej przeprowadzonej w latach 2009–2015 odnotowano kilka głównych przyczyn w odniesieniu do zagrożeń, utraty wartości oraz zniszczenia obiektów wpisanych do rejestru. W przypadku obiektów zagrożonych głównymi przyczynami występowania zagrożeń zabytków jest zużycie materiału/konstrukcji, następnie brak użytkownika oraz brak zabezpieczenia lub prac konserwatorskich. W odniesieniu do obiektów o utraconych wartościach zabytkowych główną przyczyną utraty tych wartości jest przekształcenie, następnie zły stan techniczny oraz zniszczenie substancji historycznej. W kategorii obiektu nieistniejącego najważniejszą przyczyną zniszczenia obiektu jest rozbiórka, a następnie inwestycje oraz całkowite zużycie materiału/konstrukcji. Pozostałe przyczyny zniszczenia, utraty wartości bądź zagrożeń obiektów zabytkowych są znacznie mniej liczne od ww. W dążeniu do poprawy stanu zachowania zabytków podjętych musi być szereg działań zarówno przez służby konserwatorskie, jak i władze samorządowe. Działania te mają mieć na celu m.in. inicjowanie, wspieranie i koordynowanie badań oraz prac z dziedziny ochrony zabytków. Partycypacja mieszkańców województwa, stowarzyszeń i organizacji pozarządowych w upowszechnianiu i promowaniu dziedzictwa kulturowego powinna przełożyć się na poprawę stanu zachowania obiektów zabytkowych.

Według stanu na 2014 r. na terenie województwa znajdowały się 33 zabytki obszarowe, w tym 29 układów urbanistycznych, 1 układ ruralistyczny, 3 zespoły zabudowy, nie było zaś krajobrazów kulturowych; 24 zabytki obszarowe wpisane zostały wraz ze strefami ochrony konserwatorskiej, są to wyłącznie strefy ochrony krajobrazowej. Należy zauważyć, że wszystkie zabytki obszarowe z listy zachowały wartości kulturowe; 19 z nich zachowało wartości historyczne, a 13 częściowo; 23 zabytki zachowały wartości artystyczne, a 9 częściowo; 31 obiektów z listy zachowało wartość naukową, a 1 zachował ją częściowo. W przypadku 1 obszaru nie ma możliwości oceny ze względu na brak określenia przedmiotu ochrony. Również wszystkie zabytki z listy zachowały elementy kompozycyjne; 24 z nich zachowało rozplanowanie, 8 częściowo; 17 zachowało zabudowę, a 15 częściowo; ekspozycje zachowały

23 zabytki, a 9 częściowo. 1 zabytek z braku możliwości oceny nie został sklasyfikowany. 9 zabytków obszarowych nie ma wyznaczonej strefy ochrony krajobrazowej. Specyfiką wpisów do rejestru zespołów obszarowych jest to, że, w większości przypadków, obejmują one zespoły przekształcone przez powojenne przebudowy. Z dzisiejszego punktu widzenia będące najczęściej elementem degradującym sylwetkę miasta. W związku z tym, że zabytki te są wpisane do rejestru, nie są narażone na utratę wartości. Ewentualnym zagrożeniem może być niestosowanie się inwestorów do zapisów w decyzjach rejestrowych oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Takie negatywne przykłady w ostatnich latach dość licznie występują w miastach województwa lubuskiego.

Na terenie województwa weryfikację rejestru zabytków archeologicznych prowadzono od 2009 r. do wiosny 2017 r. W pracach brał udział 1 pracownik Oddziału Terenowego Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Zielonej Górze, a także w ostatnim okresie 2 pracowników Pracowni Terenowej w Trzebinach oraz 2 grupy archeologów zatrudnionych w NID w Warszawie. Archeolodzy z Trzebin prowadzili weryfikację w powiatach wschowskim i żagańskim, zaś z Warszawy w gorzowskim, słubickim, strzelecko-drezdeneckim i sulęcińskim.

Łącznie sporządzono 544 ankiety weryfikacyjne, przekazano zaś do Działu Ewidencji i Rejestru Zabytków 535 ankiet. Ponadto 9 ankiet przygotowano w Oddziale Terenowym NID w Zielonej Górze, ale jeszcze nie wprowadzono do centralnej bazy danych. Wynika z tego, że stanowiska te zostały wpisane do księgo C i formalnie otrzymały numery rejestru, ale nie wydano dla nich dokumentów w postaci decyzji konserwatorskich. Z tego względu zabrakło ich w bazie NID. Ponadto kilka stanowisk – jak ustalono w trakcie weryfikacji – otrzymało podwójne numery decyzji, przez co zmniejszyła się liczba stanowisk rejestrowych. Po uwzględnieniu powyższych zmian ustalono, że najbardziej wiarygodną liczbą stanowisk wpisanych do rejestru zabytków jest 544.

Według stanu bazy rejestru zabytków archeologicznych w NID na terenie województwa znajdowało się 536 (stan na 23 maja 2017 r.) obiektów wpisanych do rejestru. Podczas prac stwierdzono 9 obiektów wpisanych do rejestru zabytków, a dotychczas niefigurujących w bazie NID. Do Działu Ewidencji i Rejestru Zabytków nie przekazano kopii 9 decyzji wpisujących do rejestru zabytków, bo faktycznie one nie istnieją (brak nie tylko w bazie NID, lecz także w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Zielonej Górze).

W terenie łącznie lustracji poddano 544 obiekty lub miejsca, w których zostały wcześniej zlokalizowane, a więc wszystkie obiekty wpisane do rejestru zabytków. Generalnie utrudnienia techniczne (pokrycie stanowisk trawą, zalesienie, nieużytki, zabudowa itp.) uniemożliwiały w wielu przypadkach pozyskanie materiałów powierzchniowych, a więc formalne potwierdzenie istnienia w konkretnym miejscu stanowiska.

W trakcie prac weryfikacyjnych stwierdzono 1 obiekt skreślony z rejestru zabytków nieruchomych, a figurujący w bazie rejestru NID (stan na 30 kwietnia 2016 r.). Skreślenie nastąpiło w 1999 r. Nie stwierdzono stanowisk archeologicznych proponowanych do wpisu do rejestru zabytków.

Województwo lubuskie położone jest w zachodniej części Polski, a więc na obszarze, który wielokrotnie był penetrowany przez różne grupy ludzkie, począwszy od schyłkowego pale-

olitu, przez mezolit, neolit i epokę brązu do średniowiecza. O intensywności i różnorodności osadnictwa świadczą zarejestrowane ok. 16 800 stanowisk archeologicznych związanych z różnymi kulturami, z których najliczniej jest reprezentowana kultura łużycka. Wskutek zmieniających się procesów osadniczych i dość częstych migracji, a także wpływów zewnętrznych zmieniał się obraz kulturowy tych terenów, co można uchwycić, analizując liczne materiały archeologiczne pozyskane podczas badań wykopaliskowych i powierzchniowych, prowadzonych na tym terenie od wielu dziesiątków lat. Część stanowisk związana jest z kształtowaniem osadnictwa słowiańskiego, we wczesnym średniowieczu rozprzestrzeniającego się m.in. na terenach Środkowego Nadodrza. W tym okresie obszar dzisiejszego województwa lubuskiego pokrywała sieć grodów oraz osiedli typu wiejskiego. Z czasem grody, których liczbę obecnie ocenia się na ok. 120, zaczęły zanikać, a na miejscu niektórych z nich oraz na terenie dotychczasowych osad otwartych rozpoczął się proces kształtowania pierwszych miast. Zapoczątkowana w XIII w. urbanizacja przyniosła w ciągu następnych stuleci wiele założeń miejskich, zarówno w południowej, śląskiej, części województwa, jak i północnej, która od zachodu pozostawała pod wpływem Brandenburskiej, a od wschodu Wielkopolski. W tym czasie na znacznych przestrzeniach regionu lubuskiego rozwinęła się też gęsta sieć osiedli wiejskich.

Wśród stanowisk rejestrowanych część stanowi obiekty uznane za szczególnie cenne. W sumie do tej kategorii zaliczono 38 stanowisk, w tym 28 grodzisk. Pozostałe to fortyfikacje w Danowie, tzw. Wały Śląskie (Biernatowo i Sieraków), osady (Lubniewice, Wicina), kompleks osadniczy (Górzycy), ślad osadnictwa (Siedlnica) i cmentarzysko kurhanowe (Miłkowo). W grupie grodzisk do najcenniejszych zalicza się wspomnianych 28 obiektów, z których 2 (Starosiedle i Wicina) związane są z osadnictwem ludności kultury łużyckiej w epoce żelaza, a 1 (Polanowice) zarówno z osadnictwem tej kultury (grodzisko pierścieniowate), jak i z wczesnym średniowieczem. Pozostałe grodziska reprezentują osadnictwo głównie wczesnośredniowieczne (Biedrzychowice, Bytom Odrzański, Dąbrówka Mała, Glisno, Gostchorze, Grądzkie, Grodziszczce, Kargowa, Kije, Klenica, Krosno Odrzańskie, Łągów, Niesulice, Podgórzycze, Połupin, Popęszyce, Przełazy, Przytok, Santok, Smolno Wielkie, Solniki, Tarnawa Rzepińska, i Wilenko). Spośród grodzisk późnośredniowiecznych 2 zostały wskazane jako szczególnie cenne (Trzciel i Tarnów Jeziorny).

Dzięki odkryciom archeologicznym, dokonywanym na opisywanym terenie od kilku stuleci, a przede wszystkim w wyniku szerokiej akcji powierzchniowej prowadzonej w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski, na terenie województwa lubuskiego zarejestrowano ok. 16 800 stanowisk (są to grodziska, gródki, strażnice i osady obronne, wały, cmentarzyska kurhanowe i pojedyncze kurhany, cmentarzyska płaskie, megality i kręgi kamienne, liczne osady i obozowiska, stanowiska miejskie oraz inne obiekty, obejmujące m.in. stanowiska nieokreślone).

Spośród 544 decyzji wydanych dla stanowisk archeologicznych znaczna ich część wymaga uzupełnienia. Biorąc pod uwagę aktualne metody postępowania administracyjnego podczas wpisywania stanowisk do rejestru zabytków i zasady gromadzenia odpowiednich dokumentów jako załączników do decyzji należy stwierdzić, że zastosowane przed kilkadziesiąt laty metody służb konserwatorskich niejednokrotnie odbiegają od współczesnych standardów. Jest to zauważalne podczas analizy dokumentacji odnoszącej się do stanowisk z terenu wo-

jewództwa lubuskiego i wpisanych do rejestru zabytków. Te uwagi odnoszą się m.in. do granic stanowisk, które powinny być odpowiednio opisane z podaniem numerów działek i zaznaczone na formalnym załączniku graficznym. W województwie lubuskim na formalnym załączniku zaznaczono jedynie 81 stanowisk, zaś na nieformalnym aż 279. Granice 30 obiektów zostały opisane wyłącznie numerami działek, dalszych 3 określone w innym dokumencie, natomiast aż w przypadku 190 stanowisk nie zostały określone. Również zróżnicowana w poszczególnych powiatach jest liczba stanowisk archeologicznych, uwzględniając możliwości ich identyfikacji w terenie. Na terenie całego województwa spośród 544 stanowisk, tylko 231 zidentyfikowano w terenie. Podczas weryfikacji danych odnoszących się do lokalizacji stanowisk w 202 przypadkach została potwierdzona zgodność z decyzją, w 1 istnieje potrzeba poprawienia lokalizacji, zaś w 30 lokalizacja była niemożliwa do ustalenia.

Grodziska wpisane do rejestru zabytków występują w zróżnicowanym środowisku geograficznym, stąd nie zawsze można zapewnić skuteczną ich ochronę przed zniszczeniem. Ze stonkowo najlepszą ochroną mamy do czynienia w sytuacji, gdy grodzisko jest położone na terenie leśnym, administrowanym przez Lasy Państwowe i wyjętym spod planowanej gospodarki leśnej. Część grodzisk, zachowujących jeszcze własną formę terenową, jest zagrożona także działalnością człowieka (uprawa roli, działalność inwestycyjna, penetracja przez tzw. poszukiwaczy skarbów) i działaniem sił natury. Najczęściej obszar chroniony obejmuje samo grodzisko i jego najbliższe otoczenie. Wskazane byłoby poszerzenie obszaru chronionego o ewentualne osady przygodowe i inne elementy mikroregionu osadniczego (np. pozostałości wałów, dróg, cmentarzyska), ale czynności administracyjne musiałyby być poprzedzone specjalistycznymi badaniami nieinwazyjnymi (LIDAR, pomiary geofizyczne, zdjęcia lotnicze), archeologicznymi badaniami powierzchniowymi i wykopaliskowymi o charakterze sondażowym.

Na obszarze Polski w sumie zostało zarejestrowanych 7710 nieruchomych zabytków archeologicznych, które wpisano do księgi C. Rejestr po weryfikacji gabinetowej i terenowej objął m.in. 544 stanowiska odkryte na terenie województwa lubuskiego. Spośród 12 powiatów pod względem liczby stanowisk rejestrowych na czoło wysuwa się powiat zielonogórski ze 128 stanowiskami. W kolejnych powiatach weryfikacją objęto mniejszą liczbę stanowisk (żarski – 86, krośnieński – 78, nowosolski – 70, gorzowski – 48, sulęciński – 35, żagański – 31, wschowski – 28, słubicki – 15, świebodziński – 15, międzyrzecki – 8 i strzelecko-drezdenecki – 2). Wśród stanowisk rejestrowych część stanowią obiekty uznane za szczególnie cenne. W sumie do tej kategorii zaliczono 38 stanowisk, w tym 28 grodzisk. Pozostałe to fortyfikacje, tzw. Wały Śląskie, osady, kompleks osadniczy, ślad osadnictwa i cmentarzysko kurhanowe.

W przypadku znacznej części stanowisk wpisanych do rejestru zabytków konieczna będzie aktualizacja niektórych danych zawartych w decyzjach konserwatorskich. Dotyczy to 343 osad, 82 cmentarzysk płaskich, 5 kurhanowych, 2 grobów kurhanowych, 36 grodzisk, 20 śladów osadniczych, 5 stanowisk bliżej nieokreślonych, 6 miejsc produkcji, 2 wałów podłużnych.

Spora stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków jest zagrożonych uszkodzeniem lub zniszczeniem spowodowanym działaniami różnych czynników: naturalnych, a przede wszystkim wskutek działalności człowieka (erozja gleby, prace melioracyjne i inwe-

stycyjne podejmowane w dolinach rzek, wydobywanie kruszyw, wyrąb lasów, głęboka orka, inwestycje związane z rozbudową miast i osiedli, inwestycje przemysłowe i drogowe, a także działalność rabunkowa związana z poszukiwaniem przez kolekcjonerów i handlarzy zabytków archeologicznych). Zagrożenia ze strony człowieka pojawiły się z chwilą podjęcia w rejonie stanowisk różnego typu działalności gospodarczej, a miało to niejednokrotnie miejsce na wiele lat przed zainicjowaniem prawnej ochrony niektórych obiektów.

Biorąc pod uwagę różne aspekty oceny stanu zachowania zabytków, trzeba podkreślić, że znaczna część stanowisk w województwie lubuskim wymaga przeprowadzenia różnych działań o charakterze konserwatorskim. Tylko 106 obiektów nie wymaga takich zabiegów.

Wśród 184 analizowanych stanowisk z terenu województwa lubuskiego, na których występują zagrożenia – a niekiedy kilka ich rodzajów – część obiektów to grodziska ulegające naturalnym procesom przyrodniczym. Zagrożone są one także ze strony tzw. poszukiwaczy skarbów. Dla fortyfikacji zagrożeniem są inwestycje prowadzone w ich rejonie. Zróżnicowane typy zagrożeń obserwuje się na najliczniejszych stanowiska – osadach. Najwięcej osad jest zagrożonych rozorywaniem i inwestycjami, mniej rabunkiem, gospodarką leśną, działaniami sił natury czy wydobywaniem kruszyw. Wśród śladów osadniczych za zagrożenie uznano gospodarkę leśną oraz rozorywanie. W grupie stanowisk sepulkralnych na jednym cmentarzysku kurhanowym stwierdzono zagrożenie rabunkiem, a na innych cmentarzyskach gospodarką leśną, inwestycjami, wydobywaniem kruszyw, rabunkiem, rozorywaniem i działaniem sił natury. W przypadku stanowisk o funkcji gospodarczej stwierdzono pojedynczo zagrożenie rozorywaniem, gospodarką leśną, inwestycjami i rabunkiem.

Województwo lubuskie należy do terenów o dużym stopniu zalesienia, bowiem lasy pokrywają połowę jego powierzchni. W ciągu ostatnich lat nastąpił przyrost terenów nieużytkowanych rolniczo i w sposób naturalny pokrywanych głównie przez drzewa iglaste. Odejście od uprawy na terenach o słabszej klasie gleb wiązało się z upadkiem wielu Państwowych Gospodarstw Rolnych po transformacji ustrojowej w 1989 r. W trakcie weryfikacji niejednokrotnie natrafiano na stanowiska na terenach przekształconych w nieużytki i częściowo porośniętych lasem. Taki stan utrudnia penetrację powierzchniową obiektów, podobnie jak w przypadku stanowisk pokrytych łąkami i pastwiskami. Taka sytuacja ma pozytywny wpływ na ich stan zachowania, bowiem niejednokrotnie zostały zatrzymane procesy niszczące zabytki (erozja gleby, systematyczna orka).

Wydzielenie stanowisk, które mają się charakteryzować „dobrym stanem” nie jest zadaniem łatwym. O ile stosunkowo łatwiej jest wydzielić takie obiekty wśród grupy charakteryzującej się własną formą krajobrazową, o tyle w przypadku stanowisk tzw. płaskich może być trudniejsze. Orientacyjnie można ocenić stan zachowania grodziska i stwierdzić, czy ten stan wynika z wielowiekowego działania sił natury, czy też działalności człowieka. Często grodziska, zwłaszcza na terenie otwartym, mają rozmyte lub rozorane obwałowania, niewiele wystające ponad poziom majdanu. W lasach stopień zniszczeń jest znacznie mniejszy i w tym przypadku dużo łatwiej jest ocenić stan zachowania grodziska, podobnie jak w przypadku kurhanów, pod warunkiem że w miejscu ich występowania nie prowadzono intensywnej gospodarki leśnej – wycinki drzew połączonej z głęboką orką pod nowe sadzonki.

Na terenie województwa lubuskiego w zasadzie zagrożone są wszystkie rodzaje stanowisk, zarówno te o zachowanej własnej formie krajobrazowej (grodziska, kurhany, wały), jak i obiekty płaskie (osady, ślady osadnictwa, obozowiska, cmentarzyska). Ze względu na różne rodzaje zagrożeń (rozorywanie, gospodarka leśna, działanie sił natury, inwestycje, wydobywanie kruszyw, rabunek) praktycznie każde stanowisko może ulegać dewastacji wskutek procesów przyrodniczych lub działalności człowieka.

NARODOWY INSTYTUT
DZIEDZICTWA
NATIONAL HERITAGE BOARD OF POLAND

Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego.